

70. szám

2010.

EX

S y m p o s i o n

irodalom művészet filozófia reflexió

RENDSZERVÁLTÁS GYEREKSZEMMEL

TURI TÍMEA

ÉN ITT CSAK CSUPA SEGGET LÁTOK

Rendszerváltás gyerekszemmagasságban

Emlékszem a járdára festett MDF-virágra, a Korzó épületére ragasztott Göncz-plakátra, emlékszem, hogy az SZDSZ réteseket osztott a Bérpalota előtt, a FIDESZ pedig lufikat a Petőfi parkban. Emlékszem a változásra, de alig emlékszem, mi volt előtte és mi volt utána, mit választott el egymástól az a felfokozott másfél-két év, ami megváltoztatta a városom képét. Nem az utcák vagy a házak cserélődtek ki – bár ami Kun Béla volt, az Kálvin lett ezután –, hanem a fényviszonyok és az idő: mintha minden egy árnyalattal élesebbé vált volna, miközben végre gyorsabban múltak a napok. Óvodás koromban ugyanis az a kérdés foglalkoztatott a leginkább – azon kívül, hogy miért nem engednek be a többiek a babakádba –, hogy meddig kell még várnom, hogy végre ne legyek többé gyerek, egy kicsi és gyöngye gyerektestbe zárva, kényszerű tízóraioknak és csendespihenőknek kiszolgáltatva. Addigi életem legreménykeltőbb fordulója így időben egybeesett a nemzetével: '91-ben, amikor az egész ország bizakodott, elkezdhettem végre az általános iskolát.

Így, miközben a tévében, a rádióban, a tereken mindenütt a szabadságról beszéltek, a szabadságot keresték, valójában én sem tettem mást, mint ők. De nemcsak akkor, amikor szónokosdit játszottam otthon az anyukámnak vagy politikai karikatúrákat rajzoltam még írni sem tudva, hanem amikor az elnyomó óvó nénik ellen próbáltam – természetesen mindig sikertelenül – felvenni a harcot. Teljesen nyilvánvaló volt, hogy a közeg, ahol minden reggel otthagytam az anyukám, ellenséges és rosszindulatú, és semmi nem mutat arra, hogy ennek az egésznek egyszer valaha vége lesz; talán ez volt az egyik legerősebb hasonlóság az óvoda és a fennálló rendszer között.

Az óvó nénik mindeközben pedig azt mondták, azért nem játszanak velem túl sokat, mert majd az iskolában sem fognak a tanítók: az iskola az ő elbeszélésük alapján mindig egy embertelen és hideg valami szinonimája volt; a rendszer és az óvoda párhuzamában ők lettek volna, nyilván, az imperialisták. És én tényleg úgy vágytam az iskolába, ahogyan régen nyugatra vágyhattak az emberek, hogy aztán kiderüljön, ott sem süt máshogy a nap. Pontosabban ha máshogy süt is, az nem sokat jelent.

Ellenben azóta sem érdekelt olyan elementárisan a politika, mint akkor, és bár igen keveset érthettem abból, ami körülöttem zajlott, valami mégis lekötötte a figyelmemet ebből a szüntelen zsongásból: a hangszínek, a hangsúlyok, a külsőségek magukkal ragadtak. Hol azt játszottam, hogy tévé vagyok, hol azt, hogy politikus, de a legtöbbször olyan tévé, amiben egy politikus szónokol.

A Parlament megszűnt. Holnap még lesz Parlament, de holnapután már nem.

Aki mellettem marad, tegye fel a kezét!

Most aki a Parlament mellett áll, az nyújtsa a kezét!

Rendben.

Szóval az iménti tárgyalási időszakban még semmi nem történt.

Megszólal Király Zoltán.

Holnapután feloszlik a Parlament.

Ezért leavatjuk a Kálvin téri szobrot.

Anyukám feljegyzí az összes aranyköpésnek vélt mondatomat, így a politikai indíttatású szövegeimet is; az évek alatt, amíg nem tanulok meg írni, tucatnyi kockás füzet telik meg anyám kiolvashatatlan felnőttbetűivel. Szorgalmas titkárnő és valódi ügynök ő, gyerekkorom jelentéseit felnőttkoromra tartogatja. Néha már idegesít is, hogy ha hozzá beszélek, csak a görnyedt hátát látom, ahogy a füzetek fölé hajol, másrészt viszont ez adja is alám a lovat, mint Petőfi Sándor a csatában, egyre kevésbé kételkedem abban, hogy milyen fontos, amit mondok.

Tisztelt Ház! Hölgyeim és Uraim!

Az ételárak egyre emelkednek.

Turi Tímea: Gorbacsov (1990)

Erre egy megoldás van.

A dolgozó férfiakkal és asszonyokkal meg kellene emelni a fizetését.

Mert ha tovább növelik az árakat, megszűntethetik a boltokat, mert nem is fogunk vásárolni.

Ez a felnőttet jól felizgatja.

A gyerekek és kisbabák nem kapnak ételmezt. De már a felnőttek és öregek se.

Tudjuk, hogy az embereknek nehézségük van.

A szegények éheznek-e?

Kérdést teszek fel Király Zoltánnak.

Ha nem én emlékezem, hanem a tárgyakká, feljegyzésekké, rajzokká vált emlékeim, megdöbbenő, mennyire foglalkoztatott Király Zoltán. Azt

hiszem, majdnem olyan intenzíven, mint Mikó István, akinek a nem létező pártjába azután is be akartam lépni, hogy a gyerekkoncertjén nem engem hívtak ki énekelni a színpadra, és nem nekem adta oda azt a bakelitlemezt, amit a Bárdos Laci végül el is tört, vagy majdnem olyan intenzíven, mint Orbán Viktor, aki a *Három kívánság* különkiadásában egy cukrászda teraszán válaszolt egy rajongó kamaszlány kérdéseire. Esténként választási hirdetések futnak a tévében, a három szépfű (Deutsch, Fodor, Orbán) zsebre teszik a kezüket egy narancssárga fal előtt. Farmerben vannak, csábító impertinencia. Hallgass a szívedre, szavazz a FIDESZ-re. Anyu, én a FIDESZ-re szavazok, mert én fiatal vagyok.

Orbán Viktor példálózik.

Ha egy szegény ember összetalálkozna a farkassal, mi történe?

A farkas enné meg a szegény embert, vagy a szegény ember a farkast?

Vagy a pénz eszi meg a vállalatokat, vagy a vállalatok a pénzt.

Úgy drágul minden.

Lassanként már a lányoknak se bírnak barbikat venni, se a fiúknak focikat.

Öt évre kijelentem:

nem lesz több áremelés!

Nem. Ez már sok. Azt már tényleg nem fogja senki se elhinni, hogy ezt én '91 tavaszán mondtam, pedig így igaz. Ahogy Evita énekli nagy slágere végén hátborzongató negédeséggel: igaz volt minden szóóó. Pedig tényleg, ott álltam az udvari szoba bizonytalan fényeiben, mint egy hordószónok. A tévében be is mondták, hogy hordót a zsidóknak.

Mi lenne, ha én ráállnék egy hordóra, és azt mondanám, hogy le van szarva a Parlament?

Szóval ezt már senki nem fogja elhinni, talán én se hinném el, ha nem emlékeznék, és nem emlékeztetnének anyám feljegyzései. Nagycsoportosan egyébként feltalálom a politikai karikatúra sajátosnak vélt műfaját: lerajzolom politikusok arcképét, és viccesnek szánt mondatokkal kommentálom azokat. A roppant eredetinek tűnő műfaj saját magamról nevezem el

Turi Tímea: Turizmus I. (1989)

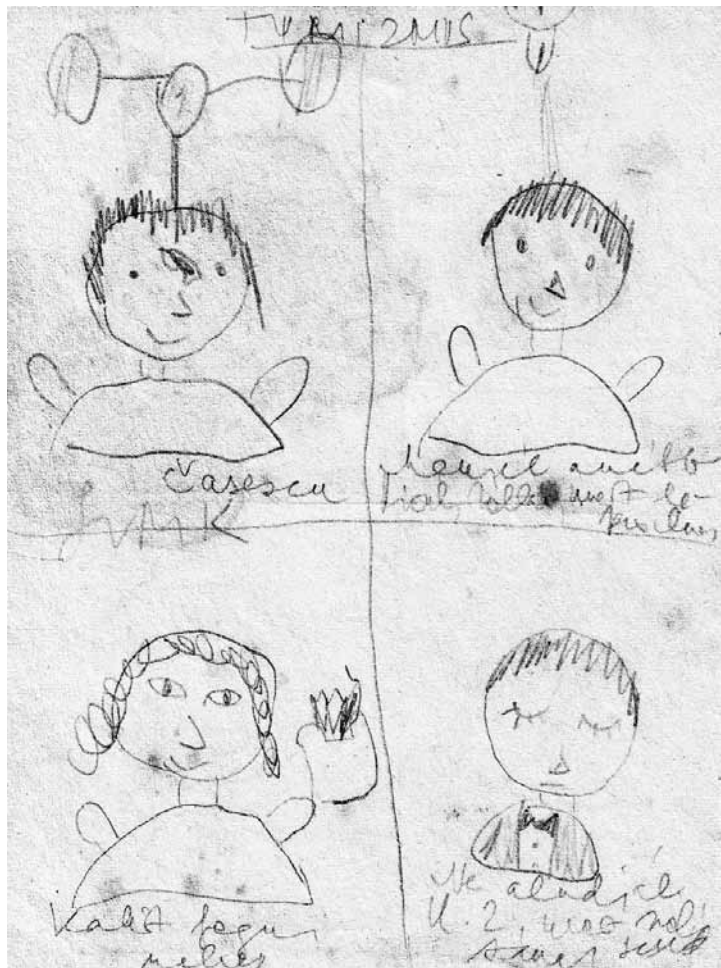
turizmusnak. Írni persze még nem tudok, anyukámnak diktálok, ő jegyez. Gorbacsovot szeretek rajzolni a leginkább, mert ha egy foltot satírozok a fejére, rögtön felismerhető: később az általános iskola tornaöltözőjében még sokat fogom győzködni a Lesták Zsanettet arról, hogy Gorbacsov nem öntötte le a fejét kávéval. Amire évekig büszke vagyok: Gorbacsov nyakáig egy hosszú vonalat húzok, úgy mondom anyukámnak, írja alá: *Gorbacsov nyakig a pácban*. Persze a mai napig sem tudom biztosan, mi az a pác... Évek múlva, amikor előkerül a rajz, csalódottan olvasom anyám betűit: *Ceaușescu nyakig a pácban*.

Én mondtam félre vagy anyám írta rosszul? Mindegy talán mégsem lehetett; bár nyilván mindkét név kiejtése problémát jelenthetett a számomra. Későbbi, *Gorbacsovot kirúgják* című opuszom azonban azt sejteti, biztos az szkp első titkárára gondoltam, ha foltos halántékú embert rajzoltam.

Most, évekkel ezután nem is a jelenemet megszegyenítően heves politikai érdeklődés döbbsent meg, hanem a szabadság azon felszabadító és illékony tüneménye, ami egy öt-hat évest is arra készíthetett, hogy tollat ragadjon, és bármiféle apukás tisztelet nélkül beszéljen a politikusokról. Persze a karikatúrák visszatérő szereplője itt is Király Zoltán. *Ne aludjál, K. Z! K. Z., már csöngettek!* Talán elbóbiskolhatott az egyik országgyűlési közvetítés alatt? Vagy még feltűnő lehetett, ha egyvalaki hiányzik a Parlamentből? Más képek alapján pedig úgy tűnik, valami furcsa korszellemnek engedelmesskedve abban bíztam, ha valami trágárt rajzoltam, írtam – persze ovis kereteim között –, az már önmagában elegendő a viccességhez. Kakit fogni nehéz. Mire gondolhattam? És hogy állandó hősömet se felejtsem el: *Menjél arrébb, Király Zoltán, mert lepisilnek!*

A szabadság enyhe mámora. Az, hogy a rendszer változik, megkérdőjelezhetetlen jele annak, hogy az idő múlik, és hogy nemsokára végre kiszabadulhatok a gyerekkorból, ebből a kicsi és szűkös kalitkából. Felnőtt lehetek én is nemsokára, vak és elfogult, aki már nem nevet, hanem, akin a gyerekek nevetnek. De most még csak 1991. március 15. van, még ősz, még iskola sem, csak verőfény és éles árnyak, de én csak hosszú felnőtllábak között botladozom, és amikor Anyukám lehajol mellém megkérdezni, hogy tetszik a koszorúzás, nem adhatok mást, csak mi lényegem; az igazat mondom, nem csak a valódit:

Én itt csak csupa segget látok.

Turi Tímea: Turizmus II. (1989)

AGRÁLPÁRT

Cipőfűzőt kötünk, megtanultunk cipőfűzőt kötni, először egy csomót, majd a két hurkot. Az udvaron térdig gázolunk a lehullott gesztenyelevélben, sárga és elszáradt anyag, ropog a lábunk alatt, kupacba rugdaljuk a gesztenyeleveleket, és mehet a lődözés. Dörrenések, és zuhanások a kupacra. Fegyvert nem lehet behozni az óvodába, *játékot se*, de a letört ágak jók lesznek, az egyik olyan, mint egy vadnyugati colt, a másik pedig egy gépfegyver. Az udvaron visszhangzik a középső- és a nagycsoportosok kiabálása: az óvoda ajándékba kapott egy tucat pótkerekes biciklit, csoporttársaink száguldoznak, néhányan labdázna, a lányok ételt készítenek, fűből, kavicsból krumplit és husit, a mászókákon lógnak, csüggenek a többiek. Piros, kék, zöld orkáncabátok. Nagytotálban jól néz ki ez az egész: a Pasaréti úton a II. Rákóczi Ferenc Óvoda kertje, 1989 őszén. Mi nem veszünk részt a bringázásban vagy a rohangálásban, a gömb alakú mászókánál van dolgunk, mert ez a Parlament (emlékeztet minket a Híradó főcím-animációjában megjelenő földgömbre, ezért Parlament). Minden nap ülésezünk.

Esténként, amikor a tévében a Híradó megy, a szüleim kérik, hogy maradjak csendben, ne ráncigáljam őket, mert fontos dolgokról van szó – úgyhogy én is figyelni kezdek. Az esti mese és a híradó egymás után következnek a műsorban, a *Vízipók csodapók* epizódjának pillanatai keverednek a KGST összeomlásával kapcsolatos hírekkel, a jelszavak megmaradnak, visszahangoznak másnap is, az óvodában. Mit jelent az, hogy agrál? Agrál, agrál, agrál. Mondd azt sokszor egymás után, hogy mászóka, mászóka, mászóka, mászóka!

Miközben a többiek bicikliznek és rohangálnak, mi a gömb alakú mászókában megalapítjuk a Magyar Agrálpártot. Stip-stop alapon kiosztjuk a szerepeket: Németh Mikiegér, Bush, Pozsgay, Kojak, Gorbacsov és az Amerikai Nindzsa. Mezőgazdasági céllal gesztenyéket ásunk el az udvar végében, lődözünk colttal, gépfegyverrel – ez az Agrálpárt tevékenysége. Gorbacsov fején térkép van: Tomi homlokára felrajzoljuk filctollal. Zoli a gömb alakú mászóka körül ólalkodik, próbál belehallgatni a napirend előtti felszólalásainkba. Megengedjük, hogy beüljön közénk. Gonoszkodás következik: ott lehet közöttünk, mégsem halljuk meg a szavát. Takonypóc. Ezzel az agrálpártos játékkal valahogy ráérezünk a hatalom dinamikájára. Ráparancsolunk Zo-

~~KARSAJFALAS.~~ - 710

(KÖÖBENG.)

Kedves Gyerekek szívesen
 1990 OKTÓBER 17.-edikén meggyűjt
 a MÁKISZ (Hosszobó) ~~szívesen~~
 MAGYAR ÁLLAMISÍTOTT KOMUNI-
 LAKIÓS INTEZET SZERKESZTŐSÉGE
 De most arról beszéltek, hogy
 mikor lesz már DECEMBER?
 meg a jóistenről szívesen BÉNDÉKÉRE

P. S. M.: MÁKISZ (1990)

lira, hogy gyűjtsön gesztenyét. Ha összegyűjt egy vödörrel, tagja lehet az Agrálpártnak. Zoli szedi a gesztenyét a műanyagvödörbe, Gorbacsov megy mellette, hadonászik egy faággal, dirigál. *Zolinak nincs is neve.*

Ebédnél csendben kell maradni, csak az alumíniumkanalak koccanása hallatszik. Az Agrálpárt tagjainak tekintete összevillan: délután újra gyűlés lesz az udvar végében! A csendespihenőhöz a dadusok előhozzák a széthyitható ágyakat, fekszünk, még nagyobb csendben kell maradni, mocorgás, szuszogás, a többiek aludni próbálnak, mi pofákat vágunk, bandzsítunk: Pozsgay majompofát, Amerikai Nindzsa az orrát túrja, hangtalanul kacagunk, rázkódunk. Délután újra cipőt és orkáncabátot veszünk, kiterelnek minket a jó levegőre. Amint lehet, leszakadunk a csoporttól, és az udvar vége felé vesszük az irányt. A gesztenyesor felé közeledvén látjuk, hogy eltűnt a nagy kupac gesztenye, amit el akartunk ásni, csak néhány darab maradt ott. Rögtön Zolit gyanúsítjuk, de ő sápadtan bámul, nem tudja, hova tűnhettek a gesztenyék. Válság- és riadóhelyzet alakul ki, dühöngünk, motyogunk és kiabálunk, hogy ki lophatta el a gesztenyéket, a varjak kárognak, és talán az eső is elered. Ott állunk tanácstalanul, körben, dühösen nézünk egymásra, most is villannak a tekintetek, de most már egészen máshogy, mint a krumpliszétsza fölött. Senki más nem tudhatott az Agrálpárt titkos gesztenyeállományáról, csak közülünk lehet valaki a bűnös. Pozsgay Kojaket gyanúsítja, Bush Gorbacsovot. Pillanatok alatt acsarkodás alakul ki, „hülye vagy”, „aki mondja másra, az mondja magára”, „szar”, „barom”, és még az is, hogy „halj meg!” Németh Mikiegér ráncigálja Bush orkáncabátjának ujját, bele is harap, Bush megpofozza, majd még egyszer megüti, Németh Mikiegér a gesztenyelevélkupacra esik, Amerikai Nindzsáék rárugdalják a leveleket, száll a por, Németh Mikiegér köhög, elered az orra vére.

Nem derül ki, hogy a gesztenyéket ki vitte el a gyűjtőhelyről. Az Agrálpártnak vége van. Sarokba állítanak minket, nem kapunk az uzsonnából, a terem sarkának vonalát kell néznünk egész délután, és *el kell gondolkodnunk egy kicsit.* Hamar elfelejtjük ezt az agrálpártos játékot, a veszekedést is, harmadnapra úgyszólván békét kötünk. Majd kitalálunk valami más mókát. És még másfél évig rohangászhatunk, van idő az iskoláig.

SZEGŐ JÁNOS

TÉLIFAGYI NYÁRON - GYEREKSZEMTELENSÉG

1986. január 28. – felrobban a Challenger. Pontosan emlékszem. Arra, hogy január 28., arra egyáltalán nem. De arra, hogy az emelkedés után darabokra robban, arra tisztán emlékszem. És a döbbenetre, hogy ezt mi élőben láthatjuk. A Vigadó téren voltam az egyik óvodástársamnál. Sütött a téli nap, de ezt lehet, hogy csak hozzáképelem. A képzelet kiegészíti az emlékezetet, elképzeljük az emlékeinket. Például emlékképemben a Challenger hamarabb robbant fel, rögtön a felszállás után. Az a hetvenhárom másodperc egyszerűen kiesett az emlékemből. Három, kettő, egy, start, robbanás. Valahogy így élt bennem az emlék. Mint egy állókép. Holott az a hetvenhárom másodperc bizony igencsak hosszú idő. Elmondhatatlanul hosszú idő. Közben pedig, hála a modern technológiának, minden századmásodperc külön egységként rekonstruálható. A hatvanadik másodperc után, Michael J. Smith másodpilóta, vietnami veterán a következőket mondja: „Az anyját, hogy megy! Woooohoooo!” Ezek voltak az utolsó szavai. Majdnem napra pontosan egy évvel később, 1987. január 11-én, este fél kilenckor, az Esze Tamás Iskola megállóhelynél összeütközött két fogaskerekű. A két járművezető a helyszínen életét veszítette. Este a híradót a fürdés után nézem. Látom a képeket, ekkor jegyzem meg azt a szót, hogy katasztrófa. Utána évekig félek a fogaskerekűn, de közben ezért is vonz persze. Amikor pár hónapig a fogas közelében laktam, gyakran sétáltam a sínek mellett. Mintha az emlékem elé akartam volna kerülni. A '88-as szöuli olimpiából egy kék medence maradt meg. Hogy mindennek mi köze a rendszerváltáshoz? Alighanem semmi. A gyerekszemhez van köze. Ugyanis, amilyen élesen emlékszem erre a hetvenhárom másodpercre, még ha tíz másodpercnnyire zsugorodott is össze a tudatomban, annyira vannak tompa emlékeim a rendszerváltásról. Foltszerű képek, impressziók, homályos pontok.

A gyerekszem egyszerre látja önmagában a dolgokat, és egyszerre költ hozzájuk külön mitológiát. Kiskoromban az alsógödi vasúti megállóhely végső pontját úgy hívtam, hogy a világvége. Ahol véget ért a peron, a Mikszáth utca és a Pöltenberg Ernő utca sarkánál, ott véget ért a világ is. Azon a ponton nem biciklizhettem sohasem túl. Most, amikor rekonstruálni próbálom a gyerekszememet (felnőttszemmel nézem a gyerekszemem), abba a módszertani dilemmába esem, hogy nézzek-e utána az emlékeknek, azaz igazoljam vagy akár cáfoljam képzeltem, szubjektív emlékeimet; avagy hagyjam meg ezt az emlékhalmot a maga eredendő, rendeltetészerűen rendetlen rendszerében. Az utóbbi mellett döntöttem. Emlékeim, melyek szükségszerűen képzeltek is, szanaszét hevernek. Ahogyan szanaszét hever minden emlék rögtön azután, hogy emlékké lett, és arra vár, hogy egyszer csak egy hívószó, egy mágneses pillanat, egy illat, egy

hangfoszlány vagy akármi más összerántsa, feltámassza, újraformálja. Az emlékek mindig létező nemlétek. És mindig más és más alakzatba rendeződnek.

Rendszerezni pedig annyiféleképpen lehet. Kronológiai sorrend, fontossági sorrend. Jó emlékek, rossz emlékek. Privát emlékek, utcai emlékek. Mediatizált emlékek, történelmi emlékek. Éles emlékek, homályos emlékek. Felejtésemlékek. És ezek egymásba folyásai. Gyerekkorom egyik legrosszabb emléke, hogy a balatonszéplaki MÚOSZ-üdülőben a Twin Peaks törpéjével álmodom. Álmomban a gonosz törpe közelít felém, és egyenesen rám néz. Tekintete szinte öl. Verejtékes ébredés után hajnali ötkor édesanyámmal kimentünk a mólóra. Ott láttam életem legszebb napfelkeltéjét. Narancsos volt a nap. Tehát a rossz emlékből következik a szép emlék. Illetve agyam rögtön utána ebbe a formába rendezte ezt a két impulzust. Kádár halálára például úgy emlékszem, hogy nincsen hova kötnöm azt. Nem következik az emlékképből semmi. A Nyugati – akkor még Marx – téren külön buszok mennek a temetőbe. Megtört emberek szállnak fel a járatokra. Szürke minden. Szürke a nap, szürkék az emberek, még a buszok is szürkéknek tűnnek, pedig azok kékek voltak, arra emlékszem. És még járt a 12-es busz. Amúgy a 12-es busz egészen tavalyig járt, ma pedig 212-es néven létezik, de az a 12-es körforgalomban a Nagykörutat és az Alkotás utcát kötötte össze. És noha nem volt, mert nem lehetett végállomása, lévén körforgalom, mégiscsak volt végállomása a Karolina útnál. Ezt akkor nem érttem. Azóta meg nem is jártam arra. Ez a kis emlékfutam, melyben nem is az emlékek, hanem az emlékkeresés után futok, szólhatna akár a város felszedett-otthagyt sínjeiről is. Hiszen ezek a sínek pontos metaforái annak az emlékezés-helyzetnek, amikor az emlék van ugyan, de nem vezet sehová.

Kádár halála azonban valahova mégiscsak vezet. Ez a halál egy szubjektív ívre (szubjektív) fűződik fel ugyanis. A televízió már a rendszerváltáskor is élen járt a halálközvetítésben. Olykor élőben adta. Például a Ceaușescu-házaspár kivégzését. Ennek az emléke pedig valamiképpen felidézi a Marx téri aluljárót (hiszen akkor még nem volt Nyugati tér, így emlékemben csakis Marx tér lehet), ahol ruha- és ételgyűjtés folyt erdélyiek számára. Abban az aluljáróban ritkán érezni a melegséget, a melengető emberséget. A vörös neoncsövek számomra az idő megállását, az úgynevezett késő Kádárkört idézik ma is. Erre rakódott rá az elmúlt húsz év és a szolidaritást teljesen lenullázó kapitalizmus egyik, ha nem a legnagyobb botránya: a hajléktalanok, a mindenkori megalázottak és megszorítottak tömeges megjelenése. Mindenesetre akkor még ezelőtt voltunk, talán olyanok is adtak egy-egy löncskonzervet, akik azóta oda kerültek. Valami olyasmit éreztem akkor, amit Nádas Péter ír le az *Emlékiratok könyvében*. Hogy a tömegnek létezik egy olyan pozitív egyesülése, amikor tényleg több lesz egy tömeg, mint egyének gyülekezete. Ráépül önmaga jelenléte. Testek története. Mert akkor ott nemcsak a romániai magyarok, hanem a romániai románok iránt is volt szolidaritás. Volt? Vagy csak így akarok emlékezni? De a Nagy Imre-újrateremtésre nem emlékszem. A szovjet kimenetel annyi, hogy egy teherautó-konvoj végigmegy a Körúton. Létezik olyan, hogy rossz emlékező voltam? Másnak ezekről is vannak emlékei. Én mit csináltam akkor? Ettem a télifagyit nyáron. És nem tudtam, hogy emlékezni kellene majd. Így marad a télifagyis emléke, és a tejbolté, ahol a fagyit vettük, és ami már régen nincs.

Hogyha rendszerezem az emlékeimet, azzal valahogy lekötöm, korlátozom is őket. Megszűnik a következtelen, univerzális szabadságuk. Úgy

emlékszem, hogy az MDF-piacon ingyen adták a kisteher platójáról. Ez vajon igaz? Akkor a kisteher platója sokkal jobban érdekelt. Az első McDonald'sra pontosan emlékszem. Főleg a sorra, ami előtte kígyózott. De a haláloknál tartottam. Azok valahogy megragadtak bennem. Déri Jancsi halála, haláltusája, bár ez elsősorban családi emlék, így arra emlékszem, hogy édesapám nagyon szomorú volt, mikor megtudta. De emlékszem arra a híradóra is, amelyben Csengey Dénes halálát jelentették be. A *Szomszédok* házmesterének, Böhm bácsinak a halálára is emlékszem. Most, amikor újra leadták azt a sorozatot, amely a magyar modernitás, a kádári modernizáció és polgárosítás, valamint a kádárizmusból az új rendszerbe való átlépés, át-nem-lépés történetét a legautentikusabban beszéli el (akár volt ilyen célja, akár nem), bebizonyosodott, hogy tényleg úgy halt meg Böhm bácsi. Ebben a halálban pedig az (volt) a radikális, hogy nemcsak a figura halt meg, hanem a színész, Máriáss József is, aki valami egészen lélekiemelő konoksággal, halálos betegen forgatott hónapokon át, és halála napján szegedi halálos ágyán az egész országtól köszönhetett el. Akkor az egész ország ezt nézte, így az egész országtól köszönt el. Ami ebben a tényleg megható történetben ironikus, az a diderot-i színészparadoxon, hogy Máriáss József mint Böhm bácsi, mint közös Böhm halt meg. Mindenesetre ez a nyilvános saját halál fényévekkel előzte meg a *realityt*. És akkor még a Walt Disney-történetről nem is beszéltem, de generációnk arról annyit beszél, lévén ez a legfőbb azonosságteremtő momentum, hogy ezúttal nem is hozom szóba. Annak a vasárnapnak a kivételességét több dolog együttes jelenléte tette ki.

Millió emlék alszik mindnyájunk tudatában. Vagy lelkében, ha van olyan. E sorok írója szerint van. Egy emlékalakzat például ezen a mostani nyáron lett látható a számomra is. Volt régen egy Favorit expresszvonat, amely Fonyód és Lipcse között szállította az utasokat. Kiskoromban már az a szóalak, hogy Leipzig, olyan egzotikus volt, hogy azt szó szerint ki se lehet mondani. Ennek ortográfiai párja az ä, és még inkább a ß. Bécsben a Straße evidensen strabbe ejtésű volt, és azt, hogy a szüleim ezt strasszénak ejtették, nem tudtam máshogy értelmezni, mint hogy ők beavatottak. Talán akkor ért véget a gyerekkorom, amikor megtanultam ejteni a ß-t. De Fonyódnál és Lipcsénél tartottam. Ezt a Favoritot mindennap egyszer lehetett látni. Egyszer jött, egyszer ment. Vagy fordítva. Balatonszéplakon rendszeres program volt, hogy este kísértáltunk a vasúthoz, hogy megcsodálhassam, hogyan robog el a szerelvény. Természetesen nem állt meg sehol Fonyód és Siófok között. Kiskoromban olyan helyeken voltam sok időt (Széplak, Alsógöd), ahol a gyorsvonatok megállás nélkül haladnak át. Expresszvonattal átrobogni egy megálló nagy kalandot jelentett a számomra, és boldog voltam, amikor nem néztem ezt a vonatot, hanem rajta ültem. De ez így nem igaz, hiszen akkor is boldog voltam, amikor csak integettem a gyorsnak. És máshogy voltam boldog, amikor a kupéból néztem a szempillantás alatt eltűnő peronra. Az is igaz, hogy mindig fürkésztem, hátha valaki engem és a szerelvényünket is nézi a peronról. És ugyanennek a Favorit expressznek nemcsak Széplakon, hanem a már említett Alsógödön is integethettem, hiszen Szob felé ment ki az országból, hogy Lipcsébe vigye az endekásokat. Egy szerelvénynek soha nem integethettem egyszerre egy napon. Mégis összekapcsolódott ez a két állomás, s ez a két szerelvény. Menthetlenül. Valahogy így csatlakoznak-kombinálódnak az emlékeim is. A megállókon átrobog, az állomásoknál pedig megáll. De hogy merrefelé és hová száll át – az nyílt titok. Ha úgy vesszük, mindnyájan *vasútnál lakunk*.

ANEKDOTÁK

Mivel a szüleim a SZETA tagjai voltak, elég közélről nézhettem az eseményeket.

Az egyik markáns emlékem, hogy megyünk valami felvonuláson (március 15-ei tüntetésen), sok láb között gyerekek, nem csak én voltam gyerek, a baráti családoknak ugyanekkora gyerekeik voltak. Nekünk ezek az események inkább afféle gyerekbulik voltak, rohangálás, haverkodás. Egyszer csak feltűnt, hogy mindenki, az én szüleim is, ugyanazt a furcsa szót kiabálják: *demokráciát!* Meg is kérdeztem tőlük, hogy mit jelent az, hogy *demokráciát*, de semmiféle magyarázatot nem tudtak adni. Teljes értetlenséggel álltam az előtt, hogy a szüleim valami olyat mondanak, még hozzá láthatóan nagy hévvel, amiről azt sem tudják, micsoda.

Másik emlékem, hogy amikor „gyűlés” volt nálunk, a nagyszobában vágni lehetett a füstöt. Minket a nővéremmel már korábban lefektettek, de persze az izgalomtól nem tudtunk aludni. Öt-hat éves lehettem, amikor ráadásul mozgott az egyik fogam. A nyelvemmel birizgáltam, kint zaj, beszéd, vita – alvásról természetesen szó sem lehetett. Addig piszkáltam a nyelvemmel a fogam, amíg kiesett. Büszkén és kicsit riadtan jelentem meg a hálóingemben a mamámnál, kezemben a fogammal. Egy pillanat alatt mindenki elfelejtette – legalábbis én akkor így láttam – a fontos dolgokat, és én lettem a fontos dolog, a legfontosabb, mindenki az én fogamra figyelt, és hogy milyen nagy és ügyes vagyok.

Szintén a nyolcvanas évek második felében történt, hogy apám úgy döntött, egy IBM XT típusú számítógépre van szüksége a munkájához. A számítógép valami egészen titokzatos és varázslatos dolog volt a szemünkben. Ki kellett menni érte Bécsbe, egy hozzáértő emigráns ismerős szétszerelte, és a Trabantunk különböző réseibe tömködté, ruhákba csavarta az alkatrészeket, majd otthon egy másik korabeli geek összeszerelte. Bécsben természetesen le voltam nyűgözve a rengeteg édességtől, ami nálunk nem volt kapható, de amiket a külföldi ismerősöktől, vendégektől nagy néha kaptam. A szüle-

imtől, ha jól emlékszem, öt schilling zsebpénzt kaptam, amit arra költhettem, amire csak akartam. Oda mentem egy cukorkabolthoz, és a teljes öt schillinget gumimacira költöttem. Azóta is a szocializmus végét az jelenti számomra, hogy bárhol, bármennyi Haribót vásárolhatok. (És soha többet nem eszem párizsit.) A gumimacikat nagy zacskóba töltötték nekem, én pedig beraktam a Trabant kalaptartójára. Ott természetesen a nyári melegben egyetlen színes tömbbé olvadtak – visszatérő anyám ezt ijedten konstataálta, és elrejtette a macitömböt. Szerencsére én megfeledkeztem a zsákmányról, és csak otthon, a hűtőben találtam meg a furcsa, színes, amorf testet. Azóta tudom, hogy a gumimaci vékony szeletekben is ugyanolyan finom, mint maciformájúan.

Szőnyei Dávid

BLOKÁD A BÁBSZÍNHÁZBAN

(TaxisblokáD gyerekszemmel)

Egy pénteki napon a szüleimmel együtt bábszínházba mentünk. Örültem, hogy apukám is jön, addig ilyen nem fordult elő. Metróval mentünk a Batthyány térről a Deákra, onnan pedig földalattal. Ez is újdonság volt, mert eddig mindig villamossal mentünk, át a Margit hídon. Szerettem látni a széles Dunát, a Parlamenttel és az egész budai oldallal együtt, de ez most elmaradt.

A bábszínházban alig voltak emberek. A büfé zárva volt, nem kaphattam mogyoró alakú rágót. Emlékszem, a nézőtéren rajtunk kívül összesen két anyuka és egy apuka ült a gyerekekkel.

Az előadás 1990. október 26-ra, a taxisblokáD kezdetének másnapjára esett. Annak ellenére megtartották, hogy ilyen kevesen voltunk, tehát csak azzal a néhány sorstársammal ordibáltam végig a darabot, akiket elhoztak. De így is sikerült segíteni az állat szereplőknek, hogy észrevegyék a hátuk mögött ólalkodó vadászt. Tetszett, hogy ilyen kevesen vagyunk, mert úgy éreztem, hogy így biztosan az én hangomat hallja meg a szereplő, és sokkal nagyobb befolyásom van az eseményekre.

Apukám nem jött be velünk az előadásra – utóbb megtudtam, hogy elment kenyeret szerezeni, mert akkor a boltok nagy részéből már felvásárolták, és csak nagy nehezen lehetett találni olyat, ahol még volt. A végén ott várt bennünket egy kenyérral a kezében, és haza is metróval mentünk. Most már az is világos, hogy azért, mert a hidakat elzárták a tiltakozók, és kizárólag a föld alatt lehetett átjutni Budáról Pestre, vagy ahogy akkor láttam, otthonról a Bábszínházba és a Bábszínházból haza.

FARKAS ZOLTÁN

LENYITHATÓ ORSZÁG

Vajdasági rendszerváltás gyerekszemmel

Országunknak kijárata van a tengerre – azon keresztül tudunk kiszivárogni, beszivárogni, vagy ha mi maradnánk is, országunk ott végzi az anyagcserét a környezettel; meg egyéb megközelíthetőségek, mint repülőterek, határátkelők, telefonszámok. Idegpályákként működő autópályák, idegdúcként működő városok. A strandon eldobált hulladékok, a személyzet a hulladék begyűjtésére, és van, mikor elkerüli a figyelmüket, így egy megbújt sörösüveg mint szőkevény vigyorog a begyűjtők távolodásakor. Semmi olyasmi, ami máshol ne lenne, de valami van, ami csak itt van. Országunk lenyitható. Bármikor eltüntethető a térképről, mint összecukható ágy alvás után, aztán este megint ki lehet hajtani, ezért jelentős iparág a zsanérok szemmel tartása, olajozása, fenntartása. Lát-szólag szavazatok döntenek el, hogy egy terület tartóelemei meddig maradjanak zárva, illetve mikor nyílnak le. A lenyílt résszel mi lesz? Egy ország darabja nem veszhet el – ha valahol összecukódik, máshol ki kell nyílnia, elő kell törnie a földből és növekednie, mint a babcsíra.

A Nagyrét utca 7. alatt laktunk, kertés házban. Udvarunk semmiben sem különbözött az átlagosnak számító udvartól – mivel itt nőttem fel, ez alakította ki bennem az udvar fogalmát. Kibetonozott csíkok, amin járkálni lehet, gyéren füves részek, amin szintén lehet járkálni, mikor a beton már tele van, mikor kísérünk ki valakit a kapuig. Diófák, mandulafák, platánfák, virágoskertek, falfelület, aminek biciklit lehet támasztani, olajcsepp a betonon.

Édesapám egy nyomdában dolgozott. Néhányszor meglátogattam, hazafelé az iskolából. A nyomda egy ipari részen volt – körülötte sok gyár. A kirakatok semmiben sem különböztek egy átlagos kirakattól – mivel itt nőttem fel, ezek alakították ki bennem a kirakat fogalmát. Akkoriban a kirakatok különváltak a várostól, volt a város és a kirakatai. Később egybeolvadtak. Egyre nehezebb volt megmondani, hol ér véget a kirakat és hol kezdődik újra a város.

Szerdánként látogattam meg édesapámat a nyomdában, azon a napon kaptam a legnagyobb kirakat-dóvizet, mert olyan útvonalat gondoltam ki, hogy minél több kirakat előtt menjek el és nézelődjek. A cipők, a ruhák, a tévék, az ajtókilincsek, a konzervdobozok.

Borúra derű, kiskoromban a Ljubljana utcában laktunk, udvarunkban épp hogy elkezdett felfutni a borostyán a fenyőfákra, a cseresznyefa még kicsi volt és még nyoma se volt a kivágásának, az üres helynek, ami helyette keletkezett, amikor kivágtuk. Édesapám egy nyomdában dolgozott a külvárosban. Szerdán, mikor mentem meglátogatni, nem szerettem az oda vezető utat, meg nem is nem szerettem, egyszerűen csak mentem és néztem a repedéseket a

járdában, a repedésekben burjánzó növényeket, a kavicsokat, amiket a járda vedlett le, a járda ápolatlan bőrét, a gyárakból kiáramló embereket, egyikük biciklijén a sötétbordó vagy barnás foltot a kék festéken, az olajos ruháikat, a szakállukat, a járdára nyúló faágat, amit ki kell kerülni, a rozsdás sorompót a vasúti átkelőnél, a poros virágokat a sínek közt, ahol már nincs akkora forgalom, hogy letaposásák őket, az olajfoltokat az úton, a bogarat a járdára nyúló ág levelén, a lyukat, amit a bogár rágott bele, a port a járda mellett, a fű közt, az eldobott cigicsikkeken, az elszórt üvegszilánkokat, a félkört a járdán, amit az egyik udvar locsolója hagyott, a féknyomot az úton, a beforduló kocszi vezetőjének napszemüvegét, a stoptáblát, a füvet, ahogy fut fel a stoptábla karójára, a repedést a kőkerítés és a járda közt, amibe biztosan elfolyik az eső, a festékcseppet a kövön, ami a kerítés fém részének festésekor kerülhetett oda, egy elszáradt ágat a rózsabokron, az öregasszonyt, aki engem nézett, mintha ő is olyan pólót akarna, amilyen rajtam volt, és azt a kivédhetetlen napot, meleget, port, ami mindent ellepett. Mikor odaértem, nem is próbáltam megérteni, ki tartja lendületben a nyomdagépeket, ki csinálja azt, hogy papír legyen bennük, ki kapcsolja ki őket este, mielőtt elmennek aludni, vagy egyáltalán éjjel alszanak-e. Csak néztem, ahogy fáradhatatlan karjaikkal forgatják, vetik a betűket.

Akkoriban nem tudtam, apámnak milyen hozzájárulása van az ország lenyithatóságához, nem tudtam, mit jelent a büntetőjogi felelősségem tudata. Ültünk a tévé előtt, és néztük, mi lesz a sorsunk. Mintha az egyik zsanér ropant volna egy hatalmasat, a nagy súly szakított magával minden tartót, csavart, tiplit. Gyenge rázkódás és onnantól mintha a Föld forgott volna tovább, a mi lenyitható országunk pedig egy másik út felé fordult volna le az autópályáról – lassan távolodva a nyüzsgéstől.

A következő szerdán ugyanott voltak a repedések a járdában, ott voltak a repedésekben éldegélő növények, csak nagyobbak voltak, a gyárakból ugyanúgy jöttek ki az emberek munka után, ugyanúgy nyúltak a faágak a járdára, ugyanúgy por fedte a sorompót, a virágokat a sínek közt, csak tudtuk, hogy egy olajfolt közeledik, hamarosan apró olajcseppek is lesznek abban a porban, ami mindent fed, elhalványít.

– A sorompó! – gondoltam. Néztem. Rajzoltam is köré téglával ország alakú határvonalat, mikor nem jöttek autók.

Egy alkalmat szerettem volna a magaménak mondani: mikor kivisszük a ledísztelenített, levelét hullató karácsonyfát, azt a pillanatot, mikor a citromfa eléri a plafon magasságát, a szerda délelőtt fél kilencet, mikor a szenes teherautó súlya alatt megreped a járda egyik betonnégyzete, mikor elültetjük a mogyorófát, mikor hazafelé szemembe száll egy bogár. Emlékek egy tányérról, valahol megvan a fejemben, meg kellene lennie, de valahogy elfelejtődött, emlékek a karácsonyfadíszről, ahogy hull a föld felé, mert nem akadt bele az ágba, emlékek a fűszálról, ami az idő alatt nőtt elém, míg csukott szemmel feküdtem a földön, emlékek a tévéből: zsanérok, olajcseppek, olajos arcok, kék ruhák, megfeszülő izmok, együttműködés, egyetértés. Emlékek egy köteg papírlapról, ahogy ablakból kihajítva hullanak lefelé az utcára, emlékek a karácsonyra fák közé feszített lámpasorról – bontáskor hullanak le a járdára.

Később úgy láttam, nem is lenyitható, hanem összecukható. Bármikor összehajtogatható, lekicsinyíthető, hogy a térképből egyre kisebb helyet foglaljon. A kóros elváltozás és az egészséges rész közé húzható egy szaggatott piros vonal, amely mentén a romlásnak indult rész eltávolítható.

VAJDA JÚLIA

SZEGÉNY ELLENZÉKI GYERMEK PANASZAI

Gyerekként a demokratikus ellenzékben

1968. augusztus 21-e. Este. Hármasban vagyunk a Holló utcai lakásban. Nagyanyám még nem jött meg. IBUSZ-csoporttal utazott Zakopanéba. Mintha jött volna valami távirat, hogy nem jönnek meg időben. Ez pár napja lehetett. Nem izgultunk igazán, hisz csoporttal van. De azért mégis van valami feszültség a levegőben. Érzem a szüleimen, hogy idegesek. Nem tudom, miért. Látom magam előtt anyám aggódó, kicsit rémült tekintetét. Apám is ideges, járkál fel-alá, de közben nyugtatgatja anyámat. Mindig ez a szereposztás. Mintha 19-én kellett volna érkezniük. S érthetetlen, hogy mi ez az egész. Meg hogy nem lehet tudni, hogy mikor fognak megjönni.

És most a nagyanyám nincs itt. A szüleimnek meg muszáj elmenniük. Valami aláírás miatt. Engem meg nem akarnak elvinni. Nyolc éves vagyok. Még soha nem voltam este – talán a lakásban nappal sem – egyedül. Az utcán nem félek. Még este sötétben is csak kicsit. A lakásban rossz. „Megöllek, te rohadt kurva”, visszhangzik az udvaron. Szirénázik az URH-kocsi. A szembe szomszéd most költözött ide, állítólag gyilkossá gért ült. Nem szeretem, ha nyitva van az ablak. Az ajtó csukva, nagyanyám van csak velem. Félek. De azért megnyugtat, hogy a szüleim itthon

vannak, még ha alszanak is a másik szobában. Nem szeretem, amikor elmennek este. A nagyanyámmal maradok. De mellette nem vagyok egészen nyugodt.

De most azért jó lenne, ha itt lenne. Nem akarok egyedül maradni. Mikor még azt sem lehet tudni, hogy mi van a nagyanyámmal. Meg hogy mi lesz. Mikor jön haza. És miért nem akarnak elvinni? Nem szoktak akarni egyedül hagyni. Valamit magyaráznak, hogy ez most veszélyes. Biztos azt mondják, hogy egy gyereknek. Vagy nem is mondják. Nem tudok szabadulni a gondolattól, hogy itt maradok, s aztán ők sem jönnek vissza, ahogy a nagyanyám sem. A felnőttek értik vajon, hogy a nagyanyámék a csapatösszevonások miatt nem tudnak jönni? Hogy az utakat, a vasúti pályákat is a tankoknak tartják fenn? Én minderről semmit sem tudok. Csak azt, hogy a nagyanyám nem jött, amikor jönnie kellett volna. És hogy nem is tudjuk, mikor fog megjönni. És most a szüleim is elmennek. Biztos megmondják, hogy hova. Biztos tudom a telefonszámot is. Már ha van ott telefon. Nekünk – abban a lakásban még – van. Valamit beszélünk erről, hogy mi van, ha baj van. Hogy én mit tehetek, ha velem van baj? Vagy hogy tudom meg, ha velük van baj? Mondják, hogy attól félnek, hogy esetleg „beviszik” őket, s hogy ezért nem mehetek? Mai tudásommal biztos, hogy ettől félnek. És mi az, hogy beviszik őket. Ezt a fordulatot jól ismerem. Valahogy el is képzelem. A fekete autót, a lámpát, ami élesen a szembe világít. Nem tudom, hogy tényleg emlékszem-e ezekre a képekre. Vagy csak azt képzelem, hogy ezt képzelhettem.

Le kell feküdnöm. Azt is mondták nyilván, hogy feküdjek le. De hát mit tudnék amúgy is csinálni. De az ágyban még ijesztőbb talán. Félek. Félek, hogy mi lesz velem itt, ha megint elkezdődik a balhé az udvaron. Meg hogy mi lesz, ha nem jönnek vissza. Meg ha a nagyanyám sem jön. Amikor egy éves voltam, a nagyapám is eltűnt. Ez persze biztos nem jut az eszembe. Csak az analízisemben húsz évvel később. Hogy a nagyapámról nem mondták meg, hogy meghalt. És hogy én nyilván azóta félek, ha valaki elmegey, hogy tényleg visszajön-e. S akkor most a nagyanyámról azt sem lehet tudni, hogy mikor kell jönnie. Mert amikor kellett volna, akkor nem jött. És még a szüleim is elmennek, és elvihetik őket.

És én még csak ott sem lehetek, hogy legalább tudjam, hogy elvitték őket. Honnan fogom ezt megtudni? Biztos nem merem a lámpát sem eloltani. Biztos sírok. Tizenhét évvel később a fiam kisbabaként sokszor a sírással altatta el magát. Biztos én is így járok.

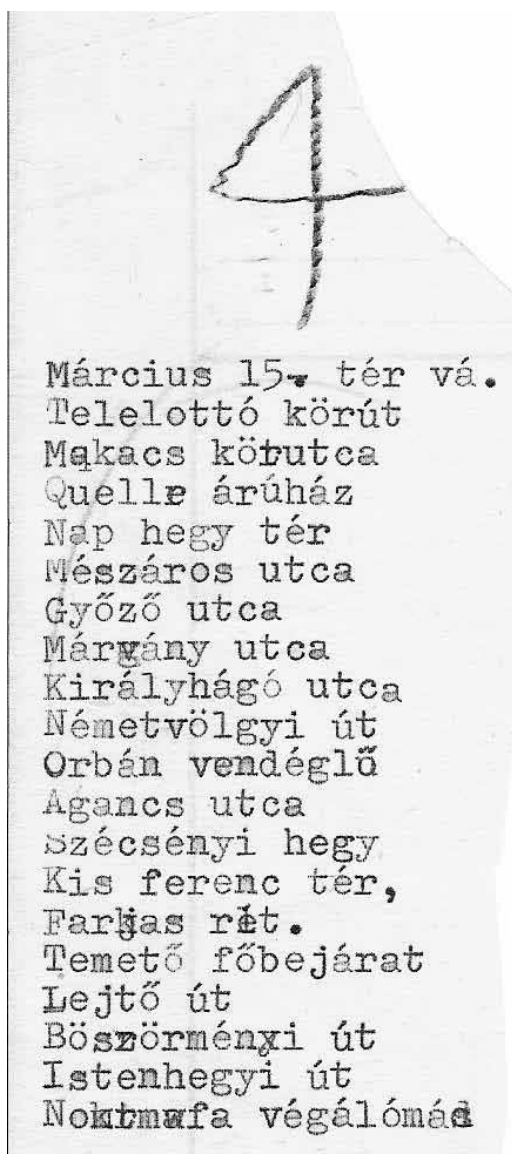
Hogy az egész elmenés valahogy Korčulával függ össze, abból valamit felfogok. Hogy Korčula valahol Jugoszláviában van, talán még azt is tudom. Meg hogy Ági (Heller), meg a Márkusék ott vannak, talán még azt is, hogy Vili (Sós) meg Zádor (Tordai) is, azt nyilván tudom. Még elég nagy eset az, ha valaki egyáltalán utazik, hogy az ilyesmi a közeliokról nyilván kiderül. Ráadásul valami konferencián vannak. És biztos elmondták, hogy ők ott aláírtak valamit, mert nekik nem – meg persze nekünk sem – tetszik az, hogy a szovjet csapatok bevonultak Csehszlovákiába. De hogy ezt gondolni veszélyes. Ezt biztos már este is mondják, de én annyira meg vagyok rémülve, hogy ezt nyilván csak másnap fogom fel igazán, amikor már tudom, hogy a szüleim szerencsésen hazakerültek. Hogy nem vitték el őket. Este csak a rémület, hogy itt kell maradnom egyedül. Lehet, hogy még azt is mondják, hogy át kell menjenek Ferihez (Fehér), ki máshoz is akarhatnának menni, hisz Gyuri, az ő fia, az én egyik legjobb barátom, még csak négy éves. Őt végképp nem lehet egyedül hagyni. S nekem, a nagylánynak, ezt meg kell értenem. De hát hol az ő nagymamája? Miért nem vigyáz ő Gyurira. Egyszer korábban, nem, inkább később lehetett, kettőnket együtt hagytak – náluk – egyedül. Én akkor is nagyon félttem. Gyuri elaludt, én meg felhívtam a nagyanyámat, hogy félek, s jöjjön oda. Aztán mire odaért, elaludtam. Megnyugtatott a tudat, hogy jön. De most megnyugodni még egyáltalán nem lehet, mert a nagyanyám még mindig nem jött meg. Meg nyilván a szüleim sem nyugodtak. Nem lehet tudni, hogy mi lesz ebből az egészből. Hogy amikor a többiek hazajönnek, akkor velük mi lesz.

Pár nappal később megjön a nagyanyám. Aztán pár hónappal később kizárják az apámat a pártból, mert ha ott lett volna Korčulán, ő is aláírta volna a tiltakozást. Aztán egy idő után visszaveszik, hisz nem írta alá, csak aláírta volna. De ez már inkább csak tudás, nyilván későbbi tudás, nem akkori emlék. Az legfeljebb annyi, hogy mintha részben röhögnének is ezen az egészen,

de közben mégis valahogy fontos, meg azért mintha lenne félelem is a dologban. De ez csak egy-egy kép, apám arca, ahogy röhög, meg Ferié, aki fél, meg Ágié, aki magyaráz valamit. De igazából mindez a ködbe vész.

1971. június 5. Fehérék Radnóti Miklós utcai lakása. Én tizenegy vagyok, Gyuri hét. Valamiért én ott vagyok, a szüleim nincsenek. A hallban vagyunk. Miért nem a gyerekszobában, nem tudom. Pedig itt elég sötét van. Itt van náluk a tévé. Azt nézzük? Én nem szoktam, nekünk nincs is. De amúgy sem szeretem nagyon. Mindig elalszom rajta. De itt egyszer-egyszer előfordul. Nyilván hétvége volt. Igen, az öröknaptár szerint szombat. Talán akkor ez nem is aznap történt, hanem másnap, vasárnap. S egy délelőtti gyermekműsort nézünk a hallban. Azt mondom Gyurinak, hogy most legyünk jók. Azért mondom, mert azt érzem, mi most ezzel tudunk a felnőtteknek segíteni. Mert meghalt „az öreg”. Mintha előtte bejött volna Feri, és ő mondta volna. De nem így, hogy az öreg, így egymás között nevezték. Nekünk azt mondták – amit persze egymás között is használtak, csak nekünk biztos, hogy így mondták –, hogy Gyuri bácsi. Tudtam, nyilván Gyuri is tudta, hisz annyira kicsi nem volt, hogy ne tudta volna, hogy ez a szüleinknek – az ő szüleinek meg különösen – fáj. Hogy szeretik az öreget. Szeretik is, meg tisztelik is, meg a tanító mesterük, meg hogy sokat köszönhetnek is neki.

Ők néha nyaraltak is vele együtt. Inkább csak a felnőttek, Gyuri nem. Egyszer mi is meglátogattuk őket Bakonynánán. S az öreg – nagyon kedves pici bácsi volt – elmagyarázta nekem, hogy a tehenek majd jönnek délután, csordában, s hogy mindegyik tudja, hogy ő hol lakik, és egyedül hazamegy. S aztán meg is néztük együtt. Nem tudom, hogy én találkoztam-e vele máskor is személyesen. Talán igen. De hogy beszélt volna velem, arra máskorról nem emlékszem. És akkor most meghalt. Egy ideje már lehetett tudni, hogy meg fog halni. Hogy öreg. Meg hogy rákja van. Meg hogy rendet rakott az íróasztalán, mint aki így akarja itthagyni az árnyékvilágot, hogy ott, ahol amúgy aktívan dolgozott, és mindig nagy rendetlenség volt, most mindent elrendez. Emlékszem, ezt rémült arckifejezéssel beszélték a felnőttek. Meg a rákot is. Meg hogy az öreg elfogadta, hogy meg kell halnia. De mintha a hely-

P. S. M.: Buszok - Négyes (1990)

szín nem stimmelne. Én a Radnóti Miklós utcára emlékszem. De az öreg segített Ágiéknak abban, hogy elköltözzenek onnan a Szent István parkba. Vagy már ez is csak a halála után tudott megvalósulni. És most én azt mondom, hogy legyünk jók. S meg vagyok szeppenne. Én is gyászolok. Osztozom a felnőttek gyászában.

Nem is emlékszem korábról ilyenre, hogy valaki közeli meghalt volna. A nagyapám meghalt, de azt nem mondták. Meg különben is, akkor nagyon kicsi voltam még. Meg halálról gyerekekkel amúgy sem volt szokás beszélni. Bár a nagyanyám mesélte a holokauszt-történeteit. De azokban mindig arról volt szó, ezt vagy azt, meg ezeket meg azokat, elvitték. És persze tudtam, hogy akit elvittek, az nem él. Meg hogy gázba is kerülhetett. De azt mégsem mondták, hogy

meghalt. A holokausztban elvitték, deportálták, a gázba küldték az embereket, s akkor tudni kellett, hogy meghaltak. De ezt nem volt szabad kimondani. Pár napja, hogy mottót keresve egy másik íráshoz, beleolvastam Heller Ági *Bicikliző majmába* ott, ahol a holokausztról beszél. Neki is ez az emléke. Hogy 1945-ben, amikor ez a fő beszédtema, hogy kivel mi történt, akkor sem halt meg senki. Akkor is csak elvittek, deportáltak, gázba küldtek, lelőttek barátokat, szeretteket. Gyuri bácsi viszont meghalt, mi pedig Gyurival ezért most jók vagyunk. De nem beszélgetünk erről többet sem egymással, sem a felnőttekkel. Nem mondanak többet. És azt sem, hogy észre vették volna, hogy mi most jók vagyunk. Igaz, én sem tudom, hogy ennek miből kellett volna lát szania. Talán igyekeztünk csöndesebbek lenni?

1973. május. Költözünk. Ezt is Lukácsnak köszönhetjük. Hogy két évvel ezelőtt megvehettünk egy félkész társasházi lakást, s hogy elkészült, elköltözhettünk Holló utcai negyvenkét négyzetméterünkéből egy tágasba, ahol mindenkinek van saját szobája. Még nekem is, aki ettől kezdetben azért meg vagyok ijedve, s kérem nagyanyámat, hogy hagyjuk éjszakára mindketten nyitva az ajtót, hogy ne féljek. Tágas, világos lakás a Gül baba utcában. A költözés utolsó napja. Végre én is oda mehetek haza. Nem értem, miért, de a költözés alatt nekem Márkuséknál kell laknom. Pár éjszaka csak. De én nem érzem jól magam. Most már ezt nem kell. Hazamegyek az új lakásba az iskolából. Otthon volnának már a felnőttek, mire én érkezem? Vagy ők jönnek később? Ott vannak mind, ha igaz, az egész Lukácsiskola. De talán nem is. Ágira emlékszem egészen biztosan, meg talán Ferire is. Amúgy is sokat lehettek itt az elmúlt napokban. Segítettek a költözésben. És megtudom, hogy „mi volt”. Hogy apámat kirúgták. Igazából nem emlékszem, hogy ekkor épp a pártból való kirúgás volt napirenden, vagy a Filozófiai Intézetbeli állásából való. A többieket ekkorra a pártból már nem kell kirúgni, az megtörtént Korčula kapcsán. Hisz a többiek nem csak aláírták *volna*, hanem alá is írták a tiltakozást. És különben miért ne közölték volna a két kirúgást egyszerre?

Mindenesetre ülünk a szép új lakásban, s persze a hír nem jó, mert ha e pillanatban esetleg mégiscsak apám pártból való kizárásáról len-

ne is szó, ami ekkorra apámnak már nyilván nem kell, mármint a párt, tudható, hogy együtt jár az egzisztenciális ellehetetlenítéssel is, de valahogy nem nyomasztó a légkör mégsem. Besüt a nap, világos van. A régi lakásban ilyen soha nem volt. A délelőtt talán egy-egy órára besütő napfény világossá a szobát nem tette. Örülünk, hogy kiszabadultunk belőle. Örülünk, de valahogy mégis furcsa itt. Furcsa, hogy oda már nem megyünk vissza. De ez talán nem is igazi emlék. Arra emlékszem, hogy Fehér Gyuri, amikor pár évvel előbb elköltöztek, minden hazamenéskor megkérdezte, hogy „az új lakásba?”. S hogy nekem, aki már nagy voltam, ez nagyon vicces volt. S közben mégis, a mai napig nincs számomra otthonosabb része a városnak, mint a Holló utca környéke. Igaz, magát a Holló utcát szétverték. Nem is szeretek arra járni. Hiába, hogy a mi házunk áll.

Aztán lassan kialakul az új életforma: nincs vasárnapi közös vendéglői ebédelés, apám meg már nem jár el hetente két napon az intézetbe, hanem gyakorlatilag mindig otthon ül, s a gépen most szakmányban veri a fordításokat. És időnként, talán kezdetben gyakran is, aggódni kell, hogy a saját nevén nem kaphat még ilyen munkát sem, meg hogy négerben kap-e egyáltalán. Erzszi néni, aki vagy tíz éve jár hozzánk takarítani, Fehérékhez meg tán még régebben, felajánlja – persze szóba nem jön, hogy elfogadjuk –, hogy ha így áll a helyzet, akkor jön ő hozzánk ingyen is. Berettyóújfalusi parasztasszony. Iskolázatlan, de nagyon intelligens. A már iskolázott gyerekei sokkal kevésbé azok. Az ötvenes években a beszolgáltatások elől menekülnek fel a férjével Pestre. S a tipikus történet: gyáli albérlet, majd lassan-lassan saját ház, amelyet persze a saját két kezükkel építenek, nyilván kalákában. Erzszi néni gyárban kezd dolgozni, de nem bírja azt a fajta kötöttséget. Így kezd takarítani. Csupa pesti értelmiséginél. Fehérék aztán be is jelentik, hogy nyugdíja is legyen. Hozzánk – hisz mi vagyunk az egyetlenek, akik nem emigrálnak a körből – még a kilencvenes években is jár. Akkor is, amikor már én is felnőtt vagyok, s nekem is vannak gyerekeim. Olyan kvázi-nagymama számukra. S közben, míg Misi bácsi él, sajnos a hetvenes évei közepén meghal, beutazzák egy ócska Ladával és egy sátorral egész Európát. Nem vásárolnak, látni akarnak. Misi bácsi amúgy Pesten sofőr

lett, ő is Berettyóból való parasztember, van valami agrár iskolája is. Szerették a paraszti életet, de ellehetetlenítették őket ott. Talán, túl azon, hogy szeretjük egymást, ezért is ennyire empatikusak.

1974. tavasz. Ismerkedő kirándulásra visz a leendő iskolám. Két évig jártam talán az Élet és Tudomány matematika szakkörére. Aztán kiderült, hogy az egyben a Berzsényi matematika tagozatának előkészítő szakköre is. Tetszik, örülök, hogy oda fogok járni. Az is tetszik, hogy van ez a kirándulás. De azért szorongok a sok idegen gyerek között. Alig van, akit ismerek, a többség nem járt a szakkörre. Valahol a budai hegyekben járunk. Már délután van, az árnyékok már megnyúltak, kezdünk fáradni. Poroszkálunk egy erdei úton. A leendő osztályfőnököm odajön mellém. Talán kérdeget, nem tudom. Aztán egyszer csak kiderül egy mondatából, hogy tudja, ki az apám. Máig fel tudom idézni azt a felszabadulás-érzést, amit ettől megélek. Szinte hallom, ahogy megváltozik a hangom, s szabadon mesélek arról, hogy a Szelényiéknel voltunk a hétvégén, akik mindjárt kivándorolnak. Annyira beleélem magam, hogy itt most mindent ugyanúgy mondhatok, mint a saját környezetemben, hogy aztán zavarba is jövök, s hülyének érzem magam, amikor érzem, hogy osztályfőnököm nem tudja mindig pontosan, hogy kiről-miről beszélek. De ez a „tudja, hogy kik vagyunk” érzés megnyugtat, sőt végigkíséri a következő négy évet is. Sőt lassan aztán kiderül, hogy nem ő egyedüli az iskolában. Ebben a pillanatban ez az érzés talán leginkább az „ellenzékliségre” vonatkozott. Hogy tudják, hogy az én apukám és az ő elvbarátai a „jók”, akiket üldöznek a „rosszak”, a párt, az állam, a pártállam.

Az általános iskolai osztályfőnökömről egyszer egy osztálytársam azt mondta, hogy az a baj a Vera nénivel, hogy zsidó. Tizenkét évesen nem tudtam máshogy megvédeni, mint hogy azt mondtam, én is az vagyok. Nem tudom, hogy én korábban tudtam-e, hogy ő is zsidó. De amikor családlátogatáson volt nálunk, ott is éreztem ezt a „tudja, hogy kik vagyunk” biztonságot adó érzését. Húszas éveim közepén, az analízisemben értettem meg, hogy ebben az érzésben mi minden keveredett. Hogy valójában az én számomra az az érzés, hogy nekem sok helyen, sok vonatkozásban rejtőzködnöm kell, az egyfelől jelenti

a zsidóságot, másfelől az ellenzékiiséget. És hogy csak akkor voltam teljes biztonságban, ha a zsidóságom nem tett mássá, s ha ráadásul nem kellett magyaráznom, hogy miért is van az, hogy az én apukámat, aki egy komoly... értelmiségi? tudós? – nem tudom, hogy kellene nevezni –, kirúgták.

1974. nyár. Kolozsvár. Kvázi-követként, a Budapesti Iskola követeként megyünk Fehér Gyurival Tamás Gazsihoz. Merthogy nem csak a pártból zárták ki apámat, meg rúgták ki állásukból őt és barátait, akik közben az én gyerekkori baráti környezetem, hanem ebben az évben az útlevelüket is bevonták három évre. Még a pirosat is. Nem utazhatnak a többi szocialista országba sem. Könyveket küldenek velünk, talán levelet is, persze semmi olyat, amiből bajunk lenne a határon. Bár hát az majdnem bármiből lehet. De nem lesz. Rettentő sokáig áll a busz, azt hiszem, először azzal megyünk, a határon. Mindenünket megnézik, ami persze rossz, szorongást keltő, de aztán békén hagynak. S nagyon jól érzem magam Gazsiéknál. Élvezem a kolozsvári értelmiség életét, amelyben a társaság minden este összeverődik valakinél, s engem is egészen komolyan vesznek. Talán komolyabban, mint otthon – többségük ekkor ismer meg, s nem azt a kisgyereket látja bennem, akit születése óta ismer. Persze az általános alkoholizálásban is részt veszek – Gaál Annánál egy este életemben először be is rúgok valami ribizlibortól. Gyurival nehéz, most hirtelen nagyon nagy köztünk a korkülönbség, ő egy kissrác, én meg a felnőttet, legalábbis a világfájdalmas kamaszt alakítom. A felnőttet, aki a felnőttek bonyolult érzelmi, szerelmi életében is megértő társ, akire titkokat lehet bízni, s aki segíteni próbál.

A következő években többször is megyünk így, kettesben. Vicces, hogy a Történeti Hivatalban kértem, keressék ki a rám vonatkozókat, s többek között ezeket az utazásokat is említettem támpontként. De nem találtak semmit. Pedig lehetetlen, hogy ne figyeltek volna ránk. Ráadásul aztán később – 1977-ben? '78-ban? nem tudom – elmentem Erdélybe két volt osztálytársammal is. És persze megálltunk Gazsiéknál is, ahol ott volt Ara-Kovács Attila. Talán az Arát akkor még nem is használta. Fiatalember, aki úgy érezte, menekülnie kell abból az országból. S én félrevontam Kati barátnőmet, és megkérdeztem,

nem kötne-e névházasságot Attilával, hogy át tudjon települni Magyarországra. 1978 kellett legyen az évszám, nem 1976, mint Cseh Tamásnál, hisz már el kellett múljunk tizennyolc évesek, ha Kati simán férjhez mehetett, ugyanakkor én azért nem vállalhattam a „feladatot”, mert a szüleimmel, akiknek a három éves „büntetése” letelt, én 1977 és 1979 között Brémában voltam, és csak hazalátogattam. Meg persze ez nekem így egyszerűbb volt, ugyanakkor szégyelltem is magam, hogy Katit viszem bele ebbe a „veszélyes kalandba”. Igen, Bréma – apám vendégprofesszor lett az egyetemen. Előtte évek teltek el abban a dilemmában, hogy menni vagy maradni. A szülem nem akartak menni, legalábbis örökre nem. A „többiek”, Fehérék, Márkusék, igen. Nagyon feszült volt a viszonyuk. De nekem közben ők voltak a családom. Már mint az egész Budapesti Iskola. Olyan, mint másoknak a nagynénik, nagybácsik, unokatestvérek. Sőt még szorosabb. Az ő gyerekeik nekem kvázi testvéreim voltak. Rettenetes volt, hogy örökké együtt vagyunk, fel sem merül, hogy máshogy is lehetne, s a légkör mégis folyamatosan feszült. Veszekedések is vannak, s ha magunk maradunk a szüleimmel, akkor állandóan erről van szó. Hogy ki mit mondott, meg hogyan, meg ki mivel nem ért egyet, meg mi bántó – persze ezt most sorolom így, de konkrétan csak a légkörre, az érzésre emlékszem. A szorításra a gyomromban, a gombócra a torkomban, miközben azokkal vagyunk, akik a legközelebbek, meg legfontosabbak.

Szabad nekem mindezt így kibeszélnem? A világ nyilvánossága elé tárnom, hogy milyen rossz volt ez nekem gyerekként? Hogy mennyire rányomták az ő feszültségeik a bélyegüket az én gyermeki létemre? S hogy aztán – nyilván részben ettől – elvesztettem a kvázi-testvéreimet? S hogy ez valahol máig fáj? Persze, ez hülyeség. Ők maguk is beszélnek a nyilvánosság előtt a feszültségeikről. Meg hát különben is, mi rosszat mondtam ezzel? Mindenkinék a saját családjával nehéz. És minden családdal nehéz.

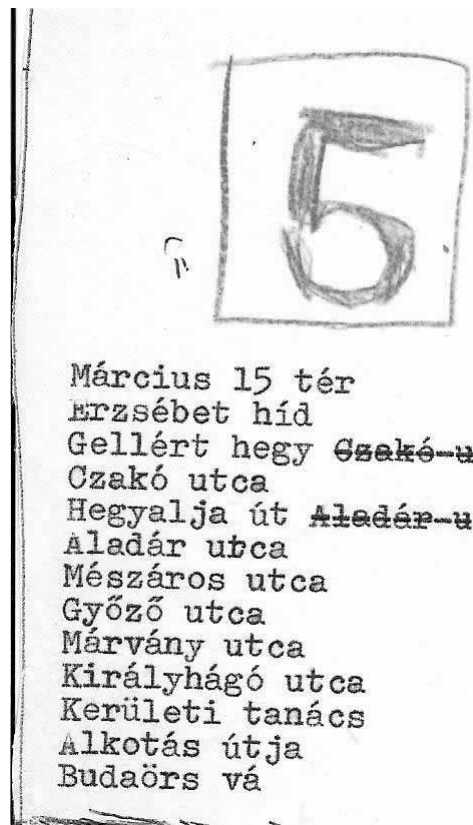
1979. május. London. Apámék még mindig Brémában. Én felvételiztem matematikus szakra, felvettek, s aztán protekcióval sikerült elintézni, hogy a beiratkozást elhalaszthassam egy évvel. Mert a problémámra, hogy tudniillik nem tudom elkezdni a félévet, mert külföldön va-

gyok, leszek nyelvtanulás céljából, s ezért szeretnék halasztást kérni, a nem protekciósooknak adott válasz az volt, hogy ehhez be kell iratkozzonom szeptemberben, „mert halasztást csak az kérhet, aki be van iratkozva”. S hogy ezt én nem tudom megtenni, mert nem ugorhatok haza beiratkozni, mert utána nem tudnék visszamenni Angliába? Ez senkit nem érdekelt. Pedig abban az „ablakos” világban ez evidencia volt. Ha az ablakot elhasználta az ember – azaz az érvényes kiutazási engedélyével kiutazott és aztán hazajött –, a következő három évben nem mehetett el újra. De szerencsémre az ellenzék és a hivatalosság összeéréséből kaptam segítséget: Eörsi Pisti felhívta a bátyját, aki az ELTE rektora volt éppen, és sikerült megoldani a lehetetlent. Halaszthattam úgy is, hogy még nem voltam beiratkozva.

Hogy miért is jelentkeztem matematikus szakra? Kicsi gyerekkoromtól jó voltam matekból. Apámmal sokat „játszottunk” matematikát még általános iskolás koromban, inkább alsóban, mint felsőben, meg nyilván még előbb is. Emlékszem, hogy kirándulásból hazajövet állunk a tömött vonaton, ahol egy gombostűt sem lehetne leejteni, s ő egyenleteket ír fel nekem, én meg megoldom őket. Meg hogy másodikban magyarázom a tanító néninek a kettes számrendszert, mert mi beszélgettünk arról, de a tanító néni nem érti. Meg hogy volt egy *Rejtélyek a matematikában* című könyv, amit olvastunk együtt. Egészen komoly dolgok is voltak benne, ahogy emlékszem, s nem is voltak leegyszerűsítve az ismeretterjesztés szintjére, csak épp nem voltak száraz tudományossággal megírva. Azt hiszem, itt találkoztam először a Fibonacci-számokkal. A mi nap egy barátnőm átküldött egy IQ-tesztet, s fáradtságomban megcsináltam – ott folytatni kellett egy sorozatot. És nem is kellett gondolkodnom rajta, még ma is, amikor már egyáltalán nem érzem magam közel a matematikához, rögvest felismertem, hogy ezek itt a nekem még akkoról oly kedves Fibonacci-számok. Emlékszem, egyszer egy nagy veszekedés után úgy békültünk ki, hogy hívtam apámat, hogy matekozzunk – s akkor is ezt olvastuk. Aztán a felső tagozatban lett egy nagyon jó matematika-tanárnőm. Az, aki családlátogatni is volt nálunk. Gimnáziumi tanár volt, csak egy matematika-tanítási kísérlet kedvéért tanított minket, kicsiket. Nála is jó játék volt a

matematika. Aztán még a Berzsenyi heti tíz órás matematika tagozatán is. Herceg Jánossal, Pataki Jancsival, akik szintén azok közé tartoztak, akik „tudták, hogy ki az apám”. De ráadásul jól is tanítottak. Én meg elég jó voltam. Rendszeresen döntőben voltam az országos versenyeken, volt, hogy helyezést is elértem. Nem volt kérdés, hogy matematikusnak megyek. Nem volt kérdés, holott harmadikban, negyedikben kezdtem elbizonytalanodni, hogy ezt akarom-e. A közgázon gondolkodtam. De teljes titokban. Senkinek nem mondtam. Egyrészt féltem, hogy nem vennének fel. Mert a történelmet nem tudom. Másrészt úgy éreztem, nem tehetem meg: mindenkit megnyugtat, hogy én veszélytelen pályát választottam. Nem tehetem meg „velük”, a szüleimmel, a környezetemben lévő többi felnőttel, hogy becsapom őket. Talán ezért is fejeztem be a szakot. Annak ellenére, hogy két évvel később párhuzamosan elkezdtem a szociológiát is. De addigra már más volt a családi konstelláció.

Londonban kezdetben sokat szorongok. Azután meg még inkább, hogy elköltözöm Marytól, aki ugyan nem mondja, hogy terhére vagyok, de hát eredetileg arra az időre kértük, hogy

P. S. M.: Buszok - 5-ös busz (1990)

fogadjon be, ameddig elrendeződnek a dolgaim, s szégyellem magam, hogy már így is sokkal tovább maradtam. Szorongok, de mégis nagyon jól érzem magam. A szorongás nyilván nem is számít. Az nekem természetes lételemem. Igazából mindig szorongok, legfeljebb néha jobban, máskor kevésbé. Az, hogy jól érzem magam, vagy rosszul, nem ettől függ. Az eredeti három hónap nyelvtanulást meghosszabbítom még hárommal. A nyelvtanulást nagyon élvezem. Aztán haza kell jönni. Előtte vissza Brémába, onnan jövünk majd együtt haza apámmal. Hogy miért nem hárman, anyámmal, esetleg négyen, nagymamámmal, aki részben szintén ott volt velünk, már nem tudom. Vettünk egy kis Volkswagen mikrobuszt, azzal jövünk, hozzuk a cuccainkat, s az a terv, hogy az autót majd jól eladjuk. Tényleg el is adjuk, de hogy jól-e? Nem hiszem. Én kínlódom, úgy érzem, nem akarnék hazajönni. Hogy ott jobb. Útközben meglátogatjuk Pór Péteréket Nancyban, Péter is agítál, hogy maradjunk. Úgy érzem, nem maradhatok – ha maradnék, ha disszidálnék, a szüleim megint nem utazhatnának. Ezt nem tehetem velük. Meg magammal sem. Hogy viselném el, hogy évekig nem láthatom őket. És hát én sem jöhetnék haza, hisz akkor lecsuknának a disszidálásért. Meg ha nem is, vissza biztos nem mehetnék. Apám úgy emlékszik, erről többször is beszélgettünk, míg én Londonban voltam. Bennem ez csak a hazaút kapcsán él. De nyilván neki van igaza. Hiszen mire jövünk haza, én Londonban megismerkedtem Gábor Lacival, aki épp turistaként járt arra. Nagyon szerelmes vagyok. S Laci már nem jöhet, hisz már elhasználta a következő három évre szóló ablakát, amikor Londonban járt. Mire jövünk, már nem lehet számomra kérdés, hogy jönnöm kell. Mégsem így emlékszem.

Hazajövök, összeházasodunk Lacival, elkezdem az egyetemet. Már nem vagyok gyerek, bár együtt lakunk a szüleimmel, nagymamámmal, s Laci is tizenhárom évvel idősebb nálam, így nehéz tizenkilenc évesen igazán felnőttnek lenni. Lassan már a nyolcvanas években járunk, lazul a rendszer. Apámnak továbbra sincs állása, fordít, de ellenzéki szabadegyetemi előadásokat is tart, magánszemináriumot erről-arról, többek közt Bibóról. Ezekbe néha én is beszállok. Furcsán érzem magam ezekben a helyzetekben. A társaság

egyidős velem, s nekik az apám a nagy tekintély, akitől tanulni akarnak – nekem meg az apám.

Évfolyamtársaim, barátaim aktivisták a szerveződő békemozgalmában, a Dialógusban. Én nem szállok be, s azt magyarázom nekik, hogy ez hülyeség, ettől nem lesz nagyobb béke meg kisebb atomfegyverkezés. De most, ha elképzelem akkori magamat, inkább azt látni, hogy nyüzsgő gyerekeknek látom őket, hisz nekem ellenzéki kiskedésben a viszonyítási pont az apámék, az ő generációjuk. Nem tudom elhinni, hogy mi is felnőtünk, hogy ők, akik velem egyidősek, ők is felnőttek. Magamat meg nem is tudom, hogyan képezem. Nem tartozom a kortárs barátaim közé egészen, hisz nekik mindig el kellett magyarázni ezt a zsidóság-ellenzékiesség dolgot, ők nem nyújtották nekem a „tudják, kik vagyunk” érzését. Azok, akik jönnek apámhoz Bibót tanulni, ők kicsit mások. Talán ezért is vonz inkább az ő társaságuk. Ezért van nyilván az is, hogy velük még az alakuló FIDESZ-be is belépek. Megalapítjuk az Eper utcai csoportot sok olyannal, aki aztán később fontos figurája a pártnak, amelyben én igazából egyáltalán nem veszek részt. Tavaly novemberben meg is ünnepeltük a csoport huszadik születésnapját. Tulajdonképpen jó érzés volt látni, hogy lényegében senki nem követi a pártot oda, ahová mára jutott. Elmentem, szociológiai érdeklődésből, az emberek iránti kíváncsiságból – de a politika soha nem lett az én világom.

A jelen írás az Ex Symposion *Rendszerváltás gyerekszemmel* témájú számába íródott. Márkkal rengeteget beszélgettünk sok mindenről, ami ide kapcsolódik, mielőtt neki megfogalmazódott ez az ötlete. Azt éltük meg, hogy az ő gyerekként megélt rendszerváltás-élményei és az én ellenzéki gyerek élményeimben nagyon sok a közös. Hisz ugyan más időkben, de a demokratikus ellenzék gyerekei voltunk mindketten. Csak, érdekes módon, én elhagytam a politikát. Felnőve én magam a rendszerváltás lázában sem akartam ebbe beszállni. Olyannyira nem, hogy érzésem szerint a fiam, aki már óvodás volt 1989-ben, nem sokat észlelt a körülötte zajló politikai változásokból. Pedig egy olyan iskolába adtuk aztán, ahol a többség elkötelezett volt az akkor még egymáshoz elég közel álló SZDSZ és FIDESZ mellett, s a parlamenti, vagy talán az önkormányzati választások a gyerekek között is téma voltak.

KÖSZEG FERENC

KIPÖRÖGNEK A NAPVILÁGRA

Gyerekek az ellenzékben és a rendszeráltáskor

A „gyerekek” – Fanni, Áron és Suri – kommentjeivel

Töprekedő bevezetés

Mi az, hogy beszélgetés? – kérdezte Radnóti Sándor, és válaszolt rá. Mi az, hogy rendszerváltás? – kérdezem én, de nem válaszolok, mert a válasz vagy semmitmondó lenne vagy vitatható – mint ha lenne nem vitatható válasz is. Inkább azt kérdezem, mikor kezdődött a rendszerváltás? Kinek mikor. Van, aki úgy véli, még ma se kezdődött meg. Antall József viszont, nem sokkal 1956. november 4. után azt mondta Fehér Ferencnek: ennek a rendszernek vége. Igaz, hozzátette: persze lehet, hogy eltart még harminc évig. De azért a rendszerváltás számára már 1956-ban megkezdődött. Valahogy így voltam ezzel én is.

De ez persze csak félig igaz, talán még annyira se. Mert az a meggyőződés, hogy a rend-

szernek erkölcsileg, világtörténelmileg stb. vége, nemigen kapcsolódott össze azzal a képzetrel, hogy mi lesz utána. Azzal meg végképp nem, hogy netán megérjük, ami utána lesz. Úgy voltunk vele, mint gyerekkorunkban a kommunizmusmal. A kommunizmust Tündérországgként írták le, nem volt elképzelhető, hogy azt élő ember megláthatja. Így amikor később kongresszusi határozatok mondták ki, hogy a Szovjetunióban új szakaszába lépett a fejlett kommunizmus építése, ezen már csak röhögni lehetett. Mintha Petőfi azt írta volna *A XIX. század költőiben*, hogy a Kánaán ugyan még nincs itt, de már csak 11 kilométer.

1970-ben ismerkedtem meg Bence Györggyel és az ő révén azzal a nálam négy-öt évvel fiatalabb társasággal, amelyből a demokratikus ellenzék kibontakozott. Bencével Kenedi János hozott össze, akit régen ismertem. Az összeismertetésnek gyakorlati célja volt. Akkor egyedül laktam a nagy lakásunkban, és Kenedi azt találta ki, hogy a konyha melletti aprócska szobát – a funkcióját vesztett cselédszobát – kibérelje kettejük számára dolgozószobának. Bencéről annyit tudtam, hogy Lukács György tanítványi körének fiatalabb nemzedékéhez tartozik, következésképp marxista, de – akár maga Lukács is – másképpen, mint a hivatásos pártmarxisták. A Szépirodalmi Könyvkiadónál dolgozó kollégáim azonban akkoriban még nem tettek különbséget a hivatalos és a másként-marxisták között, sőt az utóbbiakban fiatalabb éveik agresszív pártkatonáinak a reinkarnációját látták, és jobban borzongtak tőlük, mint a hivatalos marxizmus unalmas bürokratáitól, akik már önmagukat sem vették komolyan. Néhány évvel korábban, amikor az irodalmi életben feltűntek olyan maoistáknak nevezett újbaloldali szerzők, mint Dalos György és Haraszti Miklós, kollégáim egy része azt terjesztette róluk, hogy provokátorok, rendőrügynökök. Én ezt oltári marhaságnak tartottam, hisz köztudott volt, hogy Harasztiékát rendőrhatalósági őrizetbe vették, megverték, műveiket nem adják ki, külföldre nem utazhatnak. – De miért lennének rendőrügynökök? – kérdeztem a kollégáimat, akik mindennek ellenére ragaszkodtak az elméletükhöz, miszerint Haraszti, Dalost a rendőrség mozgatja. – Szerelmesek a rendőrségbe, mint az apacs lány, aki azt dalolja, „ha megversz is, imádlak én”?

1968-ban jelent meg az *Első ének* című kötet, harmincnyolc fiatal költő verseinek antológiája, amelyet a címlap szerint Mezei András, valójában inkább a belső, könyvkiadói szerkesztő, Kormos István állított össze. Számomra és szépirodalmis kollegáim számára a kötetet az tette fontossá, hogy megjelentek benne olyan, a túrt kategóriának a legszélén elhelyezkedő költők versei, mint Tandori Dezső vagy Takács Zsuzsa, akiknek életkoruk (harminc évesek voltak) és addigi munkásságuk alapján már rég önálló kötettel kellett volna rendelkezniük. Az antológiát „élőben” az Egyetemi Színpad mutatta be, de a műsorban az említettek versei alig szerepeltek, viszont meglepően sok vers hangzott el Pass Lajostól, s ha jól emlékszem, elhangzottak antiimperialista versek is, talán Varjas Endrétől. Könynyű lett volna ezt azzal elintézni, hogy az Egyetemi Színpad „vonalas” műsort akart összeállítani. Csakhogy akkor az egyetemi társulatot egyáltalán nem az jellemezte, hogy olyan nagyon meg akartak volna felelni a kultúrpolitikai igényeknek. Be kellett látnom, a szerkesztők-rendezők Pass Lajosnak a ferencvárosi házmesterlét sivárságát megjelenítő verseiben kemény rendszerkritikát éreznek, egy olyan maradandó értékű vers ellenben, mint például a *Macabre a mesterekért* Tandoritól, nem tartalmaz a szemükben rendszerkritikát, s így kihívást sem jelent. Tandori számára ugyanis a létező szocializmus nem is létezett. A műsort hallgatva megérteni véltem, hogy a kispolgári életszemlélet kritikája, amely mind ez ideig a rendszer kritikája volt azokkal szemben, akik nem jártak kiszépitőtáborba, vagy megpróbálták elbliccelni a kongresszusi munkaversenyt, egyszerűen rendszerkritikává változott: annak az elfogadó közönynek a kritikájává, amelyet a rendszer elvárt a társadalomtól. Az is világos volt, hogy ebben az összefüggésben az antiimperializmus nem a kiszéjelszavak ismételtetése, hanem a forradalmi ígéretnek számonkérése a rendszeren. Ezt a rendszer hivatásos védelmezői sokkal jobban megértették, mint a Guevara-rajongástól (egyébként joggal) viszolygó kollégáim, miként azt a Bölcsészkaron létrejött Vietnami Szolidaritási Bizottság szétverése mutatta. Az, hogy a balosok, akár a maoisták, Sztálin és Rákosi rendszerét sírják vissza, egyszerűen butaság volt. Magamat bal-

oldalnak véltem annak ellenére, hogy (vagy éppen azért, mert) a létező szocializmusról a lehető legrosszabb volt a véleményem. A rendszert nem tartottam baloldalnak, és ma – visszamenőleg – sem tartom annak.

Mindezt csak azért írtam le, mert jelezni akartam, hogy a baloldali rendszerkritikára már a Bencével és a fiatal lukácsistákkal való megismerkedés előtt is fogékony voltam. Első találkozásunkat Bencével a kölcsönös gyanakvás és tapogatózás jellemezte. Valamilyen esztétikai kérdésen vitatkoztunk, nemigen emlékszem, miről, de az volt a benyomásom, a későbbiek alapján pedig tudom, nem alaptalanul, hogy erősen visszafogja magát. Ha a vitaközében kötekedő szándékot sejtett, és az meglehetett bennem, kíméletlenül tudott válaszolni. Szerencsére erre nem került sor, Gyuri Kenedivel együtt kibérelte a szobát, mi pedig hamar összebarátkoztunk Gyurival. Marxista ugyan nem lettem, főképpen mert lusta voltam ahhoz, hogy végigolvassam azokat a vaskos műveket, amelyek a marxizmus újmódi értelmezését megalapozták, de elfogadtam a jelszót, hogy vissza kell térni a marxi intenciókhoz. Pap Mari, Bence korábbi felesége, utóbb Kenedi szerelme egy alkalommal kijelentette, ő nyelvész, a marxizmussal csak házastársi viszonyba került. – Eszerint én – mondtam elégedetten – csupán főbérlelői viszonyban vagyok a marxizmussal. A marxi intenciókhoz való visszatérés gondolatának mégis megvolt a lélektani jelentősége. Azt sugallta, hogy egy olyan jövő felé kell pillantani, mely helyreállítja az ember szabadságát, nemcsak a pártállami kényszerekkel szemben, de a tőkének és az erőszakszervezeteknek a demokratikus államokban is meglévő túlhatalmával, sőt a piac személytelen hatalmával szemben is.

A kívánatos változás előjeleit éppen Bence György gyűjtötte össze a *Hogyan lehetséges kritikai gazdaságtan?* című óriástanulmány zárófejezetében. Csakhogy míg a három szerző – Bence György, Kis János és Márkus György – nagy meggyőző erővel bizonyította be, miért nem hozható létre *A tőke* kapitalizmuskritikájára alapozott szocializmus, a zárófejezet egyáltalán nem győzött meg arról, hogy a világ különböző szabadságmozgalmai, a polgárjogi mozgalom, a diákmozgalom, a nőmozgalom és így to-

vább, végül a szabadság birodalmába vezetik el az emberiséget. E kételyek ellenére a marxi intenciók eszméje kimozdította a rendszer elutasítását a pusztán negációból: a fennállót már nemcsak önmagáért utáltuk, hanem azért is, mert valami jobbat képzeltünk a helyébe. Úgy éreztem, ez a perspektíva megkülönböztet a kollégáimtól. Holott a megleltnek vélt jövőperspektíva éppen olyan tündérmesei volt, mint a gyerekkorunkban elképzelt kommunizmus. Ahelyett, hogy közelebb hozta volna, még távolabbra számúzte a rendszer végét. Hiszen már nem volt elég abban reménykedni, hogy a létező szocializmus egyszer összeomlik, beteljesüléséhez a világ többi részének is meg kellett volna változnia. A jövő valamilyen álomvilágban lebegett, bekövetkezének nem voltak valóságos időbeli dimenziói. A rendszer vége ellenben a valóságos világhoz tartozott, csak éppen elérhetetlen – megérhetetlen – messzeségben. Nemcsak azt nem gondoltam, hogy megérem a rendszer végét, de azt is belekalkuláltam, hogy a rendszerrel való szembefordulást hosszabb távon nem lehet súlyosabb következmények nélkül megúszni. Súlyosabb következménynek nem az állásvesztést, az utazási tilalmat tekintettem – ennek az esélyével minden nap számoltam –, hanem a letartóztatást, a börtönt. Még a szamizdatkorszak kezdete előtt írtam egy dolgozatot az alakulófélben lévő ellenzéki mozgalomról, ez az írásom sosem jelent meg, aztán kézen-közön elkallódott. Azzal fejeztem be, hogy úgy élünk, mint a magyar jakobinusok. Olvassuk és másoljuk *Az ember és a polgár kátéját*, okosan vitatkozunk róla, bálókba járunk, aztán egyszerre, észre se vesszük, jön egy politikai fordulat, és évekre eltűnünk a börtönökben. Se előtte, se utána nem írtam álneven, ezt az írást azonban Szegedi Péter néven írtam alá. Az Ex Symposion olvasói talán hamarabb is, mint a magyarországi olvasók többsége, felismerhetik, hogy a név Szegedinác Péróra utalt, aki 1735-ben, szerb határőrtiszt letétre egy kuruc szellemű magyar parasztlázadás élére állt. A nyolcvan éves katonát Budán kerékbe törték, tizenkét alvezére közül hatot halálra ítélték, de olyan módon, hogy a vesztőhelyen sorsolták ki, kiknek kell meghalniuk. Az ítélet kegyetlensége Európa-szerte feltűnést keltett, a kivégzés képeit a német nyelvterületen fametszetes röplapok mutat-

ták be. Nekem sokáig Péro volt az egyik kedvenc történelmi hősöm.

(„Ja, a Fanni!”) Az eddig leírtak csak előtörténet. Maga a történet a következő húsz év története. Ha belekezdnek az elmondásába (egy-egy fejezeteket már elbeszéltem belőle), sosem érnék el ahhoz, ami ennek a folyóiratszámnak a témája, hogy hogyan éltek a gyerekeink, Fanni (1975), Áron (1976) és Sára (1977), akit kiskora óta mindenki csak Surinak hív, a mi ellenzéki családjunkban, hogyan éltek át a pártállami rendszer düledezését, a rendszerváltást, vagyis az 1980-as évtizedet és a következő évtized kezdetét. Én persze a történetnek – pontosabban a történet egyes epizódjainak – csak a kisebbik felét tudom elmondani, amennyit láttam, észrevettem abból, hogyan reagáltak a gyerekek arra, ami velünk történt, miközben ők félig-meddig felnőttek. Éva, a feleségem nálam sokkal többet tudott a gyerekekről, de amit tudott, már nem mondhatja el, 1997-ben meghalt. A gyerekeket (akik persze már rég felnőttek) kértem meg arra, írják le, emlékeznek-e, hogyan emlékeznek arra, amire én emlékszem.

Mindez talán létre se jött volna, talán gyerekeim se lennének, vagy nem azok lennének a gyerekeim, akik a gyerekeim, ha 1970 nyarán nem ismerkedem meg Bence Györggyel és népes baráti körével. Hiszen ebben a körben kerülünk össze Évával is. Futólag ugyan korábban is találkoztunk, nekem tetszett is a vékony szőke tanárnő, de ennek a két évvel korábbi találkozásnak nem volt folytatása. A következő találkozást, akár a Bencével való megismerkedést, ugyancsak Kenedi János hozta össze, a pesti élet Mercuriusa, ezúttal is praktikus céllal, hogy Éva, a Magvető szerkesztője kölcsönkérhessen tőlem egy könyvet, amelyet lektorálni akart a kiadója számára. Amikor visszahozta a könyvet, Bence már nálam lakott, kapcsolatunk a lakásban kialakult társasági életnek a keretében bontakozott ki. Ezt a történetet azonban most nem mondom el, hiszen Fanni születéséig még több mint négy év telt el. Évával 1974-ben házasodtunk össze, az egyik tanúnk Bence volt, a házasságkötést követő családi összejövetelen ott volt Krassó György,

a radikális ellenzék később legendássá vált alakja. Fanni születése is afféle társasági-ellenzéki eseménnyé vált. Éva orvosa ugyanis, aki tizenkilenc évvel később tévesen diagnosztizálta Éva betegségét, rosszul számította ki a szülés várható időpontját. Éva több mint tíz napot töltött a kórházban a szülés előtt, baráti körünk tagjai, akiket nem is annyira a rendszer iránt érzett megvetésük, inkább a szellemi munkával kapcsolatos igényességük kötött össze, nap mint nap telefonáltak, hogy megvan-e már a gyerek. (Akkoriban még nem tudták megmondani, milyen nemű lesz az újszülött, az izgalmat ez is fokozta.) A vajúdás hosszadalmas volt és fájdalmas, maga a szülés kockázatos. De a várakozást és a kínlódást mint ha utólag igazolta volna az eredmény: Fanni sűrű sötét hajjal született, és az első pillanattól kezdve volt benne valami különleges, ami magára vonta az emberek figyelmét. Amikor másnap visszamentem a kórházba, és az akkori szokásoknak megfelelően mondtam a nővérnek, hogy az egy per kettes újszülöttet szeretném megnézni, az egy pillanattal elgondolkodott, majd úgy kiáltott fel, mint akit valamilyen hirtelen öröm ért: – Ja, a Fanni! Tessék csak velem jönni. Ez a felkiáltás, ez a „Ja, a Fanni!” megmaradt az óvodában, az iskolában, de egy kicsit még a felnőtt életben is.

(Kőszeg Áron apukája) 1977 decemberétől háromgyerekes család voltunk, az akkori népesedéspolitikai intézkedések értelmében számos kedvezményre lettünk volna jogosultak, például azonnal kaphattunk volna tanácsi lakást – ha nem lett volna. De sajnos – illetve szerencsére – volt. Hiába feleltünk meg hát a Kádár-rendszer szelvényében-hosszában propagált családmódeljének, a jó dolgunkban nem részesülhettünk a kedvezményekből.

A gyerekek nem a kerületi tanács Cukor utcai óvodájába jártak, hanem az Állami Könyvtérjesztő Vállalat, az ÁKV óvodájába. (Vagy a Cukor utcai óvodába fogok járni, vagy a Kávét utcai óvodába, magyarázta a két és fél éves Fanni a játszótéren nagy komolyan egy másik kislánynak.) Az ÁKV-óvodát valamilyen rejtélyes okból jobbnak képeztük, mint a tanácsi óvodát. Azt, hogy a gyerekeink oda járjanak, az tette lehetővé, hogy a munkahelyünk, nekem az Európa Könyvkiadó, Évának a Magvető vállalta az óvodai hozzájárulás kifizetését. Amikor 1979-ben aláírtam a tiltakozást Havel és társai prágai elítélése miatt, majd ennek nyomán kirúgtak a kiadói állásomból, természetesen az óvodai hozzájárulást is elvesztettem. Kevésbé természetes, hogy Kardos György ezredes, a Magvető Könyvkiadó igaz-

P. S. M.: SZDSZ-plakát (1990)

gatója megüzente Évának, egy éven belül tőle is megvonja a támogatást. A szocialista humanizmus jellegzetes megnyilvánulása volt ez, hiszen akár azonnal is megvonhatta volna, viszont az előre bejelentett megvonásnak sem volt semmi oka, legfeljebb az, hogy így akart ütni egyet egy magamfajta ellenzéki-ellenséges elem családján. Kiutat ebből a helyzetből csak az biztosított, ha elmegyek a könyvterjesztőhöz dolgozni. Volt is valami összeköttetésem, a Rákóczi úti Könyv-áruház igazgatója megígérte, hogy felvesz. Erre azért is szükségem volt, mert be kellett látnom, hogy szabadúszóként nem tudok megélni. Néhány nap múlva azonban az áruház vezetője felhívott, hogy a vállalat személyzeti osztálya megtiltotta a felvételemet. Ez nem volt elképzelhetetlen, hiszen az állambiztonsági szervek ismerték a kapcsolataimat, tudták, hogy nemcsak aláírtam az 1979-es tiltakozást, de gyűjtöttem is az aláírásokat, az ekkoriban keletkezett Napi Operatív Információs Jelentésekben, amelyeket 1997-ben kaptam meg, gyakran szerepel a nevem. Ugyanakkor azonban szélesebb körben nem voltam ismert, nem volt kézenfekvő, hogy az ÁKV magától megtiltsa a felvételemet. Különben is, ha valóban megtiltotta, az politikai diszkrimináció, erről meg akartam bizonyosodni. Másodmagammal (hogy tanúm is legyen) felkerestem a személyzeti vezetőt. Ő nem tiltotta meg a felvételemet, állította; az volt a benyomásom, hogy fogalma sincs, miről beszélek, arra a kérdésre, hogy ismeri-e a nevem, igaz, kissé bizonytalanul, nemmel válaszolt. Az áruházvezető eszerint magánszorgalomból, esetleg a saját állambiztonsági tartótisztjének az útmutatása szerint hazudozott. A személyzetis asszony végül megkérdezte, miért akarok az egyetemi diplomámmal az ÁKV-nál dolgozni. – Az ÁKV óvodába járnak a gyerekeim – feleltem –, szeretném, ha ott is maradhatnának. A személyzetis felragyogott: – Maga a Kőszeg Áron apukája? Ezért volt olyan ismerős a neve. A lányom szerelmes a maga fiába. Persze, hogy fel van véve. Holnap már kezdhet is az Erkel Könyvesboltban. Most azonnal menjen oda. Így lettem könyvesbolti eladó, az ötéves fiam protekciójával. Éva néhányszor bejött a boltba a gyerekekkel, az eladó lányok persze eljátszották a szokásos „Jaj, milyen aranyosak ezek a gyerekek” spektakulomot. A negédeskedő boltvezető-he-

lyettes bevitte őket az eladótér mögötti irodába, és kólát töltött nekik. Csak a másságát alig titkoló boltvezetőn látszott, hogy az idegeire mennek a kis látogatók. Annál is inkább, mert ilyenkor szokott másfél-két órás telefonbeszélgetéseket folytatni kebelbarátjával, a fentebb említett áruházigazgatóval az előző hétvégi meg a következő hétvégére tervezett buliról. A gyerekek persze ezt nem érzékelték, Fanni még évek múlva is emlegette, milyen büszke volt arra, hogy hátra mehetett az irodába, ahová a vevőknek nem volt szabad belépniük.

(„Nagyon büdös krimi”) 1982 júniusában zaklató módon kezdték követni a demokratikus ellenzék néhány tagját, mindeneke előtt azokat, akik szamizdatot készítettek, azaz engedély nélkül adtak ki könyveket, folyóiratokat. Demszky Gáborral kezdték, ha kilépett az utcára, nyolctíz férfi vette körül, a kocsiját három hatalmas luxusautó követte. Rám néhány nappal később került sor, előzőleg lefoglalták egy irodalmi antológia szedését, amelyet cenzúrázatlan írásokból állítottam össze, és amelyet a Szegényeket Támogató Alap javára próbáltam megjelentetni. A követők letáboroztak a könyvesbolt előtt, az utcán körülvettek, lökdöstek. A gyerekek ekkor érzékelték először az ellenzék zaklató államhatalom létezését. Évával megbeszéltük, hogy a bolt zárása után a Szent István parkban találkozunk. Fanni vette észre először, hogy idegenek jönnek a nyomomban, amikor leültem az egyik padra, ketten mellém ültek, hiába kérte őket Éva, hogy üljenek át egy másik padra, hiszen a szomszédos padokon nem ült senki. Fanni akkor hétéves volt, akkor fejezte be az elsőt, riadtan kérdezte, miért jönnek utánunk a bácsik. Surin látszott, hogy forr benne a méreg. Kocsival mentünk haza, mögöttünk a három luxusautó. 1983 márciusában házkutatás volt a lakásunkban. A belügyesek késő este érkeztek, Éva éppen lefektetni készült a gyerekeket. A házkutatók humanusan igyekeztek viselkedni, először a gyerekek szobáját fogják átvizsgálni, mondták, hogy aztán a gyerekek nyugodtan alhassanak. A szobával valóban hamar végeztek, nem találtak semmit. A többi szobában aztán hosszabban időztek, főképp a hallban, ahol a szamizdatokat tartottam, csöppet sem rejtegetve, hiszen árusítottam őket, vásároltak belőle bőségesen az állambiztonsági

szervezet ügynökei is. A lefoglalt írások jegyzékének elkészítése aztán további órákat vett igénybe, az éjszaka közepén jártunk, amikor beültettek a rendőrautóba, és bevitték a Budapesti Rendőrfőkapitányság Tolnai Lajos utcai épületébe. Meg voltam győződve róla, letartóztatnak, legkevesebb két évet kapok. Én csodálkoztam a legjobban, amikor hajnalban mégis elengedtek. – Látod, Fanni – mondtam másnap –, nem kell nekünk a tévében krimi néznünk, ide jön a krimi, házhoz. Fanni elfintorította az orrát. – Nagyon bűdös krimi volt. Én is utáltam a házkutatókat meg félttem is tőlük, de az orrom nem volt olyan finom, mint Fannié.

(Fanni írja) *A házkutatás éjszakájára jól emlékszem. A szokásos lefekvés előtti káosz közepette csöngettek, ami nem volt különösebben meglepő. Gyerekkorunkban a nap minden szakában jártak hozzánk ismerősök, félidegenek, sőt idegenek. Ezen az estén nyolc-tíz öltönyös férfi jelent meg. Nem hasonlítottak a tipikus látogatóinkra (például nem volt szakálluk), de ami a többségében pocakos, izzadságszagú (igen, bűdös!) férfiaknál jobban megijesztett, az az egyetlen egyenruhás rendőr megjelenése volt. Ő magas volt, vékony és fiatal (talán jószagú is?), és ellentétben egyik-másik kedveskedni próbáló öltönyössel meg se szólalt, de a gumibotja és pisztolya láttán beszaladtam a fürdőszobába, gondolván, megvárom ott, amíg elmegy. Aztán rám tört valamelyik testvérem, és visszamentünk együtt a szobánkba, ahol elképesztő rendetlenség volt, de a rendőrök átkutattak mindent, amihez hozzáfértek, beleértve az íróasztalomat. (Nagyon kellemetlen érzés volt – mi közük az én dolgaimhoz?) Amikor viszont az egyikük még a „Zongoraiskola 2” című kottámat is tüzetesen átlapozgatta, már csak nevetni tudtam. Milyen titkokat remélt felfedezni a tizenöt oldalas füzetkékben? Talán még megjegyzést is tettem, hogy a kottába nem fér el semmi, de az is lehet, hogy csalóka az emlék, és csak szerettem volna (be)szólni, de nem került rá sor. Az éjszaka közepén arra ébredtem, hogy rettenetesen fáj a térdhajlatom. Sírva mentem át anyámhoz, aki még nem volt ágyban, mert a házkutatók még mindig tevékenykedtek. Mama megnyugtatót és lefektetett az ágyába: „Aludj, Fannika. Biztos a növéstől fáj a lábad. Majd jövök én is nemsokára.” A villany égett még jó sokáig és az üvegajtón keresztül néztem, ahogy a másik szobában a könyvespolchoz állított létráról az egyik házkutató egyesével adogatta le a köny-*

veket. Nem túl jó munka ez a házkutatóság sem, gondoltam még, mielőtt elaludtam.

Sok évvel később (1994-ben talán) joghallgatóként néhány évfolyamtársnőmmel együtt hostesskedtem és tolmácsoltam egy nemzetközi jogi konferencián. A konferencia vendégei között magas rangú legfelsőbb bírák és alkotmánybírák is voltak, úgyhogy őket kormányőrök vigyázták. A kormányőrök főnöke egy alacsony, valamikor talán jóképű, ötven körüli pasas volt, aki előszeretettel lebzselte körülöttünk. Amikor bemutatkoztam neki, felcsillant a szeme: „Fanni, Fannika! Még mindig a Párizsi udvarban laktok? Hogy van a kisöcséd, hogy is hívják? És volt egy kishúgod is, ő még nagyon picike.” A pasi úgy viselkedett, mint egy rég nem látott nagybácsi. Az évfolyamtársaim nem értették a helyzetet. „Ti ismeritek egymást?” – kérdezte az egyik lány. Akkor lassan leesett, hogy azért tudja, ki vagyok, mert egy ex-házkutató. Döbbsentem néztem rá, ő meg zavartan heherészett, lapogatni próbált, de én udvariasan hátrítottam a további barátkozást, és úgy tűnt, egy pillanatra elszégyellte magát. Másnap újból odajött hozzám, és könnyezve elmesélte, hogy a rendszerváltás óta összeomlott az élete, a felesége elhagyta, ő meg ezt a szar munkát csinálja már mióta, pedig ezredes. Jó pszichológiai fogás volt. Őszintén megsajnáltam.

(Ritkán jöttek, de állandóan voltak) A zaklatások, házkutatások, kihallgatások ellenére, a szorongások és lebukások ellenére, amelyekért az ember csak önmagát, a saját ügyetlenségét és felelőtlenségét okolhatta, az ellenzéki élet kalandosan jó volt, olyan, mint egy végtelenbe nyúló vízi túra nyár derekán. Tényleg úgy éreztem magamat, mint a bálozó magyar jakobinusok, s végül még a nyakazás is elmaradt. Meghívott vendégek ritkán jöttek hozzánk, de a lakásunkban állandóan volt valaki, szamizdatkészítők és szamizdatvásárlók, köztük a besúgók, rajongók, panaszosok és paranoiások, aztán, 1988–89 táján, pártalapítók meg a börtönökből amnesztiával szabadult elítéltek, köztük olyanok is, akiket azért zártak börtönbe, mert szidták a rendszert, de közben azért elloptak egy villanyfűró. Nem is beszélve a fogorvosokról és a fogbetegéről, akik a lakás bérbe adott részében tanyáztak: a vékony falon áthallatszott a fűró sivítása, a kezeléstől rettegő gyerekek zokogása, a rendelés befejezése után pedig olykor boldog sikolyok, a fogorvos és – a szigorú, idős asszisztens-

nőt időnként helyettesítő – csinos pót-asszisztensnő, vagy a szép fogorvosnő és valamely jóképű paciens örömeinek félreérthetetlen hangjai. A Beszélő szerkesztőségi megbeszéléseit ugyancsak a rendelés után, a fogorvosi várószobában tartottuk attól az önkényes feltételezéstől vezérelve, hogy ott nincs lehallgató berendezés. A konyhaajtón kopogtató Nagy Bálintnak az akkor hatéves Áron nyitott ajtót, megrettent a szakállas, erőteljes alaktól, akinek testtömege legalább az ötszöröse volt az övének. Nyitva hagyta az ajtót és riadtan kiabálta: – Jött egy szakállas bácsi! Aztán Iványi Gábor érkezett meg, Áron ismét beharagant a szobába, és elképedve újságolta: – Még jött egy ugyanolyan!

A lakásunk a négyzetméterek számát tekintve (176 négyzetméter) igen nagy volt, de a harmadát nem használhattuk, mert ott működött a fogorvosi rendelő, amelynek bérleti díja megélhetésünk nélkülözhetetlen pillére volt. (A rendelő kiadását 1991-ben szüntettük meg, pedig most, nyugdíjas éveimben, milyen jól jönne megint ez a bevétel.) Így hiába volt a lakásban tágas – ablaktalan – hall, hosszú előszoba, sőt a csöpp cselédszoba is, az immár öttagú családnak valójában két szobája volt. Kézenfekvő volt az ötlet, hogy a régi építésű, azaz nagy belmagasságú szobában galériát lehetne építeni a gyerekeknek. A szamizdatkészítésben fontos szerepet játszó Gyarmathy Katalin közvetítésével kerültünk 1985-ben kapcsolatba fiatal építészekkel, a ma már országos hírű tervezőépítész Borza Endrével, Novák Zsuzsával és a mindenhez értő ezermester Taksás Misivel. Épült is – viszonylag olcsó anyagokból, aránylag kevés pénzért – olyan csodagaléria, hogy a Lakáskultúra című lap több oldalt szentelt a bemutatásának: mindhárom gyereknek külön szobája volt – fent a magasban. Csak hát a baráti munka áráként az építkezés a tervezett három hét helyett hat hónapig tartott. Az építkezés folyamatos házibuli közepette zajlott, a fiatal építészek megállás nélkül szórakoztatták a gyerekeket, meg hihetetlen mennyiségű sört ittak meg, a gyerekek föl-alá szaladgáltak az épülő galéria lépcsőin, átmásztak egyik „szobából” a másikba, halálos rémületbe ejtve a mutatványaikkal a szüleiket. Olyan is megesett, hogy amikor Éva hazaért a gyerekekkel, az egyik építész egy addig ismeretlen lány társaságában

kászálódott elő a félkész galériára felcipelt pokrócok közül. Ennyi év után sem sikerült felfedeznem, hogy ez az élmény traumatikus hatással lett volna a gyerekek lelki és erkölcsi fejlődésére.

(Áron írja) *Nem volt. Kicsit talán zavarba jöttem, de, ha jól emlékszem, szórakoztatónak is találtam a helyzetet. Ennél talán emlékezetesebb és meghatározóbb élmény volt, amikor egy délután anyámmal együtt értünk haza, és a konyhában egy sündiszsnő fogadott minket. Továbbmentünk a fürdőszoba felé, ahol apám ült a fürdőkádban egy számomra ismeretlen nővel. Anyám egyesével törte szét az összes tányért a konyhában, és sírt, kiabált. A nő és a sündiszsnő elpárolgott. Apám pedig felöltözött, és hűgommal, Surival együtt elment otthonról. Néhány órával később egy teljes, új konyhakészlettel jöttek vissza. Én úgy éreztem, ezután hamar visszaállt a családi béke. El is könyveltem magamban, hogy hát ez így van rendjén, ennyi belefér, egy férfinak ennyit szabad. Első komoly kapcsolatomban folyamatosan úgy éreztem, hogy meg akarom, hogy meg kéne csálnom a barátnőmet, és borzasztóan frusztrált, hogy ez nem jött össze. Azóta eltelt még egy-két kapcsolat, és túltettem magam ezen a frusztráción. Ma már egyáltalán nem gondolom cikinek azt az elképzelést, hogy hűséges akarok lenni a csajomhoz.*

A kisszoba váltakozó lakóin kívül alkalmi vendégeink is voltak, akik néhány napra vagy hétre költöztek hozzánk. A legemlékezetesebb közülük Háy Ágnes volt, aki maga is gyerekek tekintette magát, elvárta, hogy kiszolgálják, viszont gyakran énekelt a gyerekeknek, egy bolond királyról például. A gyerekek megtanulták, és hosszú ideig énekelgették ezeket a dalokat. Meg persze rajzolt nekik, és nekünk, felnőtteknek is. Mosonyi Alízról a születésnapjára mindenki egy-egy szekrényesét kapott. Fanni meséje egy tökéletes, szépséges, okos királykisasszonyról szólt, akinek a kezéért fényes lovagok versengtek, mígnem ő meg nem szökött a királyi udvarból, hogy egy libapásztor felesége legyen. Krassó Gyuri, az idő tájt Háy Ági szerelme, élettársa, azzal nyűgözte le a gyerekeket, hogy élethűen tudott ugatni. A gyerekek egy ideig elbűvölten nézték, aztán érezhetően megrettentek a dühös ebbé változó Krassótól.

(Nyuszi rokonai és üzletfelei) Ebben a Felzabardulás téri átjáróházban persze ott forogtunk a gyerekek barátai is. Reggelinél, a hétvé-

gi ebédeknél, vacsoráknál tucatnyi név pörgött az asztal körül, a gyerekek osztálytársainak, barátainak a neve. Időnként reménytelen kísérleteket tettem, hogy megkülönböztessem Kacsát és Galát, akiket Fanni emlegetett. – Ki a Gala? – kérdeztem szenilis nagypapaként, amikor már vagy századszor hallottam a nevét. A legtöbb barátja Surinak volt, az ő körüket végképp nem bírtam áttekinteni, olyanok voltak, mint a *Micimac*-kóban Nyuszi barátai, rokonai és üzletfelei. De Suri nem is akarta, hogy bárki felnőtt belépjen az ő világukba, az ő világába. Még felnőtt korában is mintha őrizte volna azt a meggyőződését, hogy a nemzedékek között nincs átjárás. – Mit tud egy hatvanéves ember beszélgetni egy huszonöt évessel? – kérdezte szinte sértődötten, hiába magyaráztam, hogy még nem voltam harminc, amikor mondhatni atyai barátom lett az akkor nyolcvanéves Komlós Aladár. Surinak ehhez a különvilágához hozzátartozott, hogy kislánykora óta titkos naplót vezetett, a feljegyzéseiből csak néha mutatott meg egy-egy bekezdést. Pedig nem is lett volna szüksége naplóra. Elképesztő memóriájával felnőttként is fel tudta idézni, milyen ruha volt rajta, amikor nyolc éves korában először ült repülőgépre, és milyen tortát ettünk Fanni tizenötödik születésnapján. Egy alkalommal Fanni egy barátnőjével beszélt meg találkozót, de hirtelen belázasodott. Mobiltelefon persze még nem létezett. Arra kértem Surit, ő menjen el a randevúra, mondja meg, Fanni beteg. Suri megmakacsolta magát, nem volt hajlandó elmenni. Én őrjögtem, ordítottam Surival, Éva Suri mellé állt, ettől még hisztérikusabb lettem, az asztalon előttem álló tarhonyás pörköltet a falhoz vágtam, a barnásvörös folt évekig, a legközelebbi festésig ott éktelenkedett az étkezőkonyha falán. Suri pontosan beszélt el a jelenetet a naplójában (ezt a részt később megmutatta). „Mindenkire ellem volt – írta. – Anyám védett.” Pedig Suri mindenki kedvence volt, Surinak is én neveztem el, ő meg viszonzásul Szürinek hívott, amikor a szakállam meg a hajam őszülni kezdett. – Nekem Suri a kedvencem – mondtam –, Évának Áron. A legközelebbi barátom, Semjén András francia felesége, Michèle gyorsan közbeszólt: – Nekem Fanni a kedvenc. Ő olyan titokgyerek. – Az a fontos az életben – jegyezte meg András ironikusan –, hogy *valakinek* mindenki a kedvence legyen.

Fanni – akármilyen különösen hangzik is – már kétéves korában valamiféle elismerést váltott ki, az eszességével, azzal, hogy látszott rajta, megérti a helyzeteket, érti az emberi viszonylatokat anélkül, hogy e viszonylatok összetevőiről bármiféle tapasztalata lehetne. – Annyira furcsa – mondta egy gyerekzsúron az okos, mindig visszafogott Z. Zsófi, maga is két kisgyerek anyukája –, hogy Fanni még hároméves sincs, mégis látni már rajta, hogy érzékeli, mennyire nehéz dolog a létezés. A létezés persze mindenkinek nehéz, különösen gyerekkorban, amikor az embernek még nem szarusodott el az érzékenysége. De a létezés terhe, abban a tiszta formában, ahogy Fannin kiütözött, csak keveseken látszik. Ezt érzékeltette Michèle a maga szóleleményével: titokgyerek.

Suri nemcsak az én kedvencem volt (amiből pedagógiailag nagyon is helyteleníthető módon egyáltalán nem csináltam titkot), de mindenkit elbűvölt. Ez a varázs érzéki természetű volt. Harminc évvel ezelőtt, amikor még nem öntötte el a világot a paranoid rettegés a pedofília gyanújától (amelynek a legfőbb funkciója vélhetően az, hogy kitöltse a gyűlölködés-űrt, amely a homofóbia tilalma nyomán keletkezett), nem kellett szégyellni, eltitkolni, hogy egy kisgyereknek lehet érzéki varázsa. Suri a finom testalkatával, a vékonyságával, a törekeny, karcsú végtagjaival, a káprázatos hajlékonyságával váltotta ki ezt az érzéki hatást, meg persze a kedvességével, a kérdéseivel, a világoskék szeme figyelmes pillantásával. Az akkor még nőtlen költő és műfordító Rác Péter, akivel 1984 nyarán közösen szerveztünk intenzív német nyelvtanfolyamot, a jövődöbelijének nevezte a hétéves Sárít. Évekkel később, amikor Péter megnősült, a hírre a már kamaszodó Suri arcán enyhe bosszúságot véltem átsuhanni. Egy vasárnap délután elmentünk a Szovjet Kultúra Házába, amelynek kiállításait ingyen lehetett látogatni. Rajtunk kívül nem volt más a tágas kiállítóhelyiségben. Suri átlósan keresztülcigánykerekezte a termet, mint aki jobban szeret így közlekedni, mint a két lábán. Önfeledten cigánykerekezett füves mezőkön, de néha az utcán is. „Kígyó”, vagyis az artista-mesterségben is otthonos hivatásos bohóc Vági Zsuzsa, látva Suri mozgását, azt tanácsolta, kezdjen sportszerűen tornázni. Éva azonban semmi-

képpen sem akarta, hogy Suriból netán tornászversenyző legyen. – Magamra kenném – mondta a konyhai asztalunknál ülve P. Viktor Suriról és Surinak. Viktor sötét, érzéki sugárzásának hatása alól kevés nő tudta kivonni magát. Magamra kenném – ennél brutálisabban és ennél érzékletesebben aligha lehet kifejezni, milyen volt Suri hároméves korában, és milyen hatással tudott lenni a felnőttek világára.

Volt azonban a kapcsolatunknak egy másik, nem kevésbé elragadó, de nem érzéki, inkább intellektuális aspektusa is. Jutka néni, a harmadikos Áron osztályfőnöke egy hétre nyaralni vitte az osztályát a Zempléni-hegységbe. Úgy volt, hogy kísérő szülőként Éva is csatlakozik a csoporthoz, Jutka néni viszont hozzájárult, hogy az elsős Suri is velük menjen. Éva belászkodott, ezzel Suri nyaralása is veszélybe került. Vállaltam, hogy én menjek el Éva helyett az osztállyal. Nem én voltam az egyetlen kísérő apuka, takarodó után Jutka néni számos apukával sörorozott a langyos éjszakában hatalmas kacagások közepette. Én nem szeretem, nem is nagyon bírom a sört, ebből az esti programból inkább kimaradtam. Úgy is kezeltek, afféle alig-férfiként. Viszont rábeszéltem Jutka nénit, ha már itt vagyunk az ország egyik legszebb hegyvidékén, menjünk el kirándulni. Sikeredt is jól eltévednünk. A gyerekek élvezték a málnázást, de Jutka néni még évek múlva is átkozott, hogy miattam kellett annyit gyalogolnia – mintegy nyolc kilométert –, amennyit életében még soha. Alighogy megérkeztünk a nyaralás színhelyére, Jutka néni kihirdette, másnap tábortűz lesz. Suri már az első este lapot írt a mamának, aztán odaadta nekem, hogy adjam postára, de el is olvashatom. „Tegnap tábortűz volt – írta Suri. – Nagyon jó volt.” – Suri – mondtam elképedve –, a tábortűz csak holnap lesz. Miért írod, hogy tegnap? Suri csodálkozott, hogy ennyire értetlen vagyok. – De mire megkapja, már tegnap lesz. – És miért írod, hogy nagyon jó volt? – Ha nem lesz jó, azt úgyse írnám meg – felelte Suri öntudatosan. Sokan mondták, hogy Suri meg én arcra nagyon hasonlítunk egymásra. De mindig tudtam, hogy nemcsak arcra, hanem a gondolkodásmódunk, a természetünk tekintetében is. – Sárrika – magyaráztam –, ezen túl nem Sárriának, hanem Móríckának foglak hívni. Suri látta, hogy tetszik nekem,

amit beszél. Összefonta a mutató- meg a nagyujját, Mórícka, mondta, felmutatva az összefont ujjait. Hosszú ideig ez maradt a jelünk, Mórícka és a szövetségünk jele.

(Suri írja) *Szellemi szabadfoglalkozású – ez szerepelt a „gondviselő foglalkozása” rovatban az ellenőrző könyvemben, alsó tagozatos koromban. Ez az abszurd szókapcsolat elég volt ahhoz, hogy kívülállónak érezzem magam az osztályban. Bezzeg mások szülei 8-tól 4-ig dolgoztak – mennyire irigyeltem én ezt!*

Tudtam már kiskoromtól, hogy az apám ellenzéki – amiről érdekes módon a „neszskávé” szó jutott eszembe –, de hogy ez mit is jelent, azt nem igazán értettem. Annyit mindenestre éreztem, hogy túlképzetten dolgozik könyvesbolti eladóként, meg azt is láttam, tudtam, hogy a szobája komódján halomban állnak az illegális szamizdat kiadványok. Olykor-olykor valódi boltost játszhattam, vagyis nekem fizetett valaki egy Beszélő – számért, ez igen felnőttesnek tetszett. De a sok bizonytalansági tényező, ami nemcsak a gyakran váltakozó munkahelyekből és szüleim viharos szerelmi életéből fakadt, hanem a folytonos, a lakásunkban is zajló szervezkedő hangulatból is, inkább szorongást keltett. Ebben a bizonytalanságban láttam kicsúcsosodni az ellenőrzőmben lévő stigmát. Ekkoriban, kilenc-tíz évesen, arról beszéltem rendszerint, hogy „szabályos” családra vágyom, átlagos szülőket akarok, átlagos élettel. Kinéztem magamnak egy-egy átlagos, persze jó tanuló, jól balettozó kislányt, és arról álmodoztam, hogy bárcsak az ő életüket élném.

A másik, ezzel párhuzamos érzés, ami végigkísért gyerekkoromban, a büszkeség volt. Tudtam, éreztem, hogy a jó ügyért harcol apukám. Amikor a rendőrök jöttek házkutatást tartani, rájuk haragudtam, azt éreztem, hogy legszívesebben megütném őket. Ahogy a rendszer olvadt, a büszkeség egyre erősödött bennem. A kívülállóság érzése pedig teljesen el is múlt, amikor a Lauder Javne Gimnáziumba kerültem 1991-ben. Kiderült, hogy vannak hozzám hasonlóan gondolkodó, ismerős kulturális közegekből származó emberek, csak azok többsége nem a körzeti iskolában található. De később is vonzott az, ami átlagos, nem véletlen, hogy visszavágytam a normál iskolába két év Lauder után, és örültem, hogy a legjobb barátaim között van római katolikus és első generációs értelmiségi is. Igaz, a Lauderben meg az volt a meglepő, hogy a hasonló háttérű barátaim szülei, nagyszülei párttagok, részben meggyőződéses kommunisták voltak. Ez akkor

éppoly távolinak tűnt, mint egy nagyon vallásos vagy egy nem értelmiségi közeg.

(Egyszerűen éhes volt) Hagyományos, patriarchális apaként leginkább szegény Áronnal viselkedtem, őt nyomtam el a lányok rovására. Áron egyszer, úgy hatévesen megkérdezte Rácz Pétert, van-e testvére. – Négy nővérem van – felelte Péter. Áron felsóhajtott: – Akkor neked még rosszabb, mint nekem – mondta. Ha valaki idegesített a gyerekek baráti köréből, az leginkább S. Tamás volt. Ez már később történt, a '90-es évek legelején, Áron és Tamás akkoriban lettek – egy időre – elválaszthatatlan barátok. Naphosszat ültek az egykori rendelőben, nem is beszélgettek, csak bámulták egymást. (Áron írja) *Reggeltől estig, estétől reggelig beszélgettünk, megállíthatatlanul, talán csak olyankor tartottunk szünetet, amikor apám ránk nyitott, aggódva...* Tamás elvben gitározni tanította Áront, de ez se nagyon működött, Áron időnként pengetett egy-egy akkordot, de az oktatás nem haladt, bár Tamás állítólag egészen jól gitározott. Aggasztott az is, vajon nincs-e ennek az odaadó egymást bámulásnak valami erotikus tartalma. Liberalizmus ide, liberalizmus oda, ennek nem örültem volna, holott – vagy éppen mert – a saját tapasztalatomból is tudtam, milyen erotikusan színezett vonzalmat érezhet az ember tizenéves korában a fiúbarátai iránt. Tamás édesapja rákos volt, hosszú betegeskedés után halt meg, Éva mindenkinek adott enni, aki a lakásunkban megfordult, gyerekeknek, felnőtteknek egyaránt. Tamás gyakran evett nálunk, ez azonban nem együttérzést váltott ki belőlem, hanem az ellenérzésemet növelte, afféle éhenkórász potyalesőnek láttam, pedig egyszerűen csak éhes volt. Már megvolt a surányi hétvégi házunk, oda mentünk ki egy este kocsival. Áron azt kérte, vigyük Horányba, a barátai ott buliznak, ott is marad éjszakára, ott van Tamás is. Tamás apja egy-két nappal korábban halt meg, üvölteni kezdtem Áronnal, hogy szégyellhetné magát a barátja, hogy bulizni megy, amikor az apja még el sincs temetve. Áron félig sírva, félig kiabálva kelt a barátja védelmére, azt kiabálta, amit magamtól is tudhattam volna, hogy Tamás nem közönyből, hanem a gyász elől menekülve megy a haverjai közé. Mindkettőnknek, Áronnak is, de nekem is fel kellett nőnünk, hogy barátok lehessünk.

(Áron írja) Igen. Nekem ezek szerint sikerült a felnövés huszonevésen, miután elköltöztem Amerikába, apámnak pedig valamikor a hatvanas éveiben. Mindig van remény.

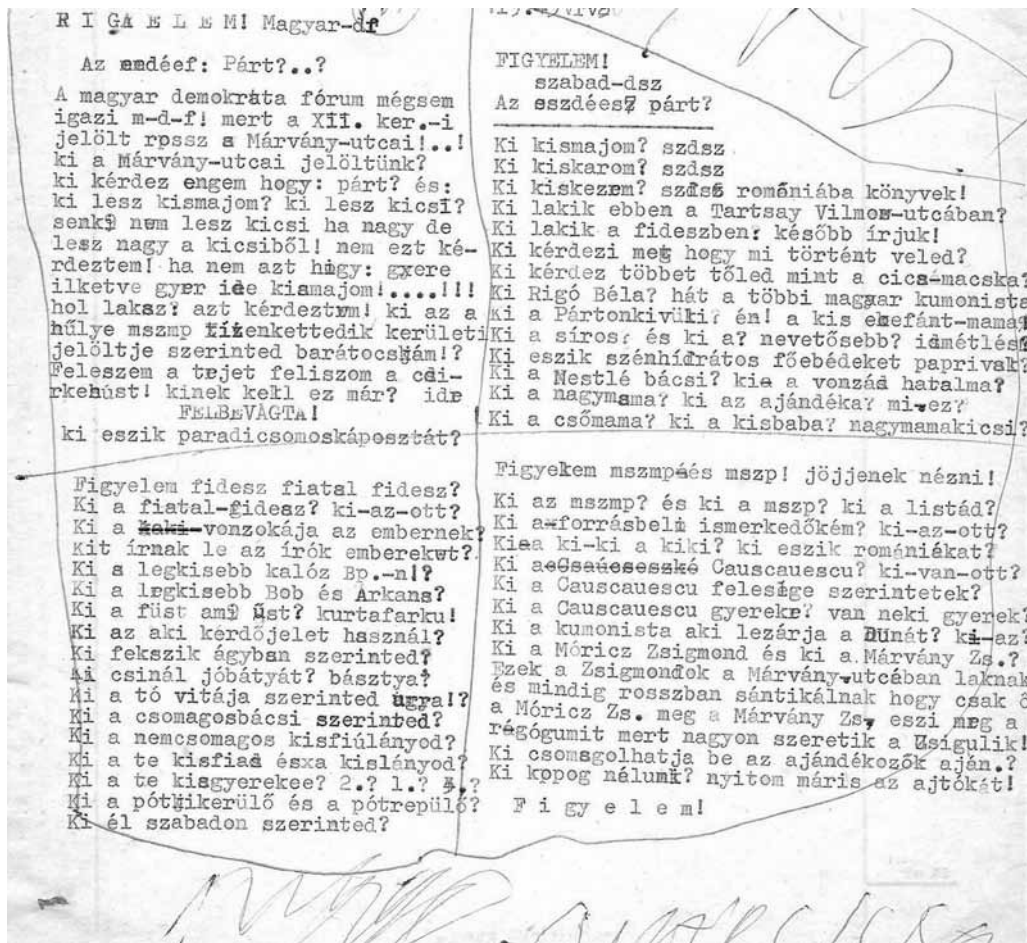
Kicsit bővebben, mert ez erősen megmaradt. Talán Surányban kezdődött, erre nem emlékszem pontosan, de a veszekedés Pesten volt, otthon, a Felszabadulás téren. És nemcsak apámmal veszekedtem, hanem anyámmal is, és talán még a lányokkal is. Mindenki apámmal értett egyet. Mindenki helytelenítette Tamás viselkedését. És az én részvételemet a helytelen viselkedésben. Borzasztóan kiborultam, nagyon meg voltam bántva. A húsz éves barátom végigcsinált egy-két évet az undorító szenvedéssel járó rákos apjával. Az apja meghalt, ő meg emberek közé akart menni. Egyáltalán nem fért a fejembe, honnan veszik a bántorságot, a tudást ehhez az érzéketlen basztatáshoz.

Talán átsuhant már akkor a gondolat, vajon hogyan lesz ez az anyám halála után, aki akkor már túl volt a betegsége első felvonásán. Anyám halála estéjén Tamással mentem heavy metal koncertre a Petőfi Csarnokba. Senki nem szólt egy szót se.

(Összekapcsolt szellemek) Áron protekciója elegendő volt ahhoz, hogy felvegyenek könyvesbolti eladónak, az ő élete azonban nem volt felhőtlen az Állami Könyvterjesztő óvodájában. Lassan érő gyerek volt, az óvodában nem mutatott különleges képességeket. 1982-ben, amikor csoportja az őszi iskolakezdés előtt állt, az óvoda vezetője szülői értekezletet hívott össze. Elmondta, minden gyerekről jellemzés készül, ezt megküldik az iskolába. A szülők egykedvűen vették tudomásul a bejelentést, nekem azonban sehogyan sem tetszett. Aggódtam Áron miatt, mert Margó néni, Áron csoportjának az óvó nénije időnként arra célozgatott, vajon iskolaérett-e Áron. De a hatévesekről készítenő jellemzés felidézte bennem azt a jellemzést, amelyet az egyetemi elhelyező bizottságban helyet foglaló kisztag évfolyamtársaim írtak rólam. Eszerint a marxizmus gyakorlati oldalát, ami a közösségi élet, nem tettem magamévá, és ezzel a nem közösségi természetemmel minden tantestületre veszélyt jelenthetek. Felszólaltam tehát, arról beszéltem, hogy egy ilyen jellemzés tehetetelt jelenthet egy gyerek számára a jövő iskolájában, nem is szólva arról, hogy az efféle jellemzések némelyeket az ötvenes évek káderlapjaira emlékeztethetnek. A vezető óvónő eszes hölgy volt, valószínű-

leg hallotta már, hogy a nevemet a Szabad Európa szokta emlegetni, annál is inkább, mert a testvére a tévében volt szerkesztő. Nyomban felfogta, hogy ezekből az óvodás jellemzésekből akár politikai ügy is lehet. Gyorsan helyesbített hát, természetesen úgy értette, mondta, hogy a jellemzéseket egyeztetik a szülőkkal, és a szöveget csak akkor továbbítják az iskolának, ha azt a szülő elfogadta. Margó néni láthatólag semmit sem értett az egészből. A szülői értekezlet után megmutatta a gyerekek legújabb rajzait: macskát kellett rajzolni, méghozzá vörös macskát. Áron egymásba érő csúcsíves vonalakat rajzolt, macskára valóban nem emlékeztek. – Tetszik látni, apuka? Ezt rajzolta az Áron – mondta. Hangsúlyja érzékeltette: És még egy ilyen gyerek apukája akadékoskodik a szülői értekezleten. Áron megrángatta a kezem: – Összekapcsolt szellemeket rajzoltam – súgta felém derűsen. Margó néni a főnöke nyilván figyelmeztette, hogy mihez tartsa magát, mert legközelebbre, sértődött arc-

cal, olyan jellemzést adott a kezembe, amelynek alapján akár az érettségi bizonyítványt is kiadhatták volna Áronnak. A történet révén átélhettem, milyen könnyű ilyen értékelések alapján kiségitő iskolákba küldeni a szegény vagy éppen cigány családokból jött gyerekeket, akiknek a szülei nem tudnak ráijeszteni az óvá néni, a tanárookra és a nevelési tanácsadóra. – Szerencséd – mondta egyszer Solt Ottilia –, hogy nem cigány családban születél. A kézírásod alapján benyomtak volna egy kiségitő iskolába, és legfeljebb szemetes lehetett volna belőled. Pedig valószínűleg csak rejtett balkezes voltam. Survival ilyen problémák nem kerültek felszínre. Csak később, már iskolás korában mondta el, hogy a fejére öntötték a karamellás tejet, mert nem akarta meginni. Ez volt a „Kávét utcai” óvoda, amelyért küzdöttünk, hogy a gyerekeknek ne kelljen a Cukor utcába, a tanácsi óvodába járnuk, ahol az előtérben Lenin mellszobra fogadta a szülőket és a gyerekeket.

P. S. M.: Pártok (1990)

(Lukács György iskolája) A Deák téri iskoláról is azt hallottuk, hogy sokkal jobb, mint a Váci utcai. Az v. kerületi tanácsnál azt mondták, a Váci utcához tartozunk, ne is próbáljuk máshová vinni a gyerekeket. Ennek ellenére bejelentkeztünk a Deák téri iskola igazgatójánál, Gauland Mátyásnál. Még ki se nyitottuk a szánkat, az igazgató, a későbbiekben Matyi bácsi, harsány szónoklatba kezdett: senkit nem vesz fel, aki nem az iskola körzetébe tartozik. Az egyik kerületi vállalat párttitkára próbálkozott nála, egyes szülők magas szintű kapcsolatokra hivatkoztak, de ő nem olyan ember, rá nem lehet nyomást gyakorolni. Ezután kicsit lehiggadt, és az iskola múltjáról kezdett beszélni. Milyen remek iskola volt ez, mondta, amikor az államosítás előtt még az evangélikus egyház irányította. Ez a terep nem volt teljesen ismeretlen számunkra, Éva írta meg elsőként Lukács György életrajzát, a kéziratot aztán Kardos György elsüllyesztette, Éva csak Kardos halála után kapta vissza, amikor már semmilyen újdonságértéke nem volt. Nemcsak azt tudta tehát, hogy Lukács az evangélikus gimnáziumba járt, vagyis abba a Deák téri (Sütő utcai) épületbe, ahol 1981-ben az általános iskola működött, hanem azt is, hogy kik voltak az osztálytársai meg azt, hogy a híres iskolában a protestánsok fizették a legalacsonyabb tandíjat, a zsidók többet fizettek, a legmagasabb tandíj azonban a katolikusokat terhelte. Matyi bácsi sóhajtozva beszélt arról, hogy az iskola volt növendékei Nyugat-Európában és Amerikában gyűjtést kezdtek az iskola visszavásárlása érdekében, milyen jó is lenne, ha a Deák tér ismét az evangélikus egyház kezébe kerülne. Az igazgató láthatólag örült, hogy megértő beszélgető partnerekre akadt. Hirtelen megkérdezte, hol is lakunk voltaképpen. – A Felszabadulás téren, a Jégbüfé oldalán – feleltük. – De hiszen akkor ide tartoznak – kiáltott fel Matyi bácsi. – Hozzák csak a gyereket beiratkozni. Nem erősködtünk, hogy a tanácsnál mást mondtak, nem is derült ki sosem, valójában melyik iskolához tartoztunk. Sokan állítják máig is, hogy a Deák tér valóban jobb volt a pesti általános iskolák átlagánál. Matyi bácsi harsogása ellenére, az iskola divatba jött a pesti értelmiségi elit körében, tele volt körzeten kívüli gyerekekkel. Deák diák címmel

újságot adtak ki, pályázatokat hirdettek, Suri a novellapályázaton, Fanni az iskolatörténeti pályázaton nyert díjat. Fanni mindig tiszta jeles volt, azt is nehezen viselte el, ha egy feleletére csak négyest kapott, de a legkevésbé sem volt stréber, csöppet sem akart megfelelni a tanároknak. Ezt néhányan rossz néven vették tőle éppen, mert olyan kikezdehetetlenül jó tanuló volt. Jó tanuló, de túlságosan zárkózott, nem elég közösségi, mondták rá egyes tanárai. Ennek ellenére a Nemzeti Múzeum lépcsőjén neki kellett előolvasnia a pajtáscsalád-fogadalom szövegét. – Én, Kőszeg Fanni – kezdte a szöveget, és vagy hatvan gyerek zúgta a nyomában, „Én, Kőszeg Fanni”, pedig megmondták nekik, mindenki a saját nevét mondja. Szuggesztív gyerek az én lányom, gondoltam. Fanni most ennyi példányban fogadta meg, hogy ahol tud, segít.

A fogadalom ellenére a Deák téren szinte nem létezett úttörőélet, nem volt egyenruha, menetelés, vörös nyakkendő, mint az én gyerekkoromban, az úttörőtábor valójában iskolai tábor volt. Orfún a gyerekek nagy katonai sátrakban laktak, vaságyakban aludtak. Rossz időszakot fogtak ki, napokig esett az eső, mindenki bokáig süllyedt a sárban, reménytelen sár volt a sátrak belsejében is. Zászlófelvonás nem volt, de a körletrendre ügyelni kellett, bár a sárban tapicskolva rendet tartani eléggé reménytelen vállalkozás volt. Ráadásul a híres orfúi tó vizét szennyezettnek minősítették, hiába sütött ki végre a nap, fürödni tilos volt. Amikor meglátogattuk a tábort, a gyerekek azt kérték, vigyük őket haza. Attól tartottunk azonban, hogy ezt a tábort felügyelő tanárok, azaz a gyerekek iskolai tanárai, barátságatlan gesztusnak fogják tekinteni, és rábeszéljük a gyerekeket, bírják ki a táborban. Nem volt okos a döntésünk, a következő napokban megint zuhogott az eső. Az egyik tanár rászólt Surira, hogy a sátorban, az ágy alatt elhelyezett bakancsa sáros. Suri bement a mosdóhelyiségbe, és a folyóvíz alatt lemosta a bakancsát. Tetten érték, iszonyatos cirkuszt csináltak belőle, hogy a bakancsát belemosta a mosdóba. Holott mosdóról szó sem volt, a víz a csapból egy vályúba ömlött, onnan folyt le az emésztőgödörbe. A gyerekek a folyóvíz alatt mosakodtak, ott mosták a fogukat, a szájukból a vizet ugyancsak a vályúba köpték. Sebaj, a kirívóan közösségellenes maga-

tartást meg kellett büntetni: Suri *táborig* kapott. Attól tartok, hogy ez a fogalom se előtte, se utána nem létezett. Lehet, hogy Suri az egyetlen ember az országban, akinek tábori rovója is volt. A tábori rovót Fanni éppenséggel megúsza, pedig ő volt, aki megmondta az egyik kísérő tanárnak, hogy ebben a sárban nem lehet fenntartani a tisztaságot és a rendet. Ez újabb bizonyíték volt arra, hogy akármilyen jó tanuló is, önfejű és nem elég közösségi.

(*Őzek sorfala*) Az ellenzékben részt vevők többnyire különböző szubkultúrákból érkeztek az ellenzékbe, a Lukács-tanítványok második nemzedéke körül kialakult népes baráti körből, Kemény István tanítványi köréből. De maga az ellenzéki lét is szubkultúrát teremtett. Aki ellenzékiként elvesztette az értelmiségi állását, abban a bejárható értelmiségi karrierutak idegenkedést keltettek, az állásukban megmaradtak viszont sokszor úgy érezték, szabadkozniuk kell, amiért állásban vannak. Inkább kerültek hát a kínos találkozást. Meg persze sokan akadtak, akik egyszerűen félték attól, hogy jelentik róluk, tartják a kapcsolatot a megfigyelés alatt álló, „lefeketedett” ellenzékiekkel. A hajdani közös témák, munkahelyi ügyek elvesztették a súlyukat, az ellenzékben mindennapos témákról kívülállóval nem lehetett és nem illett beszélni. Az ellenzékhez tartozók egymásra utalt kört alkottak, a barátságok és szerelmek a körön belül virágoztak. Jó volt benne lenni ebben a körben, az ember nem kirekesztettnek, hanem kiválasztottnak érezte magát. Elsőként talán Sáska Géza oktatáskutató és szenvedélyes pedagógus vetette fel, még a nyolcvanas évek elején, hogy a baráti kör gyerekei számára, a szülők közreműködésével tábort lehetne szervezni a Szentendrei-szigeten, még hozzá éppen Surányban, ahol tíz évvel később magunk is háztulajdonosok lettünk. Géza mellett Pityesz, azaz a fotós Jávör István volt a gyerekek állandó kísérője, később a Hétfői Szabadegyetem egyik házigazdája, aki a Fekete Doboz társalapítójaként végigvideózta a rendszerváltás eseményeit. A szigetről hazatérve a gyerekek megállás nélkül az „Izabellának hívják a tehenemet” kezdetű nótát énekeltek. Ha más szigeti gyerekkel találkoztak, például Nanával – Haraszi Miklós és Pécsi Vera Anna nevű kislányával –, rögtön rázendítettek erre a fülbemászó, bár tökéle-

tesen értelmetlen dalra. A kezdő sor akkor azonban így hangzott: „Sáska Gézának (vagy Jávör Istvánnak) hívják a tehenemet”, amire persze hatalmas kacagás következett. A későbbi években, az első próbálkozásnál rendezettebb módon, évenként szerveződtek ellenzéki gyerektáborok. Itt már nem esetlegesen cserélődő szülők ügyeltek a gyerekekre, hanem olyanok, akik a tábor egész idejére vállalták az együttléteket a gyerekekkel. Nem is lehetett volna másképp, az új tábor nem a főváros közelében volt, hanem igen távol, az őrségi Óriszentpéteren, vagy Dél-Zalában, az akkori jugoszláv határon, Tornyiszentmiklóson. Úgy hiszem, a gyerekek itt nagyon jól érezték magukat, évek múlva, még felnőtt korukban is nosztalgiával beszéltek az ottani nyaralásokról. Az épület, ahol laktak, a határátkelőhely közvetlen közelében volt, a határőrök időnként benéztek hozzájuk. Aligha tudták, hogy a táborozók jórészt ellenzéki-ellenséges elemek gyerekei, és a kísérő felnőttek is gyanús személyek. A kísérő felnőttek között ott volt Demszky Gábor is, de a gyerekeknek két kedvencük volt, Nóvé Béla és Hodosán Rozi. Amikor először látogattuk meg a tábort, Rozi elmondta, ha a gyerekek közül egyesek összevesznek, netán összeverekednek, Áron ebben sosem vesz részt. De ha megkérdezi, hogy történt a dolog, a tizenegy éves Áron, a résztvevők jelenlétében is egész pontosan elmondja, ki kezdte, miért kezdte. Nem lódít, nem fantáziál, nem részrehajló. Amit Áron mond, abban tökéletesen meg lehet bízni. – Ez a gyerek – mondta Rozi – egyszerűen nem képes se a hazugságra, se az igazságtalanságra.

A könyvterjesztő személyzeti vezetőjének kislánya után Tornyiszentmiklóson zajlott Áron következő szerelme – ebben is inkább passzív résztvevő volt. A Turci néven emlegetett S. Dorka szeretett bele Áronba, s Áron ezt a szerelmet, tartózkodóan, de azért valamennyire viszonzta. Hébe-hóba még évekkel később is leveleztek. Késő este lett, mire elindultunk hazafelé. Az út erdőn vezetett keresztül, egyszerre, mintha a földből nőttek volna ki, őzek álltak előttünk. Az utolsó pillanatban sikerült fékezni, az őzek nem mozdultak, csak a szemükből verődött vissza a reflektor fénye. Lekapcsoltam a világitást, az őzek eltűntek az erdőben, mintha sosem lettek volna ott. Elvárásolva vezettem tovább,

Tornyiszentmiklós meg az erdei út meseként maradt meg az emlékezetemben.

(Áron írja) *A táborban a felnőttek és a gyerekek mellett volt néhány, korban a kettő között elhelyezkedő fiatal lány, amolyan táborigazgatók. Talán ők voltak az értelmi szerzői is, de mindenképpen fő kivitelezői a tábor egyik legjobb játéknak, a házasságdinak. Az egyik ilyen lánytól tudtam meg, hogy Turci nem az egyetlen érdeklődő, még azt is a tudtomra adta a lány, hogy ha egy kicsit idősebb lennék, ő is benevezne. Mindenestre Turci volt a legelszántabb, így őneki ígértem meg, hogy elveszem. A játék első felvonása a ceremónia volt. A ceremóniát megelőzően, amíg a menyasszony készülődött, nem volt szabad őt látnom. Idétlen tizenegyévesként rá akartam törni a készülődő lányokra, nagy ajtónyomogatás csata alakult ki, de egyszer csak megszűnt az ellenállás, kitárult az ajtó, és Turci egy akkora pofont kevert le nekem, hogy vagy egy méterrel odébb penderültem. Végül nem láttam semmit.*

A ceremónia után egy masnival összekötötték a férj jobb csuklóját a feleség bal csuklójával, és így kellett maradni az esti táncos multságig. Kizárólag ha az egyik félnek a mosdóba kellett mennie, lehetett röviden szétválni. A közeli réteken összekötözve kellett különböző elrejtett kincseket megtalálni. Miután túl voltunk a kincsek megtalálásán, talán egy-két pisilésen, és néhány további esküvő megtekintésén, még mindig ott volt az egész délután. Biciklizni támadt kedvem. Mondtam Turcinak, hogy bicikliznék, és már mentem is a járműért. Szép lassan hajtottam, Turci meg kicsit felgyorsította lépteit, így mentünk néhányszor a faszor végéig és vissza. Már a jelenet közben átfutott bennem a gondolat, hogy bár tényleg biciklizni volt kedvem, mégis nem azért kezdtem-e ebbe a játékba, mert kíváncsi voltam, hogy megtehetem-e az újdonsült feleségemmel ezt a szemtelenséget, és látván, hogy a válasz igen, azon töprengtem, vajon miféle különös sártnak köszönhető, hogy mosolyogva fogadja ezt a sajátos ötletet.

(Zwillinge) Amikor 1963-ban hazajöttem Nyugat-Európából, elhatároztam, ha nem bírtam kint maradni, holott meglelt volna rá a lehetőségem, lezárom magamban az 1956 óta tartó vívódást, hogy Magyarországon éljek-e vagy Nyugaton, viszont megpróbálok itthon is úgy élni, mintha nem szocialista országban élnék. Ez persze abszurd elhatározás volt, hiszen hamarosan a Szépirodalmi Könyvkiadónál kap-

tam állást, és nagy odaadással szerveztem a hazánk felszabadulásának huszadik évfordulójára kiadott ünnepi kötetek népszerűsítését, viszont nemhogy a pártba nem léptem be (igaz, nem is hívogattak), de hosszú ideig még a szakszervezetbe sem, Németországban pedig megrendeltem a Die Zeit című hetilapot, és meg is kaptam a rendes postával vagy két éven át. Ennek a „nem is itt élek” projektnek volt később a része, hogy arra törekedjem, járjanak a gyerekek legalább egy-egy évig külföldön iskolába – ne olyan pesti módon beszéljék az idegen nyelveket, ahogy én. Fanni esetében erre a lehetőséget a Semjén Andrásékkal kialakult családi barátság teremtette meg. Andrással 1956, azaz a gimnázium negyedik osztálya óta voltunk barátok. Amikor Michèle először jött Magyarországra, András még nem vált el az első, ugyancsak francia feleségétől, mindketten nálunk laktak, Éva pedig Michèle-nél Marseille-ben. Ekkor, 1973 késő nyarán alakult ki az Éva haláláig tartó barátságuk. Michèle már terhes volt Zazival, Éva arról panaszkodott, hogy gyereket szeretne, de nem esik teherbe. – Ich muss Zwillinge haben (Ikreim kell legyenek) – mondta Michèle. Zazi születése után kilenc hónappal született meg Fanni. Attól kezdve, hogy Andrásék megpróbálták Magyarországon élni (Michèle néhány hónap alatt megtanult magyarul), Zazi és Fanni egykorúaknak és testvéreknek tekintették magukat, mintha valóban ikrek lennének. A gyerekek születése után 1980-ban mentünk először külföldre, Andrásék Marseille mellett egy nyaralótelepen béreltek házat. Már kora reggel kimentek a piacra, megvették a reggelihez járó croissant-t, az ebédre szánt rombuszhalat, előkészítették a hal mellé tálalandó fehér mártást. – Megérkezett házuk aggasztánja – üdvözölt András, amikor úgy tíz óra fele kikászálódtam az ágyból. Hamarosan megjelent a két és fél éves Suri is, két kezét óvatosan maga elé tartva billegett le a kertbe vezető három lépcsőfokon. – Itt a virágkező Sárka – mondta András. Ez az állandó jelző hosszú időn át rajta maradt Surin. Mielőtt hazajöttünk Franciaországból, megállapodtunk, hogy Fanni karácsonyig Andráséknál marad. Fanni még óvodás volt, de Marseille-ben Zazival együtt elkezdte az iskolát. Karácsonykor olyan franciásan ejtette ki a magyar szavakat, hogy a feleségei nótárius kiszaladt

volna a világból kétségbeesésében. Ez a tapasztalat bátorított arra, hogy felvessem Andrásnak, menjen ki Fanni hozzájuk egy egész iskolaévre, cserébe később majd Zazi jöjjön hozzánk, ahogy a dualizmus korában küldték az alföldi gyereket Selmebányára német, az ottaniakat meg Sárospatakra, magyar szóra. Ismerőseink közül sokan csodálkoztak, hogy küldhetjük el a nyolc éves gyereket idegenbe, mi azonban Évával úgy éreztük, Fanni az ikercsaládjához megy. Könnyűnek azért nem volt könnyű, az aranyos francia gyerekek ellenségesek voltak az idegennel szemben, kezdetben azért csúfolták, mert nem beszélt franciául, később pedig azzal bősztítette őket, hogy az év végére ő lett az osztályelső. Mindez azonban nem sikerülhetett volna, ha Michèle a munkából hazajövet nem tanul naponta Fannival. – A számtant valamennyire értem – mondta Fanni a telefonba úgy november táján –, de tanultunk valami Vercingetorixról, aki olyan, mint nálunk Árpád, hát abból semmit se értettem. Ma viszont a kiejtése alapján egy francia se állapítja meg Fanniról, hogy nem született francia.

(Over the Rainbow) 1985-ben, mint korábban és később is számos ellenzéki, megkaptam Soros György New York-i alapítványának az ösztöndíját. Kezdetben a magyar hatóságok akadályozták az ösztöndíjasok kiutazását, később azonban – a kissé népmesei ízű elbeszélés szerint – amerikai illetékesek megmondták az újabb hitelekért kilincselő Fekete Jánosnak, a Magyar Nemzeti Bank alelnökének, hogy akkor kap pénzt, ha Bence György és a többiek, akik a Soros Alapítvány ösztöndíjában részesültek, kiutazhatnak Amerikába. Az én útlevílkérelmem semmiféle akadályba nem ütközött, egy éves külföldi tartózkodásra kaptam engedélyt. Bár az ösztöndíj három hónapra szól, egy évig kint akartam maradni, hogy Suri Amerikában végezhesse el a második osztályt. Persze a születés sorrendjében Áron következett volna. A sorrendcserét önmagam számára azzal indokoltam, hogy Áron túlságosan anyás, nehezen viselné el a kiszakadást az otthoni környezetből, egy lány különben is könnyebben alkalmazkodik egy új családhoz. Persze magamban tudtam, hogy elfogult vagyok Suri javára. Első szerelmem, F. Éva Washingtonban élt, angol férje közgazdászként a Világbank-

nál dolgozott. Annak idején, amikor Éva 1963 táján elvégezte a gyógypedagógiai főiskolát, én beszéltem rá, hogy menjen ki au pairnek, azaz bébiszitternek Angliába, sőt a követségi ügyintézésben is a segítségére voltam. Akkoriban az útlevíl még csak két évre volt érvényes, de az „ablak”, a harminc napra szóló kiutazási vízum intézményét még nem találták fel, így Éva legálisan tölthetett el egy évet Londonban, egyet pedig Párizsban. Ezalatt ismerkedett meg Frankkel, az ő feleségeként utazhatott ki, ismét legálisan, Angliába. Levelemre Éva nyomban azt válaszolta, szívesen magukhoz veszik Surit, elfér a tizenhét éves lányuk meg a tizennégy éves fiuk mellett. Biztonságos környéken laknak, az ő gyerekeik is a közeli, tandíjmentes, nyilvános iskolába jártak, oda szívesen beíratják Surit is. Egyetlen kérésük, kössünk egészségbiztosítást Suri nevére. Egyenesen Washingtonba repültünk, Suri fel volt dobva, büszkén feszített a mackós hátizsákjával. Az amerikai életünk azzal kezdődött, hogy Évák egy hétre elutaztak, egyedül maradtunk a nagy házban Surival és Éva gyerekeivel. Suri nem akarta megenni a rendelkezésünkre álló ételleket, ekörül volt az egyik visszatérő veszekedésünk. Megmostam a válláig érő, loboncos haját, Magyarországon még nem terjedtek el a hajkifésülését elősegítő balsamok, vagy lehet, hogy csak én nem ismertem őket. Mindenesetre a hajmosás után nem bírtam kifésülni Suri haját, Suri ordított, hogy fáj a fésülés, én ordítottam, hogy miért ordít, úgy éreztem, ezt nem bírom sokáig, egész komolyan azt mondtam Surinak, amint Évák megjönnek, visszamegy Magyarországra. Ez jobban hatott, mint az ordítózás, éreztem, hogy Suri elszántan meg akarja mutatni, ő is képes arra, amire Fanni képes volt. Akkor érzékeltem először, hogy a virágkező Sáríkában milyen kemény akarat rejtőzik. Az üres hetünkben megpróbáltunk kicsit ismerkedni a várossal, persze nyomban eltévedtünk, a fekete gettó kellős közepén találtuk magunkat. Azt se tudtam pontosan, hol lakunk, hiába kérdezősködtem, a fekete buszsofőrök válaszaiból egy szót sem értettem. Elrabolnak, túsul ejtik a gyereket, hogyan tudok váltságdíjat fizetni, gondoltam szorongva... aztán valahogy csak hazataláltunk. Éva elvitte Surit a tanító nénihez, aki az ő gyerekeinek is a tanító nénije volt; minthogy Suri nem tu-

dott angolul, számtanfeladatokat kellett megoldania. Suri fennakadás nélkül adta össze, vontaki a számokat, a tanító néni a következő évi feladatokkal próbálkozott. Éva rászólt Surira, ezt már ne oldd meg. Suri kicsit sértődötten nézett rá, ezt a feladatot is meg tudta volna oldani, de engedelmesen széttárta a karját, nem megy tovább. – Nem akartam, hogy a harmadik osztályba tegyék, így is elég nehéz lesz megtanulnia angolul – mondta Éva.

Elutaztam New Yorkba, az ösztöndíjamban a New School for Social Research nevű egyetemre szólt, ahol a harmincas évektől, a Száműzöttek egyetemén német emigránsok tanítottak, köztük Hannah Arendt. A státuszom vendégkutató volt, Szilágyi Sándorral ketten kaptunk egy irodahelyiséget, rajtunk múlt, hogy mire használjuk az időnket. Brooklynban vettem ki szobát, egy Ridgewood nevű környéken, ahol szinte mindenki csak spanyolul beszélt. (Ridgewood létezéséről a New York-i ismerőseim közül egyedül Soros György édesanyja tudott: nap mint nap keresztülvágott a rossz hírű városrészen, amikor az emigrációjuk kezdetén hamburgeres bódéja volt valahol Brooklynban.) A lakbér itt mintegy a harmada volt annak, amennyit Manhattanben kellett volna fizetnem. Ettől kezdve minden második hétvégén elutaztam Washingtonba, hogy Survival legyenek, karácsonykor pedig magammal vittem New Yorkba, magyar ismerősöknél karácsonyoztunk, ahol volt két kislány, Surinál alig idősebbek. Karácsony után Washingtonban Éva azzal fogadott, jobb lenne, ha legalább egy hónapig nem jönnek, mert a jövetelem mindig visszaveti Surit az angoltanulásban. Nagyon rossz esett a tilalom, de beláttam, hogy Évának igaza van. December végén Suri még alig beszélt angolul, bár sok mindent értett, februárban viszont, amikor újra láttam, már főként, áprilisban pedig kizárólag angolul beszélt. Az iskola rendszeresen értesítést küldött a szülőknek a gyerek fejlődéséről. „Sara fő feladata, hogy angolul tanuljon”, írták 1985 novemberében. ’86 januárjában: „Kezd angolul beszélni. Keményen próbálkozik”. Áprilisban: „Sara jól halad. Az angolja egészen jó.” Végül júniusban: „Sara jól haladt. Az angolja kitűnő.” A folyamatos stressznek persze nyilván megvolt a maga ára. Suri rákapott, hogy meglehetősen értelmetlen kérdéseket is-

mételgessen. Éváéknál élt egy Morris nevű, némileg elhízott kandúr, később megismerkedtünk egy Mona nevű kutyával. Suri százszor nekem szegezte a kérdést: – Whom do you like more: Morris or Mona? (Kit szeretsz jobban, Morrisset vagy Monát?), holott nem szerettem egyiket sem. Aztán azt kérdezte újra meg újra: Who is more beautiful: Snow White or Sleeping Beauty? (Ki a szebb: Hófehérke vagy Csipkerózsika?) Pedig ő is pontosan tudta, hogy se a kérdésnek, se a válasznak nincs semmi értelme.

A Soros Alapítványtól sikerült némi további pénzt szerezni, tartottam néhány előadást az 1985-ös, hallatlanul demokratikusnak kikiáltott magyarországi választásokról és ennek kapcsán a rendszer reformjának a korlátairól New Yorkban, Washingtonban, San Franciscóban, Kanadában, hol angolul, hol magyarul. Megjelent egy cikkem a The Wall Street Journalban. (Mint utóbb kiderült, viselt dolgaimról sűrűn küldözgették a jelentéseket Budapestre az állambiztonsági szervezet Amerikába telepített ügynökei.) Suri befejezte az iskolaévet, megtanult angolul, céljaink elérvén, mondhattam Kemény Zsigmond stílusában. Az amerikai bizonyítványa elég jó volt, csak science-ból kapott C pluszt, azaz hármast. Ennek természetesen semmiféle jelentősége nem volt, mégse bírtam megállni, hogy szemrehányást ne tegyek neki. – Mert nem vitte be a magot – mondta Albertine, Éva lánya, akit Suri nagyon szeretett. Egy babszemről volt szó, amelyet otthon csíráztatni kellett, és utána bevinni az iskolába. – De bevittem, csak már nem volt ott senki, és bedobtam a postaládába. Ezzel a mondattal Surit még évekig ugratni lehetett. – Nem vitte be a magot – mondtam, ő meg elkeseredetten kiabálta: – De bevittem. Pedig közben már az egyetemre is felvették.

Az iskolaév végére kijött Éva (a feleségem Éva) is Amerikába, Survival együtt vártuk a Dulles repülőtéren. Éreztem, hogy Suri nyugtalan, mintha szorongana valamitől. – Nem fogok tudni beszélni a mamával – mondta letörtén. – Ugyan, Suri, ne aggódj! Egyrészt a mama tud angolul, meg fog érteni. Te pedig tudsz magyarul, nem hiszem, hogy ne tudnál magyarul beszélni. A szorongása elmúlt, de amíg Amerikában voltunk, valóban nem szólalt meg magyarul. Elutaztunk Los Angelesbe, ott élt Gábor Iván, ti-

zenéves koromban a legjobb barátom. Sikeres pszichiáter lett, a negyedik feleségével élt együtt, egy gyönyörű, Tahitiből származó francia nővel, akkor született a közös gyerekük (a hatodik Iván hét gyereke közül), Marc Árpád. Az asszony elhozatta Tahitiből a saját egykori maori dajkáját. – A nagyapja még emberevő volt – súgta Iván Surinak. Suri attól kezdve félnék tisztelettel kerülgette a nénit, aki nagyon kedves volt hozzá is meg mindenkihez.

Béreltünk egy kocsit, és elmentünk egy hétre a nevadai sivatagba, onnan fel a Grand Canyon tetejére, ahol majd halálra fagyva töltöttünk el egy éjszakát egy indián sátorban, indián gyerekekkel fürödtünk a Colorado folyóban, Éva kétszáz dollárt nyert ruletten Las Vegasban, de nem mert csak úgy elmenni a nyereségével az asztaltól, és a következő tíz percben elvesztette az egészet. San Franciscóból az óceán partján mentünk vissza Los Angelesbe. Még az utunk elején, az első tankoláskor vettünk egy kazetát, Judy Garland dalaival. Suri rákattant, attól kezdve egyfolytában az *Over the Rainbow*-t meg a *Dear Mr. Gable*-t hallgattuk, egy héten át napi öt órában. Néhány percnyire voltunk Iván házából, a kazetta egyszerre felmondta a szolgálatot, a lejátszóból is csak úgy tudtuk kivenni, hogy a szalag darabokra szakadt. Így rendeltetett: az út végével az elbűvölő dalolásnak is vége lett. Ez volt a legszebb hetünk Amerikában. Washingtonból Frankfurtba repültünk, anyámhoz. Itt találkoztunk Áronnal is. Vele kénytelen volt Suri magyarul beszélni, de valóban törve beszélt az anyanyelvét. Áron kinevette, csúfolta, Suri pedig elkeseredetten kiabálta: – Én beszél jó magyar! – Ez persze egy hét alatt elmúlt, de az autentikus amerikai kiejtése megmaradt. Ősszel az iskolában Natus, aki az óvodában Suri legjobb barátjánője volt, megkérdezte: – Te miért tudsz angolul? Hát te magyar vagy, nem?

(*Tailor for gentlemen*) Már csak Áronnak kellett egy évet külföldön iskolába járnia, hogy teljesültnek tekinthessem a tervet, a gyerekek nyelvi képzését. Kézenfekvő volt, hogy Áron anyámnál töltse ezt az évet, Frankfurtban. A Deák téren hatodikos lett volna, a német iskolarendszerben első gimnáziumba került. A nyolc évfolyamos általános iskola alsó tagozatából a felső tagozatba lépni, az sem kis változás,

de gimnáziumba, szinte az elemiből még sokkal nagyobb ugrást jelent, miként azt a *Légy jó mindhalálig*ből is tudjuk. Anyám kiterjedt társasága majdnem teljes egészében Magyarországról vagy Erdélyből elszármazott emberekből állott. Áront valamennyien kedvelték, meghívták magukhoz. Így, ellentétben Fannival és Surival, akik folyamatosan francia illetve angol nyelvi környezetben éltek, Áron az iskolán kívül főleg magyar szót hallott, magyarul beszélt, már amennyire beszélt, mert sosem volt különösebben beszédes fajta. A nyelvi képzése így nem volt olyan átütő siker, mint a lányoké, ráadásul a németországi évet nem fogadták el a hazai hatodik osztály megfelelőjének, hiszen nem tanult magyar irodalmat, nyelvtant, földrajzot, vagyis a saját régi osztálya helyett nála kisebbekkel kellett egy osztályba járnia. (Áron írja) *Ez nem igaz, kiválóan megtanultam ekkor németül. Németül igazán jól Áron később tanult meg, tizennyolc éves korában, amikor negyedikes korában magántanuló lett, és csak a vizsgára meg az érettségire jött haza, közben pedig egy újabb évet töltött Frankfurtban. Az hamar kiderült, hogy egy német gimnázium érettségiző osztályával nem tud lépést tartani. (Áron írja) Ez sem igaz. Lépést tartani nem lett volna olyan nagy probléma, beilleszkedni nem tudtam. Nem mertem megszólítani a barna szemű lányt, és rosszul éreztem magam. Otthon ellenben egy fiatal némettanár foglalkozott velem. Hamar jó barátok lettek, Áron olyan átszellemülten beszélt Carstennek Kosztolányi novelláiról, hogy annak kedve támadt fordítani, holott egy szót sem tudott magyarul. Áron mondatról mondatra fordította neki Esti Kornél és az életmentő Ellinger történetét meg a tanárét, akinek sehogyan sem sikerül elegáns öltönyt csináltatnia. Sok-sok órát dolgoztak együtt, és hosszan töprengtek, hogyan lehet visszaadni németül a Kosztolányi-mondat minden igéből és minden jelzőből felismerhető iróniáját, távolságtartó keserűségét. Áronnak annyira kedvére való volt ez a közös munka, hogy érettségi után visszament Németországba, hogy folytassák az együttes fordítást. Csakhogy Carsten időközben Drezda környékén kapott állást, hogy wessiként ott okosítsa az ossi diákokat, akiket a kommunista nevelés részint bal, de – ellenhatásként –, még sokkal nagyobb mértékben, szélsőjobb irányban torzított el. A lelkiismeretes*

tanár több iskolában tanított, reggeltől késő estig száguldozott a kocsián, amelyet egy-kétszer kölcsönadott Áronnak, a szász főváros és a környékbeli tanintézetek között. Áron valamilyen rémes albréletben lakott, együttes fordításról szó sem lehetett. Egy este, amikor Áron felhívta a barátját, idegen hang szólt bele a telefonba: Carsten az előző éjszaka az autópályán halálos balesetet szenvedett. Áron elutazott a temetésre. – Amikor felhívtak a rendőrségről – mondta Carsten édesanyja –, hogy a kocsi karambolozott, de a holttestet még nem azonosították, egy darabig reménykedtünk, hogy maga halt meg. – Ezt a mondatot egy Kosztolányi-figura is elmondhatta volna. Néhány nappal később Áron hazajött, órákig fürdött, mert az albréletében csak hideg zuhany volt, de hogy mit élt át Drezdában meg a temetésen, arról sohasem beszélt.

(Áron írja) *Hogy mit éltem át, arról tényleg nehéz volna beszélni, de a történetet én is sokszor elbeszéltem, úgyhogy jöjjön egy-két helyesbítés. Fordítani nem Carstennek támadt kedve, hanem nekem. Az érettségire való készülés mellett naponta órákat töltöttem a Kosztolányi-novellák németre fordításával. Hetente volt Carstennel németórám, ilyenkor vittem el az előző héten lefordított anyagot, amit aztán még hosszan csiszolgattunk együtt. Néha félórás beszélgetés eredménye volt a helyes és odaillő német kifejezés megtalálása. Azt hiszem, mindketten élveztük a munkát, én biztosan, így az folytatódott egy évvel később, a drezdai időszakban is. Egy bonyolult mondatot hagytam félbe, amikor felálltam, hogy lemenjek enni valamit, és hogy az utcáról felhívjam Carstent. Az öccse vette fel a telefont. Mondta, hogy az előző éjjel Carstennek balesete volt, meghalt, tudnánk-e találkozni. A félbehagyott mondat örökre úgy maradt.*

Talán igazza volt Hodosán Rozinak, hogy én nem vagyok képes nem az igazságot elbeszélni, csak ezzel magyarázható, hogy helyesbítés okán, úgy érzem, el kell rontanom ezt a tökéletesen megírt, morbid történet. Nem azt mondta a gyászoló és még sokos állapotban lévő anyuka, hogy abban reménykedtek a baleset éjjelén, hogy én haltam meg, hanem azt, hogy abban reménykedtek, hogy Carsten valakinek kölcsönadta a kocsiját, és az halt meg. Csak hát én tudtam, hogy ez idő tájt én voltam az, akinek Carsten néha kölcsönadta a kocsiját, hogy ez a valaki csak én lehettem volna. Egy pár héttel korábban én ragadtam bele a sárba a falu szélén. Egy traktor próbált kihúzni,

a kocsi nem moccan, a sárhányó viszont leszakadt. Ki kellett hívni az autómentőt. Tudtam, hogy erről az esetről a szülők is tudtak, mivel övök volt az autó. (Autókereskedésük volt.) Tehát ők is tudták, hogy mit jelent a mondat. Az apuka rá is szólt a feleségére. Az irodalmi megoldás persze frappánsabb és kegyetlenebb, csattan, és az olvasó az elképzelt gyásznéppel együtt húzza fel a szemöldökét egy pillanatra. A valóságban nem volt szemöldökfelhúzás, csak hallgattam, szomorúan bólogattam, és bár az irodalmi mondat is elhangozhatott volna, annyira egyértelmű volt a mondatok jelentése, én ezáltal éreztem valamit a gyereket elvesztő anyuka végtelen és felfoghatatlan fájdalomából, amihez képest az én tizenkilenc éves gyomromat napok óta szorongató fájdalom semmi. Nem haragudtam, de túl sok volt ez. Menekülni akartam, el Németországból, és előre az időben, ahol az átélt eset a személyiséget gazdagító élménnyé, és mesélhető, magamat érdekesebbé tevő történeté alakulhat át.

(„miért... pont akkor?”) 1988 nyarán Éva a gyerekekkel Londonba utazott. Én nem mehettem velük, 1986 októberében bevonták az útlevelemet, és öt évre kizártak a külföldi utazásból, minthogy – így a határozat – „külföldi tartózkodása alatt a Magyar Népköztársaság állampolgárához nem méltó magatartást” tanúsított. Meg voltam győződve róla, hogy a határozattal az Amerikában tartott előadásaimat meg a The Wall Street Journalban megjelent cikemet torolták meg. Az állambiztonsági iratok egy töredékének átadása után, 1997-ben kiderült, az igazi ok (miként Haraszi Miklós mindig is sejtette) az volt, hogy Amerikából hazatérve kiutaztam Prágába és Varsóba, hogy megszerezem ismert ellenzékiek aláírását a forradalom harmincadik évfordulójára kiadandó nyilatkozathoz. Szerencsém volt, a rendszernek nem volt már öt éve. Csak két évig nem utazhattam, barátaim többségét jóval hosszabb ideig sújtotta az utazási tilalom. 1988 nyarán néhányan elhatároztuk, éhségsztrájkot kezdünk, mert az útlevélkérelmünket ismét elutasították, noha Kádár János utóda, Grósz Károly azt hirdette, hogy Magyarországon tökéletes az utazási szabadság. Évának nem beszéltem a tervről, azt akartam, hogy nyugodtan utazzon el a gyerekekkel. Csakhogy a sztrájkanya nem nálunk volt, hanem Krassó György szüleinek az egykori lakásában, ahol ekkor Gyuri volt sógo-

ra lakott, a Nádor (annak idején: Münnich Ferenc) utcában.

Éva többször felhívott, de nem talált meg se reggel, se este, jobban aggódott, mintha tudta volna, hogy éhségstrájkolunk. Végül Krassó mondta meg, hol vagyok. Első beszélgetésünkön igyekeztem megnyugtatni Évát, kértem, semmiképpen ne jöjjenek haza a tervezettnél hamarább, és a gyerekeknek lehetőleg ne mondja el, mi történik Budapesten. Szorongásában Éva mégis Fanni véleményét kérdezte, a tizenhárom éves Fanni pedig bölcsen ugyanazt mondta, amit én: maradjanak Londonban, engem úgyse tudnának rábeszélteni az éhségstrájk abbahagyására. Másnap Éva az utcáról hívott, arról érdeklődött, ha nem eszem, tudok-e kakálni. A szemfüles Suri (tíz éves volt) nyomban felfigyelt: faggatni kezdte Évát, miért kérdezte, hogy tud-e az apu kakálni. Éva végül kénytelen volt megmondani az igazat, Suri pedig inkább büszke volt, hogy az apukája akkora hős, hogy még koplalni is bír.

Az éhségstrájk igazi meglepetéssel szolgált: ez volt az első alkalom, hogy a legális sajtó érdemben foglalkozott egy ellenzéki akcióval. Már nemcsak a nyugati sajtónak meg a Szabad Európa Rádióknak nyilatkoztam, hanem a Magyar Nemzetnek meg a Rádió magazinműsorának, a 168 Órának is. Számomra ez volt a küszöbön álló rendszerváltás egyik legkorábbi, érzékelhető jele. Ősszel elsősorban Magyar Bálinttal megpróbáltuk a Szabad Kezdeményezések Hálózata elnevezésű laza ellenzéki csoportosulást tagsággal és vezetőséggel rendelkező társadalmi szervezetté – lényegében párttá – alakítani, hiszen addigra már megalakult a Magyar Demokrata Fórum és a Fiatal Demokraták Szövetsége, a Fidesz. Az ellenzék legismertebb vezetői, Kis János, Demszky Gábor, Haraszti Miklós, Tamás Gáspár Miklós visszakapták az útleveleket, végre elutazhattak Amerikába, Angliába, ahová évek óta meghívásuk volt. A lassanként felszabaduló médiát erősen foglalkoztatta az új pártok alakulása, egyre gyakrabban kellett nyilatkoznom a rádióban, a tévében. – Mondd, apu – kérdezte Suri áratlanul nagyra nyitott szemekkel –, miért van az, hogy te pont akkor letél ilyen híres, amikor Kis Jancsi meg a Demszky éppen Amerikában van?

(Suri vészcsengője) A rendszerváltás a

Deák téri általános iskolában valószínűleg viharosabb volt, mint az általános iskolák többségében. A Városligeti fasorban már 1989-ben megnyílt a legendás evangélikus gimnázium, első igazgatója hajdani történelemtanárom, Gyapay Gábor lett. Gauland Mátyás, a Deák téri iskola igazgatója, aki 1981-ben még tilos álmokat szövögetett arról, hogy egyszer majd feltámad még a magas színvonaláról és befogadó szellemiségéről híres tanoda, úgy vélte, az evangélikus egyház nem tart igényt Budapesten még egy gimnáziumra. Tévedett, az iskola visszaigénylésének a lehetősége már 1990-ben szóbeszéd tárgya volt, 1991 őszén pedig Harmat Béla evangélikus püspök megegyezett Mihályi Gáborral, az v. kerület szabad demokrata polgármesterével, hogy a Sütő utcai épületben 1992 szeptemberétől nyolc osztályos egyházi gimnázium kezd működni. Az épületet egyébként sosem államosították, az papíron mindig az egyház tulajdona maradt. A felbolydult iskolában tanárok, szülők, gyerekek azon töprengtek, azt mérlegelték, más iskolába kell-e menniük, vagy maradjanak-e a régi helyükön. A tanárok körében nyomasztó hírek keringtek, az iskolában ellenőrizni fogják, hogy a tanárok lutheri szellemben oktatnak-e, osztályfőnök pedig csak az lehet, aki evangélikus vallású. A kérdés a következő évben eldőlt, 1993-ban a tanárok kilencven százaléka, s velük a diákok túlnyomó többsége új helyre, a józsefvárosi Orczy útra költözött. Fanni 1989-ben befejezte az általános iskolát, őt mindez már nem érintette. Áron 1990–91-ben volt nyolcadikos, ő is legfeljebb a csaták előszelét érezte. Suri ellenben 1992-ben fejezte volna be az általánost, tehát telibe kapta volna a régi Deák halódásának két évét. Érdekes módon elsősorban ő maga volt, aki el akart menni a zűrzavarossá váló iskolából. Elhatározásába nyilván belejátszott, hogy „rokonai és üzletfelei” széles köréből sokan mentek át „a Lauderba”, a nem vallásos, de a zsidó kulturális hagyományokhoz kapcsolódó alapítványi iskolába. A Lauder a tetemes – és egyre emelkedő összegű – tandíj fejében európai érettségit ígért. De az új iskola és az új szellemű oktatás bevezetésének kénjei ezekben a kezdő években a tanításra és az iskola rendjére is rányomták a bélyegüket. A gyerekek teljesítményét a tanárok osztályzat helyett szöveges üze-

netekben értékelték – elvben. De csak elvben, mert az üzenet végén ott állt az osztályzat is – ez került a bizonyítványba. Az osztályzatok tényével szemben a szöveges értékelésben mindig volt valami megengedő, talán túlságosan is megengedő elem. „Feladatának rendben eleget tesz – írja az osztályfőnök –, fantáziája jó, esze van, csak néha úgy érezzük, lelkileg egyáltalán nincs jelen az órán. Ha – lélekben – jobb helyen jár, akkor rendben, de ha sehol, akkor legyen szíves visszajönni!”

Ebben az időben – 1990-től – országgyűlési képviselő voltam, és egyúttal a hetilapként megjelenő Beszélő főszerkesztője. Hétfőn délelőtt elmentem a heti frakcióülésre, és sokszor csak szerdán hajnalban értem haza, miután nyomdába adtuk a lapot. Ez nem volt akkora újdonság, a rendszerváltás előtt is elég keveset és eléggé összevissza voltam otthon. A rendszerváltás szétzilálta a könyvkiadókat, kiderült, ha az írókat nem kell mondatról mondatra ellenőrizni, egy könyvkiadóba nem kell húsz szerkesztő, elég kettő is. A Magvető szerkesztői is szétszpricceltek, volt, aki szabadúszóként fordított annál is többet, mint korábban, volt, aki felsapott ingatlanközvetítőnek. Éva a Beszélőt kiadó kft. ügyvezetőjeként még több időt töltött a szerkesztőségben, mint én. A gyerekeknek arany életük volt, bár a korlátlan szabadság nemcsak édes, ijesztő is. Ez a magukra hagyottság lehetett az egyik oka, hogy Suri – mint a szöveges értékelésekből is kiténik – meglehetősen sokat hiányzott a Lauderből.

De azért ez csak az egyik ok volt. A másik, hogy gyakran volt beteg. A megfázásai elhúzódó, lázas mandulagyulladásba torkollottak, ezek csak akkor szűntek meg, amikor tizennyolc éves korában végre kivették a manduláját. De éppen a '90-es évek elején aggasztóbb kórképek is jelentkeztek, gyulladásszerű betegségek, ijesztően magas vérsüllyedés. A Tűzoltó utcai Gyermekklinikán minden lehetséges vizsgálatot végigcsináltak, Autoimmunsyndroma?, írták rá a leletre, kérdőjellel. Ez a szó még így, kérdőjeles formában is rémületbe döntött mindkettőnket, Évát is meg engem is. Tizenkét éves korában Suri egy barátnőjével kitalálta, hogy vegetáriánus lesz, mert az menő. A másik kislány két hét múlva elfelejtette, hogy nem eszik húst,

Suri ellenben kitartott a diétája mellett huszonegy éves koráig. Persze a vegetáriánus étrend is lehet változatos, de az sehogy se fért bele a háztartásunkba, hogy Surinak külön menüje legyen. Ugyanazt kapta, amit a többiek, de csak a krumplit meg a főzeléket ette meg, a húshoz nem nyúlt. Lehet, hogy ez is oka volt a betegségeinek. Szerencsére akadt egy tapasztalt gyerekorvosnő, aki felfigyelt erre. – Vashiányos a gyerek – mondta –, felírok vastablettát, az sokat fog segíteni. Egyébként is olyan típus, akire régen azt mondták, hamar férjhez kell adni, az majd kigyógyítja. Annyiban igaza lett, hogy a mandulakivétel után meg a pubertás lezárultával Suri titokzatos betegségei megszűntek. Huszonnyolc éves korában ment férjhez, nem hamar, de nem is későn. Már két kislányuk van.

Az iskolával kapcsolatban megint Suri biztosan működő vészcsengője jelzett. Ahogy korábban a Deák helyzetének rendezetlenségéből, most a Lauder engedékenységből lett elege. Leírta a naplójába, találkozott egy régi osztálytársával, az említette, hogy náluk nyelvtanórán mondatot elemeznek. Elfogta a vágy, hogy hullámvonallal húzza alá a határozókat, szaggattal a tárgyat. Normális gimnáziumba szeretne járni, ahol mondatokat kell elemezni és osztályoznak. Október volt, a tanév rég megkezdődött, hirtelen új iskolát találni nem is volt olyan könnyű. Viszolyogtam attól, hogy képviselőként protekciót kérjek, de nem láttam más lehetőséget. Szerencsém volt, közel laktunk a Városházához, véletlenül összefutottam Sáska Gézával, akkoriban ő volt a Fővárosi Önkormányzat Oktatási Bizottságának az elnöke, neki mondtam el, hogy iskolát keresünk Surinak. Géza már másnap felhívott. – Menj be – mondta – a lányoddal a Fazekasba, beszélj az igazgatónővel. Szabadkoztam: – Sári nem olyan jó tanuló, hogy a Fazekasba járjon, oda különben is csupa matematikusi jár, Sárinak pedig éppen a matematika nem az erőssége. Sáska Géza azonban megnyugtató: a Fazekasban a matematikai osztályok mellett vannak normál osztályok is, nincs mitől tartanunk. Amikor kijöttünk az igazgatónő szobájából, megpróbáltam komolyan beszélni Surival, mint egy igazi, tekintélyes szülő. De nem hiszem, hogy ez hatott. Inkább az, hogy Suri, ha kellett, mindig képes volt összeszedni

magát. A Fazekasban tisztességesen tanult, az egyetemi felvételin az eredménye jóval a ponthatár fölött volt.

Pályafutása az új iskolában mégis egy – mondhatni politikai – balhéval kezdődött. 1994. március 4-én Csúcs László, a Rádió alelnöke azonnali hatállyal elbocsátotta a Rádió 129 alkalmazottját, köztük vezető szerkesztőket, mindegyiket azokat, akiről úgy gondolta, a közelgő választásokon az ellenzékot fogják támogatni. A következő napokban több tüntetés volt a Rádió előtt, méghozzá délelőtt, tanítási időben. Suri úgy érezte, nekik, első gimnazistáknak is ki kell fejezniük a szolidaritásukat a rádiósokkal, rábeszélte hát néhány osztálytársát, menjenek tüntetni – a Lauderben ez természetes lett volna. Szabályosan járt el, megkérdezte a matematika-tanár osztályfőnökét, elmehetnek-e, de meg se fordult a fejében, hogy az osztályfőnök esetleg nemet mond. Annak meg az nem fordult meg a fejében, hogy a gyerek ezt komolyan kérdezheti, viccesen válaszolt hát: – Hát persze, menjetek csak! Oltári cirkusz lett az ügyből, az osztályfőnök, hogy magát védje, erősködött, hogy Surinak a hangsúlyából meg kellett volna értenie, hogy a szavai az ellenkezőt jelentik annak, amit mondott. Így találkozott Suri először az eltérő világfelfogások közötti kommunikáció ropant nehézségeivel.

(Suri írja) *Ahogy beindult a rendszerváltás és a földalatti mozgalom megjelent a nyilvános politikában, egyre erősödött bennem a büszkeség, a menőség tudata. Bár ez sokáig, tulajdonképpen a mai napig párosul egyfajta szerénységgel is, hiszen nem szeretek–szerettem mások előtt kérkedni azzal, hogy apukám híres ember. De mégis irtó menő volt!*

1988 júniusában Balatonon hallottam a Nagy Imre-megemlékezés résztvevői ellen intézett rendőrrohamról. Ez ijesztő volt. Az éhségstrájkjéről már azt gondoltam, hogy: hűha, a sokszor hisztérikus, fegyelmetlen apukámról, akit mama szó szerint öltöztetett reggelente, nem is gondoltam volna, hogy ekkora önmegtartóztatásra képes.

Érdekes módon 1989 nem él bennem olyan élesen, pedig hivatalosan ez a rendszerváltás éve. Az nekem, tizenkét éves gyereknek, túlságosan a valódi, száraz politikáról szólt. Bár ott álltam egy ideig a színpad mögött az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalásainál, nem érdekeltek az elhangzottak. Nagy Imre új-

ratemetésére sem nagyon emlékszem, szerintem már Balatonon nyaraltam akkor; igaz, tizenhárom évvel később az erről a rendezvényről szóló visszaemlékezésről írtam a szakdolgozatomat pszichológia szakra.

Ennél izgalmasabb volt, amikor apu elkezdett a tévében szerepelni. Mindet felvettük videóra. Aztán 1990 nyarán Bánkon voltam egy „történelmi időutazó táborban”, ott nyaralt Horn Gyula unokája is. Habár politikailag (akkor még, a későbbi koalíciót nem sejtve) ellentétes táborhoz tartoztunk, összekötött bennünket, hogy mindketten celebgyerekek voltunk.

Hihetetlenül menő volt az is, hogy Kis János köszöntötte Gazdagréten az apukámat az utolsó kampányeseményen, és „játékos kedvű barátjaként” beszélt róla. Igaz, Jancsit régóta ismertem, de mégis más volt a színpadon látni, ráadásul úgy, hogy tudtam, itt mindenki az apukámat ünnepli.

A legmenőbbek persze a fideszes fiúk voltak, mert ők fiatalok voltak és szexisek. Az is tetszett, hogy ők kicsit mások, többségük nem budapesti, nem is feltétlenül értelmiségi, viszont talán éppen ezért semmi értelmiségi finomkodás nem volt bennük, ki-mondták, amire gondoltak. Ez egy éles nyelvű, kamaszodásnak induló lánynak nagyon tetszett. Mindenkinek megvolt a kedvence: nővérem és anyukám Fodor Gáborra indult be, nővérem barátnőjének eredeti módon a nem szabályosan szép Orbán tetszett, nekem pedig, mint egy rendes tinilánynak, az akkor nyálasan szépfíús Deutsch Tamás. Olyannyira, hogy a Magyar Hírlapból kivágtam a fényképét, körbevoágtam az arca mentén, és a naplómban őriztem. '90 nyarán valamikor a Három kívánság című műsorban két lány azt kívánta, hogy Fodor Gáborral és Deutsch Tamással ehessenek narancsfagyit a Fórum cukrászdában. Olyan szellemes kérdéseket tettek fel a sztárpolitikusoknak, hogy hány centi magasak. Ezután nem sokkal, kedvetlenül elmentem anyukámmal egy felnőt buliba, ahol, csodák csodája, ott volt az akkor fideszes Molnár Péter és Fodor Gábor is. Úgy éreztem magam, mint ma egy tinilány, aki fókuszos sztárokkal keveredik egy partiba. Lassú volt a közeledés, de a buli végén órákig, talán anyai segédlettel (vagy a nővérem volt ott?) velük beszélgettem. Kikérdeztem Fodort a tévéfelvételtől is. De most ahogy visszaemlékszem, az is lehet, hogy én kérdeztem meg, hogy melyikük a magasabb, ő vagy Deutsch. Fodor azt felelte: „én viszem a pálmát”.

Büszke voltam a régi táboroztató Demszkyre

is, hogy ilyen sokra vitte. A másik legizgalmasabb élmény az volt, amikor 1990 májusában a szokásos nyári kiruccanásra Demszkyék házába eljött Göncz Árpád is, a Magyar Köztársaság frissen megválasztott elnöke. A budira ki is írták, „itt járt a Köztársasági Elnök”. Ekkor tizenkét éves, sovány, hosszú szőke hajú, babaarcú kislány voltam. „Árpi bácsi” – időközben ennek a kifejezésnek politikai jelentősége lett, akkor azonban teljesen természetes volt –, végig simogatott, puszigatott, cicavirágnak nevezett, vagyis úgy viselkedett, ahogy egy nagypapa a kisunokájával szokott. Én egyébként, sajnos, nem ismertem egyik nagypapámat sem.

1990–91-ben háromszor voltam a parlamentben, egyszer egy érdeklődő osztálytársammal mentem. Nem volt ez más, mint celebspotting, vagyis néztük a hírességeket, meglestük az „isteneket” munka közben. Kedvenc sztóriáim ezek voltak: úgy mutatkozott be nekem Orbán Viktor, hogy „Kezi’ csókolom, kisasszony”; rám köszönt Csurka István a par-

lament folyosóján; az MDF-es házaspár, Kónya Imre és Kutrucz Katalin pedig keresztbe nyújtott kezét a nővéremnek és nekem.

Persze közben én is beléptem a kamaszkorba, és rászoktam arra, hogy megfigyeljek dolgokat, és a megfigyeléseimet csípős megjegyzések formájában közöljem. 1990. szeptember 28-án egyedül mentem le a Korzóra, ahol az első szabad helyhatósági választások kampánycsend előtti buliját tartották éjfélig. Talán a Pál Utcai Fiúk és a Sziámi lépett fel. Az egyetlen ismerősöm Fodor Gábor volt, aki egyedül érkezett. Kicsit beszélgettünk, majd megkérdeztem, miért van az, hogy a feleségét sosem hozza magával semmilyen rendezvényre. Ő szabadkozott, kínos helyzet volt. Nem telt bele egy év sem, elváltak. Én pedig tizenhárom évvel később megkaptam a pszichológus diplomámat.

(Duna-gate a Horánszky utcában) Áron 1991-ben egy másik nagy hírű gimnáziumba, a Vörösmartyba került. Az iskola erőssége akkor

NADAS PÉTER
a magyar napló szerk.
VI. ker.-i képviselőjelöltje

Tudom hogy a magyar napló átszerkesztésben minden író bolond! csak én nem! mindenki azt mondja hogy: én vagyok a legbolondabb pedig az író a bolond a sok író! az írók egyfolytába zavarnak! nemhagynak soha engem nyugottan írni. én írok nekik egy fa-egyimesét ők meg azt írják nekem: Nadas Péter bolond! és én megverném az írókat denemengedi a Sárdi anikó!, a titkár, de én őt is megverem ha nőmeg-edi: meg ő! én leszek a legboldogabb mert fagykó-nyvem lesz! senki nem lesz boldog mert nekik egyfolytába az lesz írva: Nadas Péter bolond! így ez a felkiáltó jel is belelesz írva! és most szépen: végezzük velem!-: Nadas Péterrel!

KULIN FERENC /A magyar napló szerkesztőség V. ker.-i képviselőjelöltje

TUDOM,
hogy az 5. kerületben én Kulín Ferenc főszerkesztő vagyok és ha én főszerkesztő is vagyok meg képviselőjelölt mit csináljak? de a Konrad Györgyöt ismerem! a negyedikkerületi Magyar napló képviselőjelöltje.
és nagyon is ismerem a 6. kerületi magyar naplóban is láttam! mert egyszer a 22. kerülettől az 1. kerületig a jelöltek ott voltak a 6. kerületi magyarnaplóban, és beszélgettek ott volt a Nadas Péter is, akiről azt írják hogy boldog illetve azt írják hogy bolond és ha bolond már akkor boldog és a 7. a 8. és a többi magyarnaplóképviselőjelölt volt ott és mindegyiket láttam! a 6. ker.-ben van csak magyar napló illetve magyarnapló és akkor ha magyarnapló akkor is és most velem is végezzük kulín Ferencce!

MAJLIS

(és ma is) a drámatagozat volt, és ez volt Áron erőssége is. A drámatagozatos diákok előadták az izraeli Jehosua Szobol *Gettó* című színművét, amely Peter Zadek berlini rendezésében lett nemzetközi hírű sikerdarab. A vilniusi gettóban játszódó történetben Áron Weisskopfot alakította, az ügyes szabót, aki egyenruha-készítő üzemet rendez be a németek számára. Áron meggyőzően játszotta el az agyafúrt vállalkozót, aki a haláláig hisz benne, mindenkinek képes túljárni az eszén. Akkoriban nem bántam volna, ha Áron színész lesz.

A rendszerváltó szülők folyamatos távollétét leginkább talán Áron használta ki. A lakás tele volt a barátaival, hajnalig buliztak. Az iskolából Áront csak a színjátszás érdekelte, az elsős bizonyítványa rémületes volt. A színpadon ellenben nemcsak jól játszott, de jól is mutatott, így második korában „összejött” egy nagyon csinos osztálytársnőjével. Siska énekesnőnek készült, vidéki szülei lakást tartottak fenn Pesten a két gyereküknek, de Siska bátyja zenész volt, keveset tartózkodott otthon. A két második házaspárként élt együtt ebben a lakásban, házaspárként mentek nap mint nap az iskolába. Áront a fiú osztálytársai, akik egy évvel fiatalabbak voltak nála, hiszen Áron a Frankfurtban töltött idő miatt vesztett egy évet, vesztettül irigyelték, de imponált a lányoknak is. Megértettem a fiúkat, én egész életemben azokat az élményeket próbáltam, hiába, pótolni, amelyekben tizenhat és tizenkilenc éves korom között nem volt részem.

Volt Áronnak, még kisgyerek korából, egy műszaki zseni barátja, aki a szomszéd házban lakott, és gyakran megfordult nálunk. Feri összeeskábált egy fél hüvelykujnyi rádió-adóvevő készüléket, Áron bevitte az iskolába, a gyerekek pedig azzal szórakoztak, hogy rádión súgtak a felelő osztálytársaiknak, sőt a jó tanulók időnként lediktálták a dolgozatokat a többieknek, akár a francia diákok az *Éretlenek* című filmben, amelynek egyes részeit legalább ötvenszer láttam videón, mert a gyerekek imádták, és újra meg újra megnézték. A botrány mégsem a sűgások és puskázások miatt tört ki. Áronék egyik osztálytársa ellen fegyelmi eljárás indult, a tárgyaláson az új keletű demokrácia jegyében a diákönkormányzat képviselője is jelen lehetett.

Őt beszélték rá, hogy vigye be magával az adóvevőt, a folyosón pedig fülhallgatón követték a tanárban folyó tárgyalást. Csakhogy valaki bekapcsolta a díszteremben álló rádiókészüléket, és mit sem sejtve rátekerte az adóvevő hullámhosszára. Egyszerre az egész iskolában felzengtek a zárt fegyelmi tárgyaláson feltett kérdések és válaszok. Hatalmas botrány tört ki, az egész osztály vádlott lett, a fővádlott pedig Áron, továbbá az a diák, aki ellen már ügyis folyamatban volt egy fegyelmi, meg a diákönkormányzat tagja, aki bevitte az adóvevőt a tárgyalásra. Hármukat kicsapás fenyegette. Az igazgató konferenciát hívott össze, amelyen a szülők is részt vehettek. Úgy éreztem magam, mint tíz évvel korábban, amikor az óvodai káderlappal szemben kellett védenem Áront meg a többi óvodást is. A tanárok, vagy legalább egy részük, politikai ügynek vélték a történeteket. Még friss volt az 1990-ben kirobbant Duna-gate botrány, amikor kiderült, hogy az állambiztonsági szervezet lehallgatja, megfigyeli az új pártokat, mintha azok valamiféle illegális tevékenységet folytatnának, holott már hatályba lépett a módosított, demokratikus alkotmány. A társadalom nagy részének a tudatában a „lehallgatás” vált horrorszóvá (ahogy később az ügynök), holott a lehallgatás is, meg az ügynök is, csupán technikai eszköze a rendszernek, amelyben a hatalom birtokosai kényük-kedvük szerint gyűjthettek adatokat politika ellenfeleikről. Amit Áronék tettek, súlyos fegyelmi vétség volt, egyes tanárok azonban úgy beszéltek az osztályról és Áronról, mintha egyenesen a hírhedett III/III-as csoportfőnökség iskolai megfelelői lennének. Úgy éreztem, meg kell próbálnom szembeszállni ezzel a teljesen téves, bűnbakot kereső felfogással. Jobb helyzetből indultam, mint az ÁKV óvodájában, országgyűlési képviselő voltam, elég gyakran szerepeltem a tévében, sokan tudták, hogy szerepem volt a Duna-gate ügy kirobbantásában is, lehallgatás-ügyben tehát szakértőnek számíthattam. Azt hiszem, mégsem ez hatott, hanem az, hogy talán sikerült meggyőzően elmondanom, mi a különbség egy önkényuralmi rendszer titkosszolgálatára és néhány pofátlan gimnazista között. Áron arcán láttam, imponál neki, hogy meggyőzőm a tanárokat is, a szülőket is. Legalább a többségüket. Az iskolából való kicsapás

fenyegetése szétoszlott. Nyilvánvaló volt, hogy Áronék kisebb büntetéssel megússzák. De erre sem került sor: az osztály tanulóinak a többsége, köztük Áron is, átment egy angyalföldi középiskolába, amely nemrégiben alakult át dolgozók esti iskolájából középiskolává, és kapva kapott a nagyhírű belpesti gimnáziumból jött diákokon, meg az országosan ismert drámatagozaton. A két iskola igazgatója között valóságos háború tört ki, az üggyel a televízió is foglakozott. Én nagyon helytelenítettem Áronék elhatározását. Úgy éreztem, hogy a távozásukkal elvesztegették annak az értékét, hogy az ellenséges tanári karral szemben voltaképpen győztek. De hát az osztályból húszan menni akartak, nem lett volna értelme, hogy éppen Áron maradjon ott.

(Együtt a parlamentben?) 1989 áprilisában, az ötvenedik születésnapom alkalmából rendezett házibulin ott volt a következő évek politikai elitjének számos tagja, jó néhányan olyanok, akik később ellenfelek lettek: Pető Iván és Kónya Imre, Tölgyessy Péter és Orbán Viktor. Viktorral, akinek a jelenlétéről egy videókazetta is tanúskodik, eljött több más Fidesz-alapító: a fiatal demokraták a közeli Molnár utcában, a Magyar Narancs szerkesztőségi helyiségében tartottak vezetőségi ülést. Akkor a Narancs még a Fidesz lapjának számított, az egy éve megalakult pártnak még nem is volt más helyisége, mint a lap szerkesztősége. Talán Petri Ádám ötlete volt, hogy jöjjenek át testületileg hozzánk, az ifjú publicista még tizenöt éves sem volt akkor. Forradalmas időkben nem szokatlan, hogy valaki gyerekkorúként kerül bele a politikába. Krassó György tizennégy évesen, korengedménnyel lépett be a kommunista pártba, huszonegy évesen már ki is zárták. (Az szdsz-nek csak nagykorúak lehettek a tagjai, az volt az elv, hogy egy párt választókat akar megnyerni, mozgósítani, csak az lehessen tag, akinek van választójoga. A Fidesz azonban párt is volt meg ifjúsági szervezet is, ott ilyen korlátokat nem ismertek.) Fanni áhítattal nézte a már országos hírű Fidesz-vezetőket, őt és a két testvérét azonban Éva éjféltajt átkísérte valamelyik barátunkhoz, aludni kellett menniük, hiszen Fanni is csak tizennégy éves volt.

A gimnáziumot Fanni 1989 őszén a Toldyban kezdte, egy barátnője hívta oda. An-

tall József egykori iskolája azonban túlzottan konzervatív, túlságosan MDF-es szellemű volt a számára, Fanni első gimnazista korában belépett az akkor radikális és liberális Fideszbe. Éppen ezért második után át akart menni a liberálisnak mondott Berzsenyibe. A biztonság kedvéért felhívtam a Berzsenyi igazgatóját, bemutatkoztam. – Jönne a Pető Márk után? – kérdezte az igazgató. Fanni nevében is megsértődtem, valójában nem is tudtam, hogy Pető Iván fia is a Berzsenyibe jár. – Nem – feleltem kelleetlenül –, a Berzsenyibe szeretne járni. Fanni átvétele nem okozott gondot, kitűnő tanuló volt, minden iskola örült neki. Ekkoriban egyébként már nem sokat foglalkozott az iskolával, a kitűnő bizonyítványát úgy mellékesen őrizte meg. A francia mellé megtanult angolul is, a Fidesz külügyi csoportjában dolgozott, Hegedűs István mellett, az iskola engedélyével nemzetközi konferenciákra utazott, tárgyalt vagy tolmácsolt. Időnként elképzeltem, ha 1994-ben még nem is, '98-ban már Fanni is képviselő lehet. Milyen szép lenne, ha a két szövetséges párt színeiben együtt ülnénk a parlamentben. 1990 decemberében, az szdsz szombathelyi küldöttgyűlésén nem vállaltam a jelölést az ügyvivői testületbe. A testület ülései már hónapok óta úgy zajlottak, hogy valamelyik ügyvivő, többnyire Haraszi Miklós, számon kérte, ez vagy az a cikk miért jelent meg a Beszélőben, vagy miért nem írtunk erről meg arról. A Beszélő az szdsz-hez közel álló lap akart lenni, de nem pártlap. Be kellett látnom, nem lehetek egyszerre egy, a párttól szervezetileg független orgánum főszerkesztője és a párt irányító testületének tagja. Hazaérve Pestre elmondtam Évának, már nem vagyok ügyvivő. – De azért nem lehet meg a családunk ügyvivő nélkül – mondta Éva. – Fannit megválasztották a kösz (a Középiskolások Szövetsége nevű, a Fideszhez tartozó ifjúsági szervezet) ügyvivőjének.

(Fanni írja) Az 1989-es szülinapi bulin rettenetesen be voltam zsongva. Felvettem a legszebbnek képzelt fekete-fehér csíkos, igazi ronda, a nyolcvanas évek divatját megtestesítő miniruhámat és gyerekkori legjobb barátnőmmel, Julival grasszáltunk fel s alá izgottan vihorászva a híres politikusok látván. Ismertem a fideszeseket személyesen is, hiszen addigra már jó néhány tüntetést megjártam a szüleimmel és, szemben a testvéreimmel (talán mert ki-

csit idősebb voltam), engem lenyűgöztek a rendszer-váltás unalmas részletei is: Grósz Károly leváltásától az SZDSZ alapszabályának az elfogadásáig és az Ellenzéki Kerekasztal megalakulásáig minden érdekelt. Hallgattam a felnőtteket, kérdezgettem a szüleimet, és komolyan tárgyaltam '56-ról a nagyon liberális kedvenc tanárommal, Foki Tamással, aki 1988 végén már forradalomként tanította az „októberi sajnálatos eseményeket” a történelemkönyvekre fittyet hányva. Pedig 1988. október 23-án még sokakat előállítottak, és a haldokló állampárt kivezényelte rendőrségét, hogy a békés megemlékezőket elzavarják. Erre a tüntetésre nem is volt hajlandó elvinni az apám, legnagyobb bánatomra. Furcsa visszagondolni, hogy egy évvel később, már a Toldy Gimnázium elsőseként, csoportostól vonultunk át a Lánchídon a köztársaság kikiáltására.

Fideszes buliba egy gimnáziumi barátnőm vitt el, és nagyon hamar beléptem a pártba. Leginkább kampányolni jártunk meg bulikba (ezek nagyjából egymást fedő események voltak akkoriban), de az akkor még „bázisdemokrata” alapon működő Fidesz-közgyűléseken is bárki részt vehetett. A fideszezést én találtam ki magamnak, részben függetlenedési szándékkal. Mikor apám SZDSZ-es ismerősei kérdezték, hogy miért nem az IDE-be (az szdsz akkori ifjúsági szervezetébe) léptem be, akkor elhúztam a számat: „szóba se jön” – mondtam megvetően. Össze se lehetett hasonlítani a Fidesz menősségi szintjét az IDE-vel vagy az IDF-fel (az MDF alsó tagozatával). Persze a Fideszben – főleg eleinte – az apám miatt fordítottak rám talán az indokoltnál nagyobb figyelmet. Az SZDSZ akkor ugyan még szövetséges párt volt, de sok viccelődés ment a rovásukra, akkoriban nagyrészt a kistestvér-szerep elleni tiltakozásként. Nagy örömmel fogadták a „Köszeg papa” kislányát, és sokat faggattak az ellenzéki életről. Tizenöt évesen a KÖSZ ügyvivője lettem, és egészen 1994-ig az életem egyik fő színtere a Lendvay utcai Fidesz-székház volt. Sokat jártam Fidesz-rendezvényekre, gyűlésekre és nemzetközi konferenciákra is. 1992 tavaszán például egy kéthetes emberi jogi kurzuson képviseltem a Fideszt. Fantasztikusan érdekes volt: sokat tanultam a nemzetközi jogvédelem alapjairól egy nagyon szép Genf melletti erdőben, de a többi résztvevő számára már akkor is furcsa volt, hogy egy politikai párt képviselőjeként mit keresek egy efféle NGO-képzésen.

Az összeborulás a Fidesszel nem tartott soká. Fodor Gábor, Molnár Péter kilépésekor, 1993 őszén Fanni még fideszes maradt, csat-

lakozott a Hegedűs István és Szelényi Zsuzsa vezette Párbeszéd platformhoz, amely megpróbálta fenntartani a kommunikációt a jobb felé kanyarodó Orbán Viktor és a hagyományos liberális irányzat között. Ez azonban nyilvánvalóan reménytelen próbálkozás volt, az 1994-es választás után Hegedűsék is kiléptek a Fideszből, de Fodorral ellentétben nem léptek be az SZDSZ-be. Ezzel véget ért Fanni politikai pályafutása. 1998-ban már én se vállaltam a képviselőjelöltséget. Ma nem tudok olyan pártot, amelynek képviselői között szívesen látnám Fannit. Visszajára fordítva Lenin híres közbekiáltását, Jeszt takaja partyija, azt hiszem, ő is azt mondaná: – Nincs ilyen párt!

(Fanni írja) Életem egyik legizgalmasabb és legjobb kedvű időszaka volt a korai fideszezés. Nagyon felnéztem Orbán Viktorra, és Fodor Gáborért is rajongtam; ittam minden szavukat. 1991 februárjában közös harmincadik születésnap bulit tartott az FMK-ban néhány fideszes aktivista. (Tizenhat éves fejemmel rettenetesen öregnek tűntek.) Meglepő módon Orbán Viktor is eljött és még meglepőbb módon lehuppant mellém és két barátnőm mellé társalogni. Azt hiszem, a Fidesz belső ügyeiről volt szó, mi hárman képviseltünk valami álláspontot, Viktor pedig a maga határozott és lehengerlő stílusában vitatkozott velünk. Még ő se volt harminc éves, és végig az volt az érzésem, hogy két lépéssel előttünk jár, nem lehet nyerni vele szemben. Ennek ellenére nagy erőbedobással vitatkoztunk, egyszer csak az asztalra csapott és azt mondta: – Na de urak! Erre az egyik barátnőm nevetve válaszolt: – Nem tűnt fel, hogy rajtad kívül nincsenek az asztalnál urak? Mire Viktor: – Elnézést, hölgyeim, de ezt vehetik bóknak. Majd felém fordult és azt mondta: – Na gyere, csörögjünk egyet.

Fideszes karrierem 1995-re véget ért. Befeztem a jogi tanulmányaimat Pesten meg Amerikában, és lassan tíz éve nem élek Magyarországon. Külföldi ismerőseim ámulni szoktak, amikor viccelődve elmesélem nekik, hogy egy teljes politikai karriert futottam be tizennégy és húsz éves korom között. Ahogy telnek az évek – leginkább talán önvédelemből –, egyre kevésbé követem az otthoni politikai eseményeket, és ami eljut hozzám, az inkább aggaszt és elszomorít. A baloldal korrupciója és gyávasága lehangoló, de ma már nem mondanék igent Orbán Viktornak sem, ha esetleg táncba hívna. Erre szerencsére kicsi az esély.

GYERMEKI ÉS FELNŐTT EMLÉKEZET A RENDSZER- VÁLTÁSKOR

Szegő János interjúja Szilágyi Ákossal

A huszadik századi magyar emlékezetkultúrában két olyan konszenzusos traumatikus időpillanat van, amire az akkori gyerekek élesen emlékeznek. Az egyik ilyen traumaidő 1944, a másik pedig, amely egyszerre volt katarzisz és trauma, 1956. Neked például összeáll, és ha igen, miképpen áll össze 1956 gyerekszemmel?

1956-ban hat éves voltam, első elemista, épp csak kezdtem iskolába járni, amikor kizökönt sarkaiból a világ, még az én gyermeki kisvilágom is. Október 24-én ugyanis, ezt persze csak ma tudom, hogy október 24-én, mit tudtam én akkor, hatévesen, hanyadika van, amikor reggel nekifogtam, hogy nagy keservesen befűzzem – akkor már egyedül – magas szárú cipőmet, valahonnan messziről – a város szélén, Zuglóban laktunk

– furcsa dörgés hallatszott – azt sem tudtam, hogy ez ágyúlövés vagy fegyverropogás hangja – és a felnőttek egyszercsak leintettek: „nem méész te ma sehová, kisfiam!” Egyáltalán nem szerettem iskolába járni, a kikerülés a gyermekkor családi paradicsomából, a bezuhanás a még nagyon poroszos magyar iskolába, valóságos trauma volt számomra, a tiltás valahogy mégis felbosszantott, dühöngtem, sírtam, hogy én akkor is iskolába megyek, talán azt képzeltem, hogy történik valami érdekes és fontos, amiből kimaradok. A felnőttek sem mentek sehova, nem mentek munkába, mint rendszeren minden reggel, hanem a rádiót – egy kis Pajtás rádió volt ez, fenn, a konyhaszekrény tetején – hallgatták, nyugtalanul föl-alá járkálva, egymással vitatkozva a konyhában, amely a családi együttlét – három nemzedék lakott ebben a házban – fő színtere volt. Arany napok következtek ezután, számunkra, gyerekeknek. Számomra afféle kegyelmi idő, az „iskola-büntetés” felfüggesztése: pár hétre visszatérhettem gyermekkorom paradicsomi állapotába abból a másik, riasztóan idegen, kréta- és táblaszagú világból, csattogtatóra szótagolva-olvasás, a tenyeresek és körmösök, a vigyázzban állás és hátra tett kézzel vigyázzban ülés világából. 1956 gyerekkorom tetőpontja volt, maga a csoda. Persze, merőben „privát” értelemben, arról fogalmam sem volt, hogy mi történik. Képzeteim, érzéseim, hangulataim, sejtéseim persze voltak és éppen ezeknek köszönhetően vésődött érzékileg különös élességgel belém a kizökönt időnek a képe. Új szavak, nevek röpködtek körülöttem: „civiliek”, „ávósok”, „ruszvik”, „Nagy Imre”, „Maléter” – pontosabban „nagyimre”, mert a névalak számomra egyáltalán nem egy létező személy, pláne nem politikus vagy a magyar miniszterelnök neve volt, hanem egy mitikus lény neve, akinek mindenféle cselekedeteket, szándékokat tulajdonítottak, folyton vártak tőle valamit, reményekkel táplálták, kiábrándultak belőle, fogalmam sem volt róla, miért. Még azt sem tudtam teljes bizonyossággal, férfi-e ez a mitikus lény vagy inkább nő, őszintén szólva egy ideig nőnek gondoltam, és pedig azért, mert környezetemben nem volt „Imre” nevű ember, az „Imre” nevet ezért valahogy az „Irén”-nel kapcsoltam össze, afféle gyermeki etimológia volt ez, hogy a névnek „értelme” legyen. Mindenesetre nem a történetileg ismert események, felemelő vagy elborzasztó

utcai jelenetek képe vésődött emlékezetembe, ilyeneket közvetlenül egyáltalán nem láttam, hiszen a város permén, Zugló és Újpest határán laktunk, egy kertés családi házban, egyik nagybátyám járt be biciklivel a városba báméskodni – a kószáló, csellengő, báméskodó alakja a modern nagyváros jellegzetes alakja, és ott van minden utcai felfordulásnál, 1956 utcai is tele voltak báméskodókkal –, ő hozta aztán a híreket, főleg rémhíreket, persze, olyanokat mondjuk, hogy egy „civilt” tévedésből „ávósnak” néztek, mert sárga színű cipőt viselt, amelyet állítólag az ávósok, és „fellógatta” a tömeg. Borzongva hallgattam ezeket a történeteket, de épp csak kicsivel tűntek valóságosabbnak a Grimm-meséknél, hiszen azokat is egészen valóságosaknak képzeltem. Még csak az utcára sem szökhettem ki, nemcsak mert nem engedtek, hanem mert nálunk egyszerűen nem volt utca. A Körvasútsoron laktunk, a kertés házak előtt csak járda volt, amit egy gondozatlan vadvirágos mező választott el a töltéstől és a sínektől, amelyeken a környék összes lakója, semmibe véve a tiltást jelző táblát, átbotorkált a másik oldalra, Újpestre, ahol a piac volt meg a boltok. Viszont az életnek új színterei jelentek meg a családi házban, mindenekelőtt a pince: mi, gyerekek a pincében aludtunk, amelyet az akkor alig egy évtizede befejeződött világháború, főleg az „ostrom” tapasztalatával felvértezett felnőttek – nagyszüleim kivételével csupa huszonéves fiatalember – homokszáncsal vettek körül arra az esetre, ha né tán becsapódás vagy lövés érné a házat, ami majdnem bekövetkezett: éjszaka a Körvasútsoron is volt lövöldözés, néha az ablakot is betörte egy-egy eltévedt puskagolyó, állítólag az „újpesti cigányok” lövöldöztek – gyermekkorom mítikus lényei, akikkel a nagymama ijesztgetett, Isten bocsássa meg neki, hogy ha rossz leszek, ők visznek el majd, és amikor néha feltűntek az Ilosvai Selymes utcában ezek a tarka-barka ruhákba öltözött, számomra idegen külsejű emberek, akkor a vál-lukra kanyarított nagy batyukban rugdalózó rossz gyerekeket képzeltem –, egyszer pedig a Körvasútsorral szemben az újpesti oldalon – az akkor újra megnyílt Széchényi mozi, a „Szecska” körül – felsorakozott szovjet tankok ágyúcsöve is házuk felé fordult, lövésre készen vagy csak fenyegetőleg, mert a félnótás Pracker bácsi a szomszédból odahasalt a töltéshez és leadott egy

sorozatot a tankokra, többet nem tudott leadni, mert a környékről utána iramodó férfiak lerángatták a töltésről. Az én emlékezetembe nem a történelem, hanem a felfordult hétköznapi világ vésődött be élesen, az egészen apró, érzéki benyomások – ízek, szagok – a fűtéshez szerzett forgács illata, a tejporból készült tej új íze, a mécsesek szaga –, új, idegen szavak, nevek, helyzetek, gesztusok –, mágikus erővel, ahogyan általában a gyermekkor emlékei, csak talán a szokásosnál is élesebben vagy intenzívebben. Valamilyen drámai, de egyszersmind ünnepi, karneváli jellege volt ennek a két hétnak. Mintha felfüggesztették volna az élet szokásos menetét: mint már mondtam, a felnőttek egész nap otthon voltak, mintha vasárnap lett volna, egymásnak adták a kilincset az ismerősök, rokonok, szomszédok – olyan volt a házunk, mint egy átjáróház –, éjszakánként le kellett mennünk a pincébe, legalábbis mi, gyerekek ott aludtunk – akkor négyen voltunk, én, hat évemmel a legidősebb –, és ez is pompás volt, ahogy nagyon kedvemre való volt az örökös áramszünet, a mécsesek és gyertyák imbolygó fénye, ha beesteledett. Mindenki a rádión lógott, híreket hozott és vitt, találgatta, mi lesz ebből, a felnőttek végeláthatatlanul kártyáztak, néha zsákmányszerző útra indultak a városba, kenyeret, élelmiszert próbáltak szerezni, kalanddá vált a leghétköznapibb esemény is, ünneppé az élet, és ezt nagyon élveztem. A szabadság, méghozzá nem a politikai, hanem a szaturnáliák szabadságának légköre volt ez, megszűnt mindenfajta kényszer – munkakényszer, iskola-kényszer, alvási-lefekvés kényszer – anélkül, hogy mindez átment volna a mindennapiságot szintén megtörő háborús állapotok borzalmaiba, igazi nélkülözésbe, éhezésbe, félelembe, bár persze ennek árnyéka azért szüntelenül ott imbolygott a fejünk fölött, a felnőttek számára – a világháború közeli tapasztalatával hátuk mögött – nyomasztóan, szorongatóan, a gyerekek számára legfeljebb sejtelemként. Csodálatosan éreztem magam ezekben a napokban vagy hetekben, aminek nyilvánvalóan semmi köze nem volt a politikához, egyszerűen mert az élet ünneppé és játékká vált számomra, még a felnőttek és gyerekek közötti határok is megszűntek vagy legalábbis elmosódtak: valamiképpen mindenki egy helyre került, egymás mellé került és a mindennapi életben a családi, szomszédosági vagy barátságai

kapcsolatokban inkább a segítőkészség, az együttműködés, mint a fenyegetés vagy a bosszú szelleme uralkodott, bár – általam akkor egyáltalán nem érzékelt módon – a legkülönfélébb eredetű félelmek is ott gomolyogtak a fejekben és szívekben ezekben a napokban. Egyetlen embert láttam igazán félni, egy menekülő embert, Pál bácsit a szomszéd házból, aki a halálos félelem halotti sápadtságával és feldúltságával arcán, zihálva rontott be házunkba, könyörögve, hogy bújtassuk el, mert üldözik, ma sem tudom, kik jöttek érte, kik akarták elvinni és miért – a felkelők vagy a karhatalmisták –, mert arra nem emlékszem, hogy november 4. előtt vagy után történt a dolog. A környékünkön egyetlen fegyveres felkelő volt, Német bácsi, a szenesember, alvilági figura, aki úgy járt be a városba, vállán géppisztollyal, mint aki munkába megy, hogy aztán ez a munka miben állt, nem tudom, tény, hogy nála jó pénzért mindent be lehetett szerezni. Forradalmi időkben köztudomásúlag felszínre jön az alvilág, és nem mindig könnyű elválasztani a fegyveres civil felkelőt a fosztogató fegyveres banditától. Emlékszem, egyszer éppen borjúhúst hozott, a konyhában álltunk, valamit keresett a zsebében és a revolverébe akadhatott a keze, mert kitette az asztalra, miközben kedélyesen a nagyapámra vigyorgott: „Na, ezzel, ha akarnám, még magát is megfingathatnám, mi, tata?” De a szenesember mellett ott volt az apám barátja, a vele egyidős – akkor huszonnyolc évesek voltak mindketten – Sárlos bácsi, szintén a Körvasútsorról, ahol mi is laktunk – később, a rendszerváltás éveiben Andrew Sarlosként megismert kanadai üzletember –, aki nagypolgári származása ellenére szép karriert csinált a pártállamban, és aki – ki tudja, honnan szerzett – gépkocsival egy éjszaka megállt a házunk előtt, hogy rábeszélje szüleimet: disszidálnak együtt, de ők a három gyerek nélkül – Bandi bácsi azt mondta, minket majd utólag visznek ki – nem akartak menni. Nekem csak apai nagyapám disszidált akkor, ő is csak pár hónapra, anynyira hazavágyott, hogy az első hullámmal „viszadisszidált” Bécsből.

Ellentétben 1944-gyel és 1956-tal, a rendszerváltás lassabb, és, hálsten, vér nélküli folyamatáról mintha tompább, foltszerűbb lenne a gyermekemlékezet. Léteznek ugyan éles, konkrét, nemzedéki identitást igazoló közös emlék-

képek, ez nyilván összefügg a jóval nagyobb medialitással is. Tankokra és ostromra mindenestre könnyebb – még ha közben rettenetes is – élesen emlékezni, mint MDF-piacra vagy a négyigenes népszavazásra.

A gyermekemlékezetnek mi marad meg a történelemből?

A gyermeki tudat a történelmet nem mint történelmet „rögzíti”, nem a történelmi események – pontosabban: nem értelmezések, nem conceptusok, konstrukciók – nyomódnak le a gyermeki emlékezetben, avagy hát – másként fogalmazva – a lenyomódás módja nem történelmi, hanem mágikus: a mindennapi élet szereplői, nevek, szavak, tárgyak, szagok, ízek, természeti jelenségek, politikai vagy történelmi események között ebben a tudatban nincs minőségi különbség, nincs fontossági sorrend, ugyanabba a sorba tartoznak, ahogy hiányzik ebből a tudatból a jelentésadási és általánosítási kényszer is. A világ minden érzékileg megtapasztalható és elképzelhető eleven lényé és zajló eseményé, a legparányibb is, mágikus módon létezik ebben a tudatban, nem szorul rá arra, hogy értelmezzék, a gyermek nem kérdez rá erre a létezésre, nem kérdez rá a szavak, jelenségek értelmére, neki elég, hogy ezek léteznek, mint világot alkotó vagy a világban ható titokzatos erők. Ebben az értelemben a történelmi megrázkódtatások csak különösen felfokozzák, aktívvá és intenzívvé teszik a gyermeki világérzékelésnek és emlékezetnek ezt a mágikus jellegét, amennyiben a mindennapi rutin megtörése, a rendtelenség, a megszokottól való eltérés általában felfokozza az érzéki benyomásokat, kitágítja a személyes tudatot. Szóval nincsen itt történelem, hanem mítosz és mágia van, nagyjából úgy, mint az archaikus világállapotban. Csak később, amikor felnőttként idézzük fel gyerekkorunknak ezeket az emlékeit, kezdjük átértelmezni, megkonstruálni őket, fedezzük fel ezekben a tükörcserepekben a korabeli történelem viszatükröződését, de akkor és ott, a gyerek számára ez a történelem nem létezik, mindaz, amit lát, hall, megízlel, megtapint, ugyanannak a mágikusan működő világnak az eleme és egy történelmileg tökéletesen érdektelen mozzanatnak ezerszer nagyobb jelentősége lehet ebben a gyermek mágikus képzeletében, mint az esetleg a

szeme előtt zajló történelmi horderejű eseménynek. Ebből, de csakis ebből a szempontból szerintem nincs érdemi különbség a traumatikus és a nem-traumatikus történelmi eseményeknek a gyermeki képzeletben és emlékezetben való „le nyomódása” között: ez is, az is mágikus. Amiben lehet különbség az 1956-os „traumatikus” és az 1989-es „nem-traumatikus” történelem gyermeki megtapasztalásában és emlékezetében, az döntően két dolog: az egyik a történetileg strukturált modern emlékezet megtörése vagy inkább szétporladása a történelem „képbe kerülése”, a történelem „reálidőben” való televíziós közvetítése következtében, amit önmagában is jól mutat, hogy a rendszerváltásnak nemcsak a gyermeki, hanem a társadalmi képzeletben sincsenek – helyesebben: alig vannak – emblematikus képződményei, jelképes színterei, névalakjai, vagyis hogy a „történelmi időnek” ez a képe elmosódott, kirajzolatlan. Ennek az az oka, hogy nem a fogalmi-textuális, hanem a mágikus-rituális emlékezetben jelenik meg, nem valamilyen fogalmi konceptus képeként, hanem a képernyő cirkuláló képfolyamában, amelynek képződményei éppoly kevésbé szilárdulnak meg, mint a tenger partot ostromló, egymást üldöző hullámai. A történelemnek ez a mediatizációja azonban olyan újdonság, amely bizonyos fokig egybemossa azt a kettősséget – a mágikus gyermeki emlékezet és az ideologikus-történelmi felnőtt emlékezet kettősségét –, amely a textuális emlékezet uralma alatt, a modernitásban még jól kivételően megvolt: mindinkább a felnőtt társadalom is mágikusan – pontosabban: kvázi-mágikusan – érzékeli a történelmet, ami azonban – ellentétben a gyermek mágikus érzékelésmódjával – a felnőtt emlékezetben nem hagy mély, eleven nyomot és így a totális felejtéssel azonos. A spektakulum társadalmát meghatározó totális képhatalom a társadalom összes szereplőjét nézővé, minden eseményét néznievalóvá alakítja át, és ily módon a modern, ideologikusan konstruált, textusokban és konceptusokban rögzült történeti emlékezet alakzatainak folyamatos újratermelése és besulykolása helyett minden pillanatról pillanatra folyamatosan rögzített alakzat cseppfolyóssá válik és szétfoszlik. Ahogy Kafka írja egy helyütt: „semmi, csak kép – teljes a feledés”. A másik oldalon viszont teljes a mágia, mármint a

képmágia. Egykoron, a rendszerváltással egyidejűleg elhunyt Vilém Flussernek, a szellemes médiafilozófusnak voltak erről a mélyreható változásról ragyogó elemzései. De ki emlékszik már erre? Állítom, hogy az egész magyar – és külön-külön minden rendszerváltó kelet-európai – társadalomra is érvényes az, amit a gyerekelemlekezetéről mondtál, mert az elmosódottság, töredezettség elsősorban nem abból fakad, hogy 1956-tal ellentétben 1989-ben az események nem öltöttek véresen drámai jelleget – ettől még mind a mágikus gyermeki, mind a felnőtt történeti emlékezet nagyszerűen működhetne –, hanem abból, hogy ez az eseménysor már a Kelet-Európában is a spektakulum társadalmának nézői előtt pergett és tűnt el a képek áradó bőségében és a képfolyamban mintegy feloldódó társadalmi tudatban. Bizonyos értelemben 1956, egy tőlünk több mint fél évszázaddal korábbi esemény még ma is élesebb körvonalakkal áll elő emlékezetünkben, mint a húsz évvel ezelőtti rendszerváltás eseménysora. Ezen túlmenően – és ez lenne a különbségek másik oka – a gyermeki emlékezetben mutatkozó különbség 1956 és 1989 között szerintem nem abban van, hogy az egyikre könnyebb emlékezni, mert a véres történelmi megrázkódtatások mélyebb nyomot hagytak a gyermeki emlékezetben – már-már azt mondanám: mélyebb sebet ejtettek rajta –, mint a békés átmenet, hanem abban áll, hogy a megrázkódtatás a rendszerváltáskor nem jelentett szakadást a mindennapi élet folytonosságában: sehol nem állt le a munka, nem zártak be a boltok, nem lépett fel áruhiány, sőt épp ellenkezőleg, soha nem látott árubőség vette kezdetét. A mindennapi élet folyamatának megszakadása 1956-ban és megszakítatlan folytonossága 1989-ben valóban különbséget jelez a világ gyermeki érzékelésmódjában, de ennek vajmi csekély köze van a történelem „anyagának” minőségéhez, mert a mágikus gyermeki emlékezetben a történelem *mint történelem* semmiféle kitüntetett szerepet nem játszik, a rendkívüliség, drámaiság, karneváliság különös atmoszféráját pedig nem rettentő, szokatlan, nem-hétköznapi események látványosságai, hanem a hétköznapiság megszakadása hozza létre, és ilyen szakadás 1989-ben valóban nem következett be. A rendszer nem összeomlott, hanem csöndben kimúlt, vagy átválto-

zott államszocialista módon korlátozott fogyasztói társadalomból kapitalista piaci módon totális fogyasztói társadalommá. Első körben legalábbis azt hitette el magával a magyar társadalom, hogy mindössze fogyasztásban kell utolérnie a fejlett nyugati társadalmakat, versenyképességben, termelékenységben, teljesítőképességben nem. 1956 karneváli atmoszférájából, vészterhes drámaiságából a rendszerváltás során egyesgyedül az úgynevezett taxisblokad napjai idéztek föl valamit, igaz, ez az 1956-os „fíling” is valószínűleg csak azok számára létezett, akik ismerték ezt az atmoszférát, például azért, mert 1956-ot gyerekeikkel vagy felnőtként átélték, de már az ő gyerekeikben – például bennetek – aligha idézhette fel ezt a hangulatot és aligha hagyhatott mélyebb érzelmi nyomot ez a pár napos „rendkívüli világállapot”.

Mintha a rendszerváltás tájkán a gyerekek hirtelen felnőttek volna, a felnőttek pedig elkezdhettek infantilisabbak, magyarán szabadak lenni. Te hasonlóan látod ezt?

Nem osztom, hogy az infantilizmus és a szabadság egy tőről fakadnának, az infantilizmust én inkább regresszióknak tekintem, a szabadságtól való meneküléssel kapcsolom össze, ami a modern társadalmakban tömeges és korántsem új jelenség. E tekintetben vajmi csekély különbséget látok a polgári értelemben szabad nyugat-európai és az ekkor szabaddá vált kelet-európai társadalmak felnőttei között, csakúgy mint felnőttek és gyerekek között. Talán volt egy pillanat a rendszerváltás idején, amikor a kelet-európai felnőttek önfeledtebben, kiséhezettebben vetették magukat a fogyasztói tömegkultúra ezer bővlijára, gyerekesebben élvezték a regresszió örömeit, és innen adódik az a látszat, hogy a gyerekek, akik beleszülettek ebbe a világba, higadtabbak, felnőttebbek voltak, mint szüleik. De ez, ha volt egyáltalán, akkor csak múló epizód lehetett. Az infantilizálódás intenzitása és tömegessége – hála a mindent felhabzsoló és saját képére formáló mediatisztált tömegkultúrának, hála a spektakulum és a szimuláció egyetemességének – minden korábbi mértéket felülmúl, valószínűleg Kelet-Európában inkább, mint Nyugaton. Ez pedig éppen a szabadság visszaszorulását, a sza-

badságtól való menekülés fokozódását mutatja. Akkor és ott nem volt ennyire rossz a helyzet. A játékosság, a könnyedség, a merevség, keménység, tekintélyelvű komolyság elutasítása nem feltétlenül azonos az infantilizmussal, sőt kéz a kézben jár a szabadsággal. Saját nemzedékem – a hatvannyolcas nemzedék – esetében például nem is infantilizálódásról beszélnek, hanem annak az autoriter felnőtt-szerepnek, felnőtt-habitusnak a tömeges elutasításáról, amelyet az idősebb generáció képviselt, írt elő és kért számon rajta, az államszocializmus paternalista módon autoriter államának szigorával. A felnőtt-nem-akarás, a fennállóba belenőni-nem-akarás ebben az esetben nem infantilizmust, nem a szabadság előli menekülést jelentett, hanem, ellenkezőleg, az autonóm emberhez méltó szabadság felé fordulást, a szolgai módon függésben tartó autoriter felnőtttség tagadását, amelynek a játékosság, az érzéki öröm felszabadítása, a gyerekké válás képessége is részét képezte. Ez a nemzedéki habitus 1968 körül formálódott ki, nemcsak Magyarországon, hanem világszerte, tehát nem a rendszerváltás szülötte volt, sőt jórészt éppen ennek a nemzedéki habitusnak köszönhető a rendszerváltás vértelensége, hiszen ez a nemzedék kezdeményezte és bonyolította le az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalásait, elég futó pillantást vetni az arcokra a tárgyalóasztal körül – a pártállami nómenklatúrát képviselők megkövült, néma „felnőtt-arcára” egyfelől és az autoriter felnőtttség merevségét és komorságát nem ismerő ellenzékiek metakommunikatív eleven, vidám arcára másfelől. Szóval, ebben az esetben szó sincs infantilizmusról, mint ahogy nem lenne helyes infantilizmusnak nevezni azt a módot, ahogyan ez a habituálisan liberális – vagy inkább libertárius – nemzedék a gyerekeit játékosan-szelíden szabadságra nevelte, pusztán azért, mert ebből a nevelésből organikusán hiányoztak a „fegyelmi társadalom” interiorizált represszív felnőtttségének paternalista-autoriter mintái és normái. Nem véletlen, hogy az ilyen nevelést kapott gyerekek kamaszkodva gyakran éppen a normaszabó autoritás hiányát rótták fel szüleiknek, azt, hogy nem volt mi ellen lázadniuk. Talán ez látszik infantilizmusnak – az egyoldalú, represszív komolyság, az idomítás hiánya, amely a gyerekek kamaszkori ellenállását és lázadását annyira megnehezítette – mi ellen, ha a szülői te-

kintély nem elnyomó hatalomként áll szemben a gyerekekkel? – vagy egészen torz és végzetes utakra terelte, mindenekelőtt a kábítószerrel való gondolkodásra. Más kérdés a fogyasztói tömegkultúra infantilizáló hatása, amely az új, totális médiumoknak köszönhetően minden korábbihoz képest erőteljesebben érvényesült, de amely talán éppen ezt a hatvannyolcas nemzedéket kezdte ki legkevésbé.

Kertész Imre egyszer a Sorstalanság nyelvi modelljét úgy interpretálta, hogy ez a nyelvhasználat a mindenkori totalizáló, elembertelenítő és infantilizáló alakító diktatúrák működéséről volt hivatott demonstrálni. A diktatúra és a szabadság infantilizmusra nagyon más szerkezetű. Mégis infantilizálnak tünik mindkettő.

Én kétféle infantilizmusról, a fegyelmi társadalom két eltérő típusának infantilizáló technikájáról beszélnék, és mindkettőről mint represszióról és regresszióról, egyszersmind tehát a szabadság, az emberi emancipáció tagadásáról, amely éppen lényé gyermeki oldalától fosztja meg az embert, amikor megfosztja a felnőtté autonómiájától. Nemcsak a gyámkodó – büntető-jutalmazó – állam infantilizál, hanem a fogyasztói tömegkultúra is: az agyamosott állami idióta és az agyamosott konzum-idióta között függésben-függeszkedésben, befolyásolhatóságban, irányíthatóságban, szellemi és erkölcsi önállóságban nem nagy a különbség, bár kétségkívül van különbség. Mit jelent az infantilizálás? Menekülést a szabadság elől, felelősségelhárítást, szorongást és agressziót, türelmetlenséget, a frusztrációk szublimálására való felnőtt képesség hiányát stb. és nagyon nagy mértékben éppen a gyermekké levés, a játszani, örülni, ünnepelni tudás organikus hiányát, vagyis lelki, érzelmi, szellemi sivárságot: elsivárosodást, kiüresedést, a belső élelenség megszűnését, egyfajta elhalást. Az infantilizmus nemcsak a felnőtté hiányát, hanem a gyermeki halálát is jelenti.

A nálam egy nemzedékkel idősebbek (1982-es vagyok) sokkal önállóbban szocializálódtak, saját kortársaim zöménél azt látom, hogy intim, liberális, szabadabb nevelést kaptunk, a nálam fiatalabbak pedig már egy csomó technikai és kulturális vívmányt ké-

szent kaptak. Anélkül, hogy a „bezzeg az én időmben” hamis tudatú retorikája túllátalánosítaná az elemzést, annyi megállapítható, hogy az 1990 táján születettek már egészen máshogy szocializálódtak. Más gyerekkorba és más Magyarországra. Egyetemi tanárként te látsz ilyen vagy másfajta generációs cezúrát?

Cezúrát csupán ott látok, ahol a modern társadalom életkori generációinak nemzedékek szerveződése véget ér, vagyis kezdetét veszi a „nemzedék nélküli”, igazi kulturális és politikai ellentéteket, meghasonlásokat, konfliktusokat nem ismerő generációk folyamatos hullámszerűsége. A nemzedéket – Mannheim Károly nyomán – társadalmi-kulturális formációnak tekintem és megkülönböztetem az életkori generációtól, amely elsődlegesen vitális kategória és mindig létezett és létezni is fog. Egyedül a modern társadalomban töltődött meg a fiatalok és öregek közötti vitális különbség eszmei és kulturális tartalommal, amely a nemzedékek harcában fejeződött ki. Az új nemzedék nemcsak vitálisan került szembe a régivel, amely tapasztalatára, tekintélyére hivatkozva uralkodó helyzetben volt a társadalmi hierarchia minden szintjén, hanem társadalmilag is, amennyiben az „új” a modernitás fő értékévé és egyszersmind ideológiájává vált, a „régit” pedig előítéletként, maradiságként, a haladás gátjaként, miegyébként dicstelenült meg. Az ifjúkori vitalitás a haladás vértetébe öltözött, és az apák és fiúk ellentéte égető társadalmi problémák köré szerveződött. Ez a fajta nemzedéki formáció – sok egyéb modern formációval egyetemben – a posztmodern társadalmakban felbomlott, a régi értelemben vett nemzedéki ellentét pusztán vitális ellentétévé vált, az egymást követő generációknak már nem lehet sajátos nemzedéki arculata, mert nem létezik olyan új társadalmi problematika, amely mellett a fiatalok egységesen kötelezhetnének el magukat, és ez a lázadás, tiltakozás, újat akarás és újra szövetkezés közös habituális jegyeivel ruházná föl őket. Egyrészt mindenki „fiatal”, vagyis vitálisan erős, egészséges, kíméletlen, rámenős, sportos, szép, fitt, korszerű akar lenni, illetve „fiatalosnak” kell mutatkoznia, mert a versenypiac ezt követeli meg, különben alulmarad a versenyben, másrészt a fogyasztói társadalom tagjaként, az élvezeti cikkek és szolgáltatások fo-

gyasztójaként is minél tovább fiatal akar maradni, hogy minél tovább és minél intenzívebben vehesse ki részét ennek a mesterséges édenkertnek az örömeiből. A tényleges öregség egyfajta rokkantság vagy betegség: azt jelenti, hogy valaki mindkét értelemben – mint a versenypiac szereplője és mint fogyasztó is – összeomlott, és mint ilyen használhatatlan és működésképtelen, kikerül a körforgásból, helye a roncsstemetőben, az elfekvőben van. Öregnek nincsenek, illetve, ha vannak még itt-ott, ha nem értik meg, hogy öregnek lenni szégyenletes és értelmetlen dolog, akkor a maradvány, a társadalmi reszthi sorsára jutnak. Úgy kell nekik! Szóval, egyetlen generáció van ma, pontosabban az örökfiatalság varázsitalától megittasult individuumok vannak, közöttük pedig legfeljebb átmenetek, áttűnések, fokozati különbségek: nagyon fiatalok, őrjítően fiatalok, még-mindig-nagyon-fiatalok, mérsékelten-fiatalok, szinte-még-fiatalok és így tovább. Én csak ilyen értelemben látok különbséget immár évtizedek óta az egyetemen az egymást váltó generációk között, de nemzedékeket nem látok. Az utolsó modern nemzedéki formáció szerintem a saját nemzedékem volt, az olykor „nagy generációnak” vagy hatvannyolcas generációnak nevezett korosztályi csoport, de már ennek a nemzedéknek sem volt ideje rá, hogy megöregedjen és eljártssza a tekintélyes idősebb nemzedék szerepét – a nemzedékké váláshoz és a nemzedéki harchoz ugyanis idő kell –, és így minden biológiai omlás és romlás ellenére, habituálisan fiatal maradt, nem „nőtt fel”, nem „tekintélyesedett meg”, még azoknak sem sikerült ez, akik pedig egyénileg esetleg – régi autoriter mintákat követve vagy alkatukból fakadóan – igyekeztek tekintélyessé válni. Nem véletlen, hogy az időben egymásra hullámzó fiatal generációkban föl sem merült ennek a nemzedéknek a „megdöntése” vagy a fellázadás ellene, hiszen nemzedéki értelemben soha nem került, és nem is kerülhetett uralomra az élet meghatározó színterein. Még a legkonzervatívabb színtér, a politikai is a legvegyesebb életkori összetételt mutatja ma, de össztársadalmi viszonylatban a mai huszon- és harmincévesek összehasonlíthatatlanul erősebb anyagi pozícióban vannak és lehetnek, mint a „nagy nemzedék” habituális fiataljai, vagyis a mai ötven-hatvanévesek.

Nemzedékemnek a legerősebb identitáslétesítő emlék minden bizonnyal Antall József miniszterelnök vasárnapi halála, a Walt Disney-matiné idején. Neked milyen emlékeid vannak arról a napról?

Egyáltalán semmilyen. Komolyan mondom. Arra sem emlékszem, hogy a halál napja vasárnapra esett, de elhiszem neked, ha mondod. Őszintén szólva nem is egészen értem, hogyan tölthet be ilyen identitásképző szerepet – már ha tényleg betölt – ez a miniszterelnöki halál a ti generációs gyermeki emlékezetetekben. Hiszen ez egyáltalán nem volt rendkívüli, országot-világot megrázkódtató, kulturális vagy politikai töresekkel indukáló halál. Ilyen megrázkódtató, cezúrát, korszakhatárt képző eseménnyé diktátorok vagy korszakot alkotó módon kormányzó nagy államférfiak halála szokott válni, márpedig – bármilyen távol állt is tőlem a megboldogult politikailag – Antall József kétségkívül demokrata volt – konzervatív demokrata –, és bármilyen fontos szerepet játszott is a demokratikus átalakulásban, mint az új demokrácia első miniszterelnöke, épp csak felbukkant a politikai életben. Emberileg bármilyen megrendítő volt is a halála, politikailag súlytalan volt, hiszen neki, mint politikusnak és államférfinak még arra sem volt ideje, hogy szert tegyen arra az elismertségre, tekintélyre, amellyel a politikában sok évtizedet eltöltött, sokáig kormányzó pártok politikai vezérei. Úgyhogy én sajnos nem tudom, miről beszélsz, hacsak nem a gyermeki és a felnőtt emlékezet különbségéről, vagyis arról, hogy ez az esemény miként nyomódott le merőben pszichés okokból egy akkor nyolc-tíz éves forma gyermek, és nem vagy alig nyomódott le egy felnőtt emlékeztében, mivel ebben az emlékeztében mély nyomot csak akkor hagyhatott volna, ha történelmi vagy legalábbis korfordító erejű politikai súlya lett volna, mint ahogyan nem volt. Bár demokráciában is ritkán fordul elő, hogy miniszterelnököket a váratlan vagy hosszan tartó betegségből következő halál vált le posztjukról, ebben mégis semmi rendkívüli, csak diktátorokhoz fűződik a leváltathatatlanság, az isteni halhatatlanság tévképzete, és ezért lesz haláluk korszakforduló és történelmi megrázkódtató – a parlamentáris demokráciákban a miniszterelnökök jönnek-mennek, a demokrácia azonban marad.

MAUERKINDER

Szemelvények Julia Erzberger dokumentumfilmjéből

Mirjam Rozsahegyi

Nyugat-Berlinben nőtt fel. Magyar útlevele volt, így bármikor átjuthatott a falon Kelet-Berlinbe.

„Ahol én nőttem fel, a fal gyakorlatilag mindenütt jelen volt. Elkerülhetetlenül része lett a játéknak, hiszen bármerre indultunk, mindenhol falba ütköztünk. Nem volt forgalom, gyalogos is alig, így miénk volt az egész terület. Magasra felmáztunk, onnan néztük, mi van a két oldal között. Ott volt ez az ember, aki fel-alá masírozott géppisztollyal meg kutyával. Játékból provokáltuk őt, de soha nem reagált. Soha!”

„A falban az volt az igazán értelmetlen, hogy egyszerűen nem juthattál rajta át. Hogy nem mehetsz tovább. Hogy be vagy zárva. Hogy az utca a falban végződik. Tiszta őrület... Azt gondolnád, hogy az utca folytatódik; vagy a vonatsínek, amik egyenesen a falba vezetnek.”

„Párszor elmentünk a Treptower parki vásárba. Az azért elég furcsa volt, amikor anyám egyszer megmutatta a Schlesische Strasse folytatását, vagy hogy hívták, ott Treptowban, és azt mondta: »Nézd, itt lakunk, de keresztül kell menni az egész városon, hogy hazajussunk!« Fel sem

tudtam fogni, hogy gyakorlatilag otthon vagyunk, mégis hat órát kell utaznunk.”

„Amikor átmentünk Kelet-Berlinbe, a Hallesches kapunál szálltunk át a 6-os metróvonalra. Ez után jött a Kochstrasse, majd sötét, megint sötét, Friedrichstrasse. Leszállás. Újabb sötét, hosszú, szürke folyosók. Bár jobban belegondolva nem is voltak olyan hosszúak. Azután jött az a furcsa folyosó és az utolsó nyugat-berlini trafik. A sarki kioszk, lenn az alagútban. Azon a sarkon kellett befordulni.

Aztán fel a Tranenpalstra, abba a nagy csarnokba. Ha végre kiléptél – órákig tartó várakozás után –, és felértél a friedrichstrassei vonatállomásra, ott várt az első NDK-s trafik. Megérkezted!”

„Amikor apa barátnője Kelet-Németországban maradt, nem tudtak telefonon beszélni, sem levelezni. Ráadásul a lány szülei a Stasinak dolgoztak, az apja a Stasi fotósa volt. Nem volt könnyű. Így hát megállapodtak, hogy minden héten egy fix időpontban, azt hiszem, vasárnap, egy megbeszélt helyen találkoznak. Egy magas helyen, ahonnan integetnek egymásnak. Volt egy kedves, öreg néni, aki megengedte, hogy a lány az ő erkélyét használja, tényleg csak pár percig. Mi meg a másik oldalon álltunk, és integettünk.”

Christian Mahler

Egy Berlinhez közeli, kelet-német faluban nevelkedett. Semmiféle nyugati kapcsolattal nem rendelkezett.

„Úgy emlékszem, ez egy nagy terület volt, amin a vonatok mentek. A fal nem közvetlenül a vonatoknál volt, hanem sokkal távolabb. Inkább egy széles folyóra hasonlított, a szélén folyóparttal. A sínek meg olyanok, mint egy folyómeder. A bal-és a jobboldalon pedig egy-egy töltés. Ezután jött a fal, szóval az egész egy nagy gát-ra hasonlított, ami olyan magas volt, mint maga a fal.”

„Vagy azok a befalazott ablakos házak. Az egyik oldalon. A Bornholmer utcától a Schönhauserig a keleti ol-

dal házai egészen sziklafalnak tűntek. Ablak alig volt látható. Furcsa volt ez nekem. Azt mutatta, hogy nagyvárosban nem jó élni. Egy kis ablakkal, vagy anélkül, közvetlenül a vonatok mellett – büntetésnek hatott. Ez hosszú időre meghatározta a városi élettel kapcsolatos elképzeléseimet. Ezzel szemben a nyugati oldalon szinte semmit sem lehetett látni, csak veteményeskerteket, némi zöldet...”

„Azt hiszem, egy csütörtöki napon omlott le a fal. Az egész suliban öt vagy hat gyerek lehetett, a többiek már átlépték szüleikkel a határt. A tanár teljesen tanácstalan volt, mitévő legyen velünk. Úgyhogy én hazamentem és úgy döntöttem, hogy mi is átmegyünk. Először életemben a Borholmer Strassén léptem át a túloldalra, ami nem éppen a legszebb része Berlinnek. Lesétáltam a Seestrassén, és az egész pont úgy nézett ki, mint a keleti oldal!”

Mareike Gröndahl

Egy Kelet-Németországba delegált, egykori nyugat-német diplomata lánya. Tizenkét éves korában költözött az NSZK-ból Kelet-Berlinbe.

„Én nem falnak láttam, inkább határnak. Azt hiszem, a többiek azért élhették meg falként, mert nem juthattak rajta át. Számomra ez egy határ volt, mert átkelhettem rajta. Ezért nem tekintettem falnak. Tulajdonképpen szégyelltem magam, hogy én átmehelek. Gyerekként ezt furcsának és igazságtalannak gondoltam. Nem igazán értettem.”

„Csak annyit tudtam, hogy nekem van ez az útlevelem és átmehelek. Mi nem járhattunk kelet-német iskolába. Mi voltunk a nem kívánatos elemek. Egyszerűen nem volt szabad. A negatív befolyás miatt, keletiek, nyugatiak...”

„A kötelező tartózkodás miatt Kelet-Berlinben kellett élnünk. Lehetett volna Nyugat-Berlinben is lakásunk, de az túl drága lett volna. Így

sem volt olyan borzasztó. Választhattunk, hová költözünk: egy toronyházba a Leipziger Strassén, vagy egy kertes házba, Pankowba. Végül az előbbi mellett döntöttünk. Abszolút nem bántam, hogy a tizenharmadikon lakunk. Tök klassz volt! Szép kilátás a keleti és a nyugati oldalra. Nagyon közel laktunk a falhoz, egyedül átjárhattunk Nyugatra, nem kísérték a szülők iskolába.”

„Ez a határátkelő csak külföldieknek és diplomatáknak volt fenntartva. Megmutattad az útleveled, utána jobbra kellett fordulni egy folyosóra. Egyszer csak, valamikor abban a három évben, amíg ott laktam, építettek egy új ajtót. Előtte ilyen nem volt. Minden reggel, fáradtan, ki kellett nyitnom ezt a nehéz ajtót. Önműködő ajtó volt, de állati nehéz, acélból készült. Minden reggel megkérdeztem magamtól, miért húzni kell, miért nem tolni? Természetesen azért, mert menekülés esetén húzni nehezebb. Erre csak évekkel később jöttem rá!”

„Soha nem felejttem el az első napom az iskolában, Lichterfeldben. Rettenetesen félnék voltam, az utolsó padban ültem. A tanító azt mondta, most az én lakcímemet fogjuk leírni. Én megmondtam: Leipziger Strasse 65, 131 vagy ilyesmi, az irányítószám. Mire ő megkérdezte: hol van ez? Mire én: Kelet-Berlinben. Ebben a pillanatban mindenki hátra fordult! Nagy rakás szarnak éreztem magam, mint akit lefokoztak. Mindenki állati érdekesnek találta a dolgot, még soha nem láttak ilyet. Izzadtam, mint egy versenyló. Szörnyű volt. Gyanússá váltam. Mindenkinek.”

„Ha fel akartad hívni a barátaid, először is el kellett érni, hogy kapcsolják őket. Tárcsázni mint a güzü! Lehetetlen volt csak úgy spontán rájuk csörögni! Közben jól tudtuk, hogy lehallgatnak bennünket. Egy idő után engem már nem érdekelt. Az elején szokatlan volt, aztán belejöttünk a leplezésbe. Tudtuk, hogy a lakásban biztonságban vagyunk. Ott néha még káromkodtunk is: »kurva Kelet!« Persze ez egy gyereknek még nagyobb fáradság volt. Nem mindig bírtam jól.”

„Még mindig bennem van az az érzés, amikor leomlott a fal. Egyedül voltam Bonnban, már visszaköltöztünk. A szüleim telefonáltak: »Hurrá, Berlinbe megyünk...« Én meg csak ültem, és sírtam

Mario Kliever: Páneurópai piknik (1989)

a tévé előtt, a barátokkal, akik most megmenekültek. Borzasztó volt, hogy nem lehettem ott!”

Neleesha Barthel

Felix Leiberggel együtt művészsülők gyermekei – még kisgyerekek voltak, amikor a család Kelet-Németországból Nyugat-Berlinbe menekült.

„A kelet-németországi Potsdamból származom, Babelsbergben születtem. A szüleim tanultak ott, anyám Indiából származik, apám a thüringiai Erfurtból. A babelsbergi filmstúdióban találkoztak. Négyéves voltam, amikor összeházasodtak, kilépő vízumot kértek és Nyugat-Berlinbe költöztek.”

„Irtó vagánynak éreztem, amikor egyedül léptem át a határt. Általában gyalog mentünk. Mindig is imádtam ezt az önállóságot! Tudtam, hogy valaki vár a túloldalon! Olyan volt, mintha második otthonom lett volna. Teljesen természetes volt, hogy két hetet a nagynéném házában laktam. Mások voltak a szokások és a szabályok, amiket be kellett tartanom, de azt hiszem, ezt minden

gyereknek kell, függetlenül attól, hogy Keleten vagy Nyugaton van. A nagynénémnél nagyon jó volt, mert sütöttek, kirándulni vittek. Minden szabályozva volt. Mindennek megvolt a maga rendje. Tökéletes volt az a világ!”

(Archív videófelvételt mutat) „Ez itt Caspar, a legjobb barátom. Ugyanabban a kórházban születtünk, pár nap különbséggel. Úgyhogy egész nap együtt lógtunk. Később mindig meglátogattam a keleti oldalon. Baromira irigyelt engem! Azt mondtam neki: »Figyelj, Caspar, egyszer átviszünk magunkkal.« Volt egy kocsink, felnyitható hátsó ülésel. Az volt az ötletem, hogy az ülés alá rejtem. Egész éjjel terveztünk. »Persze, csináljuk meg, de a felnőtteknek egy szót se!« A végén persze berezeltünk és mégsem csináltuk meg. A fal leomlása után egyből találkoztunk. Én is tizenhárom, ő is tizenhárom. De a barátság nem tartott sokáig.”

Felix Leiberg

„A szüleim mesélték, hogy kiutasítottak bennünket. Apám nem dolgozhatott többet. Nem feshetett, nem állíthatott ki, ami a teljes anyagi ellehetetlenülést jelentette. Arra kérték, igényeljen

kiutazó vízumot az egész családnak. Ő megtette, és három napon belül elhagyhattuk az országot. Bejött a szobámba és azt mondta: »Felix, el kell mennünk abba az országba, ahol kapsz banánt. Megyünk valahova máshova.« »Tényleg? – kérdeztem –, de hát nekünk nem szabad oda menni!« »Most kivételesen oda mehetünk« – válaszolta. Mire én: »Értem, szóval fű alatt megyünk.«

Julia Bränzel

Szülei az egyháznak dolgoztak. Közvetlenül a fel-leomlása előtt szólították fel őket, hogy hagyják el Kelet-Németországot.

„Kelet-Németországban minden diáknak úttörőnek kellett lennie, viselni az uniformist. Én nem voltam hajlandó. A szüleim az utcán rámutattak az egyenruhára, nekem nem tetszett, ellenálltam. Így nem lettem pionír. Minden reggel tisztelegnünk kellett a tanárnak – nekem megtiltották. Elsőben még megengedték, aztán eltiltottak ettől. Nem jelöltek semmiféle komoly tisztségre, például diákképviselőnek, pedig elég jó jegyeim voltak. Virágot locsoltam, letöröltem a táblát, ennyi.”

„Épp megjöttem a suliból, anyám sírt: »Pakold össze a holmidat, Nyugat-Németországba megyünk!« Nem értettem igazán, de felfogtam, hogy komoly az ügy. Így egyetlenegyszer még el-

búcsúzhattam az osztálytársaimtól. Aztán minden olyan gyorsan történt. Felszálltunk a vonatra és máris a határnál voltunk.”

„Mindig furcsa ruhákat hordtam, amit nyugati rokonok küldtek a szüleimnek, gyerekeik levedlett ruháit. Egyszer kaptam tőlük egy marcipán körtét, úgy nézett ki, mintha igazi lenne. Annyira pontos mása volt az eredetinek. Addig tartogattam, amíg teljesen kiszáradt és megkeményedett. A vonaton ettem meg, amikor Nyugatra utaztunk.”

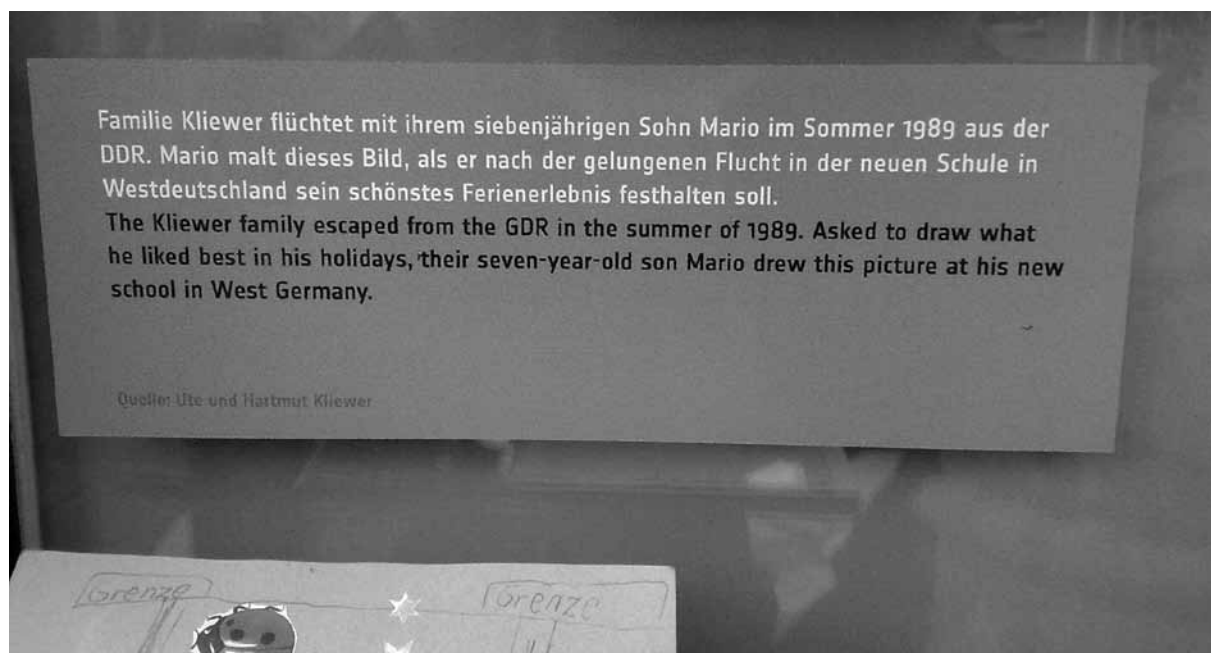
„Úgy emlékszem, Fuldában kellett átszállnunk a vonatról, és ekkor láttam meg először a Nyugatot, még ha ez csak egy vonatállomás volt is. Természetesen ott is akadt egy trafik, ahol mindenfélét lehetett kapni. Mi meg valami nyugati jégkrémre vágytunk! Amilyet előtte csak a tévéreklámokban láttunk. Így hát a szüleink vettek nekünk jégkrémet, abból a kis pénzből, ami náluk volt. Egy állati nagy diós jégkrémet, ha jól emlékszem. De sem a testvérem, sem én nem tudtuk megenni. Annyira tömény volt, hogy utána mind a ketten hánytunk.”

MAUERKINDER

2006, MINI DV / SUPER 8, 23'

RENDEZŐ: JULIA ERZBERGER

SZEGŐ Dóri fordítása

Képaláírás a berlini Alexanderplatzon (2009)

APÁM, ÉN MEG A RENDSZERVÁLTÁS

Akkoriban apám néhányszor nyilvánvalóan érzett valamit.

Egyébként biztos máskor is és folyamatosan voltak érzései, csak nem adta mindenki tudára azokat – az enyéimre sem például.

Aztán egyszer csak, nagyjából amikor negyedikes lettem, valahogy mégis bizonyossá vált, hogy nem csak gondolkodik, hanem érez is, én pedig azonnal felfigyeltem erre a különleges jelenségre.

A barna bögre meg az ötpártrendszer

Mondjuk, először, egyik este csak értetlenkedett. Bejött a konyhába, ahol még a vacsorára készített bundás kenyér miatt kicsit az égett olaj szaga terjengett, anyám valamit csinált, mit csinálhatott?, rendezgette az edényeket vagy a másnapi munkájához készítette elő az iratokat a konyhasztalon, én pedig egész biztosan a barna bögrét próbáltam elérni a polcon, azt, amelyiknek akkor még megvolt a füle, és esős szombat délutánokra emlékeztetett engem, csak sajnos a bögréhez még nem nőttem elég nagyra, és láttam, hogy még mindig egy picit ugranom kell, hogy levegyem,

ami kockázatos, mert leverhetem, és ez nem is akkora baj, legfeljebb eltörik, annyira nem érdekel, sokkal inkább az, amit anyámtól kapok miatta, azt nem szerettem, de a latolgatásom közben apám megszólalt, és azt mondta anyámnak, hogy „elmentünk tüntetni a Jó Öreggel”. Szóval vonultak, gondoltam magamban, a tüntetők mindig vonulnak, ennyit tudtam, és a Jó Öreggel együtt, ez rendben van, a Jó Öreget apám nagyon szereti, szóval én is. „És... mi volt?” nézett fel anyám fáradtan, de biztatóan valószínűleg, mire apám a nagyon magas szekrény legfelső részéből elővette a különleges alkalmakra tartogatott unicumát, töltött belőle és kiitta, majd ennyit mondott: „azt hiszem, az emberek egy kicsit megöregültek”. Én még mindig a barna bögrével szemeztem mozdatlanul, és próbáltam észrevétlen maradni, mert attól féltem, ha megmozdulok, feltűnést keltek, és kiküldenek, így azt sem tudom meg, miért örültek meg az emberek, és teát sem szerzek magamnak. Anyám talán felvonta a szemöldökét, félig az asztalon heverő iratokra vagy a konyhapulton levő edényekre figyelve, félig apámat biztatva, hogy mondja el, hogy is volt, mire apám úgy folytatta, hogy „vonultunk, minden ment, ahogy szokott, erre valaki elkiáltotta magát, hogy »Többpártrendszert!«... A Jó Öreggel összenéztünk, hogy most megöregültek, vagy hol élnek ezek. Nem akarnak esetleg pingvineket is a Balaton-partra?” Az asztalon koppant az unicumos pohár, apám meg folytatta. „Az Öreg meg erre grimaszolva azt mondta, mér’ nem egyből ötpártrendszert? El is kezdtük kiabálni, hogy »Ötpártrendszert!«, »Ötpártrendszert!«... komolyan mondom, elment az eszük... azt hiszik, bármi lehetséges...”

Nem értettem, miről beszél. Az világos volt az érvelésből, hogy az öt az „több”, mint az egy, de emellett a négy meg a hét is. De hogy mindez hogy jön a tüntetéshez meg a Balatonhoz, azt nem tudtam megfejtetni. Viszont volt egy olyan érzésem is, hogy apám sem ért valamit teljesen. Pedig apám általában mindent érteni szokott, vagy amit nem, azt nem is lehet. Úgy láttam, erről, a többpártrendszer-ötpártrendszer ügyről lehet szó, itt valami nem teljesen tiszta, viszont a tény, hogy apámnak sem az, nekem is felmentést adott a további gondolkozás alól – a lehetetlent végtére nekem sem kell mindig megpróbálni.

Anyám ekkor valami olyasmit kérdezhetett, hogy „Holnap mikor érsz haza?” vagy hogy „Pénteken lesz a szülői értekezlet az iskolában. Nem tudnál elmenni?”; azaz a témát befejezték. Nem kellett tovább mozdulatlanul gondolkoynom. Ugrottam, a bögrét mesterien elértem, csak az a nagy lendületben hozzacsapódott a mosogató feletti csaptelephez, és a füléből egy darab letört. Sajnos nagyot csattant, így letagadhatatlan volt az eset, de anyám meglepő módon túl fáradt volt a szidáshoz, apám meg az ötpártrendszeren mélázott az unicum maradéka fölött. Véletlenek szerencsés összjátéka. Hirtelen kellett döntenem, hogy bűnbánóan rendezkedjek, vagy minél előbb hagyjam el a potenciális háborús színteret, és persze az egyszerűbb utat választottam: a letört fül a mosogatóban maradt, én pedig gyors mozdulattal teát töltöttem magamnak a pulton levő kancsóból, és a lehető leghalkabb és leggyorsabb macskaléptekkel a szobába slisszoltam.

Leomlott a Fal

Valamivel később történt, azt hiszem, amikor indulni készültünk otthonról, és mindannyian már az előszobában készülődtünk, az öcsém, én meg ők ketten, a cipőnket kötöttük, én meg gondolkodtam cipőkötés közben is, mint mindig, valószínűleg azon, hogy a barátnőm aznap miért viselkedett olyan hülyén vagy hogy a kerti fák lombját vajon az öcsém is ugyanolyan zöldnek látja-e, mint én, vagy éppenséggel mindketten mást értünk „zöld” alatt, amikor apám a semmiből, a légüres térből egyszerűen csak azt mondta, hogy „a fal leomlott, és az emberek átmentek a barátaikhoz meg a családjukhoz, megittak egy sört együtt, és hazamentek, vissza a túlsó oldalra”. Ezt mondta, de a hangjában annyi megrendültség és váratlan megismeretlen lelkesedés volt, hogy úgy éreztem, igazából azt akarta volna mondani, hogy „Értitek? Valami hihetetlen dolog történt! Szétválasztott családok egyesültek ma valami egészen csodálatos, békés módon: átsétáltak egymáshoz a fal romjain! Mindazok, akiket elválasztottak egymástól, most találkozhattak! És valami olyan banális dolgot csinálhattak, mint a normális családok normális körülmények között: söröztek! Ez egyszerűen hihetetlen, elképzelhetetlen és borzasztóan megható!”

Gyorsnak kellett lennem, hirtelen összerakni, hogy mi történhetett, hogy valójában miről beszél apám úgy összefüggéseiben, de sikerült, mert azt tudtam a nagynénemtől, apám testvérétől, hogy Németországban van egy nagy fal, és azt is, hogy amikor azt felépítették, nem figyeltek arra, hogy a családtagok melyik oldalon laknak, az egyikben, a másikon vagy össze-vissza. És akik össze-vissza laktak, azok nagyon rosszul jártak, mert a fal két különböző oldalán ragadtak, és soha többet nem találkozhattak például nagypapák az unokáikkal vagy testvérek egymással. És most, ahogy apám mondja, egyszer csak hirtelen ez a fal romokban áll, és a nagypapák, ha még élnek, láthatják az unokáikat, a testvérek is egymást, és ebben még az is furcsa, hogy ilyen nagy esemény történt, és még csak nem is lőnek, nem voltak tankok meg katonák, pedig úgy tudtam, az fontos változások esetén szokásos. Szóval hogy söröznek. Meg vacsoráznak. Mint a rendes családok, utána meg hazamennek, nem pedig bujkálnak bunkerekben meg menekülnek a lövések elől. Összeszorult a gyomrom, ahogy elképzeltem, hogy valaki becsönget a nagymamájához, az meg az otthonkában kinyitja az ajtót, és megismeri a nagyra nőtt kisunokáját, és csak megölelik egymást, mert nem is tudnak mit mondani. Aztán megisznak egy sört. Vagy lehet, hogy teát.

Apám meghatódott és eufória uralkodott el rajta. Láttam. Annyira meghatódottam, és olyan mérhetetlen eufória uralkodott el rajtam is, hogy majdnem sírtam. Valami hihetetlen és csodálatos dolog történt. Éreztem, biztos voltam benne.

Elmarad a matekóra

Akkor, amikor bejött az igazgató néni, és azt mondta, hogy elmarad a következő óra, egyből tudtam, hogy a szerencse kegyeltje vagyok. Bár először nem akartam elhinni, kérdezgettem is, hogy „mi? a matekóra? de a következő nem is ének vagy rajz lesz, ami el szokott maradni, igazgató néni kérem” – ehhez ragaszkodott, ehhez az igazgató néni kéremhez, hát egye meg, gondoltam, ha neki ez kell, nekem mindegy, mondom. És csodálatos módon ingatta a fejét, hogy nem rajz lesz, tudja, de most mindegy, a matek is elmarad, mert valami olyasmit fogunk csinál-

ni, amit az unokáinknak is emlegetünk majd. Átmegyünk a második bé termébe, a tévéhez. Ekkor rájöttem, hogy a szerencse többszörösen is kegyeibe fogadhatott, mert valami fontos dolgot fogunk nézni, és azért nézhetjük éppen mi ezt a fontos dolgot, azaz azért maradhat el a matekóránk, mert mi érthetjük meg legjobban azt a titokzatos tévéműsört, amit az unokáinknak is emlegetni fogunk, ha egyáltalán emlékszünk majd rá, hiszen mi vagyunk a legnagyobbak az egész alsó tagozatos iskolában, mi vagyunk a negyedikese.

Nem szűntem meg ujjongani magamban. A matekóra, a matekóra, hogy ilyen szerencsénk legyen! Amikor aztán beléptünk a második bé termébe, ahonnan a második osztályt már kivézenyelték, már elkezdtem figyelni, próbáltam a részleteket az eszembe véteni, hogy legyen mit mesélnem az unokáimnak, mert a végén tényleg valami fontosról nem tudok majd számot adni. A tanári asztalon már állt a tévé, csak sajnos nem nagyon működött, zizegett, nem látszott a kép, és a Bocsor tanár úr, aki nyilvánvalóan a tévé beállítása miatt jött le hozzánk a felső tagozatból, ahol egyébként tanított, szerelgette, állígtatta. A tanár úrnak egyébként félelmetesen lila volt a feje, de ez engem nem nagyon zavart, csak megjegyeztem az unokáim kedvéért.

Beültünk a padokba, a képből semmi sem látszott, aztán egyszer csak mégis, valami bejött, néhány másodpercre, de megint eltűnt. Hang azért hallatszott, így például elkezdték játszani a himnuszt, nekünk pedig fel kellett állni, és a zizegés ellenére komolyan magunk elé nézni, ami borzasztóan nehezünkre esett, azzal próbáltam lehűteni magam, hogy ezt még az unokáinknak is mesélni fogjuk, tehát fontos, de valahogy ettől még inkább nevetnem kellett. A himnuszt végére Bocsor tanár úr megtalálta a megoldást, ami abból állt, hogy a tévékábelt folyamatosan tartania kellett egy bizonyos magasságban, emellett még szuszogott is, de ez lehet, hogy nem volt szükséges, és ha nem mozdult abban a bizonyos felemelt karú, szuszogást kiváltó testhelyzetben, látszott a kép. Az alsós tanító nénik közül többen bejöttek, és leültek a hátsó sorokba, és láttam, hogy nagyon figyelnek. De sajnos az adás unalmas volt. Emberek tömörültek valahol, nem nagyon sokan, de azért eléggé, és

Izso Zita

ISMERETLEN KATONA SÍRJA

*a valódi apám nagy ember. még sokra viszi.
nevet nem ad nekem. nevét helyettem
egy utca viseli,
én meg talán az oltár előtt
egy másik férfit megkapom
mint ahogy uralomváltás után átnevezték a marx teret,
pedig a férfi nem is. csak a neve kell, ami mögé a végén
elbújhatok.
kicsit úgy érzem magam, mint aki
egy idegen sírről fejfát lopott*

egy szakállas, szimpatikus bácsi kilépett egy erkélyre, és szónokolt. Képtelen voltam arra figyelni, hogy miről beszélt. Valami magyar köztársaság, népköztársaság... rettentően untam. Gondoltam is magamban, hogy na, ezt aztán mesélhetjük. Bocsor tanár úr néha megmozdult, a kép ilyenkor elment, de nem volt jelentősége. A végén a szakállas bácsi felemelte a hangját, valamit mondott, kikiáltott, fogalmam sem volt, mit, majdnem elaludtam, de a tévében az emberek tapsoltak, megszólalt a szózat, és fel kellett állnunk. A tömeg énekelt, és észrevettük, hogy van köztük egy operaénekes, aki viszi a szólamot, sokkal hangosabb, mint a többiek, és nagyon hülyén hangzik. Ki-kitört belőlünk a nevetés, és én komolyan próbáltam, hogy belőlem ne, de alig tudtam visszatartani. Akkor az operaénekes bácsi kicsit túlzásba vitte a „bölcsőd ez s majdan sírod is”-részt, én meg a kék nejlonköpenyem piros-fehér szegélyét morzsoltam az ujjaimmal, a földet néztem, és az unokáimra gondoltam, akiknek azt mondhatom majd, hogy „nagyanyátok aznap, amikor az a bizonyos fontos dolog történt, állt, és nem röhögött...”, de elrontottam: hiába tartottam a kezemet a szám elé, egy pillanat alatt tört ki belőlem visszatartatlan erővel a csukló kacagás, a megállíthatatlan nevetőroham, és bár minden erőmmel küzdöttem ellene, a nevetéssel együtt a nyálam is kifröcskölt elsősorban a kezemre, de a padra meg a padlóra is. Óriási szerencse, hogy elnyomta a taps a tévében, és senki nem vett engem észre az előttem álló copfos lányt, a Jutkát kivéve, akinek a nyakát sajnos egy kicsit leköttem.

Mivel nem volt mateklecke, a délutáni napközti végigjártunk a barátnőimmel. Csodálatos érzés volt, hogy a törtek aznap nem nyomasztanak, és nem kell arra gondolni, hogy valami közös nevezős feladat keresztbe töri a délutánunkat, és emiatt a füzet fölött kell szenvedni. Amerikából jöttemet játszottunk, és én stewardess voltam, híres mesterségem címe sz, gumiztunk, és csak a félcombnál buktam el – már megszoktam, és kocsiztunk a lent a, lent a, lent a Volga menténre, jól el is szédültem bele, mert olyan hosszúak abban a veresszakok.

Este apám megkérdezte, mi volt aznap. Bennem volt, hogy megmondom, hogy a Bocsor tanár úr lejött a kisiskolába, elmaradt a matekóra, nem volt lecke, és egész délután csak gumiztunk meg kocsiztunk, de mivel nekem apám titkos példaképem volt, csak megvontam a vállam, és flegmán annyit mondtam: „Semmi különös. Na jó, nem tartottak matekot, de egyébként semmi.”

Tavaszi szél

Március tizenötödike volt, de nem a szokásos. Azért nem, mert nem csak abból állt, hogy az iskolában ünnepeltünk, mint mindig, hanem utána össze kellett készülnödni otthon, és mind a négyen elindultunk Budapestre, MDF-felvonulásra vagy valami ilyesmire, ami a rendszerváltással kapcsolatos, legalábbis ezt vettem ki abból, amit anyuék egymással beszélgettek. Kicsit untam persze ezt a programot is előre, főleg mert a városba vezető utat mindig hosszúnak találtam, ráadásul mindig hányingerem lett, és előre tudtam, hogy az lesz, de azért kíváncsivá is tett, hogy mi az, amiért most nekünk Budapestre kell mennünk, ami eddig még nem volt soha semelyik március tizenötödikén, pedig láttam már egynéhányat.

Budapesten aztán, mikor megérkeztünk, már gyülekeztek mások is, és feltűnt, hogy sokan zászlókat lengetnek, olyanokat, amelyeknek a közepén egy hatalmas lyuk tátongott. Nem tudtam felfogni, ennek mi értelme lehet... mi értelme egy olyan zászlónak, amelyik lobogni sem tud, mert a közepén átfúj a szél? De nem volt idő meláználni, mert hirtelen megláttam, hogy a szürkületben fáklyák gyúlnak, és az emberek nagy komolyan viszik azokat, vagyis tűzzel világítanak idebent, a nagyvárosban, micsoda hihetetlen és csodálatos

ötlet! El is szomorodtam gyorsan; biztos voltam abban, hogy apám úgysem vesz nekünk ilyen csodásan világító fáklyát, mert fél, hogy véletlenül felgyújtjuk valamelyik bácsi vagy néni kabátját. Nem számoltam azzal, hogy annak a napnak lesznek varázspillanatai, és az egyikben, az elsőben, apám kérdés nélkül vásárol nekünk egyet-egyét, az öcsémnek meg nekem. Áhítattal és leírhatatlan büszkeséggel vettük át a fáklyáinkat, és a ránk bízott felelősséget mélyen átérezve, ünneplés hangulatban indultunk el a tömeggel.

Egy ideig csak arra tudtam gondolni, milyen jó nekünk, micsoda különleges érzés fáklyát vinni, kicsit mintha egy filmben lennék, de mégsem csak, mert ez igazi is, ez jutott eszembe többször, amikor hang hallatszott a vonulók első sorából, és végighullámozott a tömegen, majd hozzánk is elért. Egy dal volt, de nem március tizenötödike, hanem a Tavasz szél. Micsoda furcsa ötlet! De nem gondolkozhattam ezen túl sokat, mert eljött a nap második varázspillanata is teljesen váratlanul: anyám mellett apám is bekapcsolódott dörögő hangján, nem csak úgy félig-meddig, hanem igazából, én pedig nem hittem a fülemnek! Apám másokkal együtt énekelt! Istenem, akiben

KOMMUNISTA UTCANEVEK 1950-2011 nevezett régi utak!

Antos István utca /XIV ker/
 Asztalos János utca /I ker/
 Bakfalvy Gyula utca /XIV ker/
 Balogh László utca /V ker/
 Bihari Mór utca /III ker/
 Bokányi Dezsa utca /VI ker/
 Budafoki /XXII ker/
 Darvas József utca /III ker/
 Dávidov Rev /V, IX ker/
 Engels tér /V ker/
 Gaárdán Imre utca /III ker/
 Gusszev utca /V ker/
 Hámán Károly utca /IX ker/
 Hatvany Lajos utca /I ker/
 Hókádó Aladár utca /XIX ker/
 Ják Kő /XXII ker/
 Károly Mihály utca /V ker/
 Korvin Ottó tér /III ker/
 Korvin Ottó utca /III ker/
 Kruszalák Béla utca /XIII ker/
 Kun Béla rakpart /XIII ker/
 László János utca /V ker/
 Lengyel Gyula utca /V ker/
 Lenin körút /VI ker/
 Lenin körút /VII ker/
 Lombara utca /XIV ker/
 Magyar Lajos utca /III ker/
 Majakovszkij utca /VI, VII ker/
 Május 1. út /XIV ker/
 Marton Flóra sétány /III ker/
 Mautner Sándor utca /XIII ker/
 Merengő utca /XXII ker/
 Muck Lajos utca /XIII ker/
 Minna von Pernau utca /V ker/
 Magyarócsányi Sasló tér /XXII ker/
 Népköztársaság útja /V ker/
 Népköztársaság útja /VI ker/
 November 7. tér /VI ker/
 Poncey János utca /XIII ker/
 Rajk László utca /XIII ker/
 Révai József utca /XIV ker/
 Rosenburg házaspár utca /V ker/
 Sándor László utca /VI ker/
 Ságvári tér /V ker/
 Ságvári Dóra utca /XVIII ker/
 Söllner utca /XIII ker/
 Somogyi Miklós utca /III ker/
 Szamóczy utca /IX ker/
 Szántó Béla utca /XIV ker/
 Sziklai Sándor utca /I ker/
 Tegenes utca /IX ker/
 Thälmann utca /XIII ker/
 Tiszta Antal utca /XIII ker/
 Tolbuhin körút /V, IX ker/
 Vágó Béla utca /XIII ker/
 Vörösi calling utca /XIX ker/
 Vörösi Hadsereg útja /III ker/
 Vörösi Hadsereg útja /XVIII, XIX ker/
 Vörösi október utca /XIX ker/
 Zamerov tér /III ker/

VÉGE A KOMMUNISTA RÉGI UTCANEVEKNEKI

P. S. M.: Vége a kommunista régi utcaneveknek (1990)

apám nem hisz, és akiben ezért én is egy kicsit kételkedek, de csak annyira, amennyire apám titokban mégis hisz, szóval, Istenem, lehetséges ez? Az én apám, aki addig semmiféle sokasággal semmiféle közösséget nem vállalt, érzelmit aztán meg végképp nem, most velük énekel, és az ének mégiscsak érzés is, nem? Azt dúdolja, hogy „Te engemet, én tégedet”, és valami túlrad benne, ahogy bennem is, és hirtelen úgy érzem, hogy ez a valami most mindenkiben túlrad azok közül, akikkel együtt vonulunk.

A Fal ledöntésének eufóriája vett erőt rajtunk, és világosan éreztem, hogy csodálatos ez a zene, ami mögött nyilvánvaló módon valami csodálatos ügy állhat, és az emberek is csodálatosak, mert apám velük tart és nem egyedül!

Kár, hogy amikor megérkeztünk a nagy térre, és ácsorogni kellett, megint unatkozni kezdtem. Egy távoli nagy színpadon bácsik beszéltek a mikrofonba hosszan és érthetetlenül, más bácsik meg nénik meg elém álltak a nagy termetükkel, hogy az egyébként is érdektelen történeusből semmit se lássak. Indítványoztam apámnak, hogy vegyen a nyakába, és emögött az a titkos gondolat is állt, hogy majd a nyakában ülve tartom a fáklyát, és így miénk lesz a legmagasabban világító fényforrás, hiszen senki nem olyan magas, mint ő meg én együttvéve, ráadásul enyém lesz a legjobb kilátás is. A titkos gondolatot félve osztottam meg apámmal, és – ahogy számítottam rá – a terv már dugába is dőlt: választanom kellett, hogy vagy nyakba ülés vagy fáklyatartás. Jellemző! Jól ismertem ezeket a nevelő célzatú választásokat. Csak hogy ne legyen minden tökéletes! Ennyit a varázspillanatokról, gondoltam magamban, és mondtam neki, hogy akkor inkább tartom a fáklyát, nem érdekel a nyakbaülés. Pedig a lelkem mélyén teljesen biztos voltam abban, hogy nyakban ülve jobban lehetne rendszert váltani.

Megint megőrültek

Az ország vezetőit tisztelni kell – ezt mondta a tanító néni, és nem magyarázta meg, miért. De én logikus magyarázat híján is megpróbáltam követni az utasítását. Arra viszont hamar rájöttem, hogy könnyebb tisztelni valakit, miután már leváltották. Mert például a Kádár Jánost

sosem szerettem, nem tudom, miért, és azt sem tudtam, hogy lehetek biztos abban, hogy ezzel a nem-szeretéssel nem megyek a családi közhangulat ellen, de valahogy biztos voltam. Amikor viszont már nem volt fontos pártvezető, és nyilatkozott a tévében, és véletlen megláttam, ahogy beszélt, hirtelen szimpátiát ébresztett bennem. Mert hogy utálhatnék egy öreg embert? Tiszta ránc, nehezen mozog, olyan szerencsétlen. Nem tudtam, miért kellett őt gyűlölni korábban, de azt tudtam, hogy illik, viszont így öregen, hát, már képtelenség volt. Ráadásul aztán meg is halt. Szegény bácsi.

Közben a világ megváltozott meg a politika meg minden, az világos volt, sokat beszéltek róla mindenhol, főleg a tévében meg a rádióban. És egyszer csak a híradót néztük este, én a földön ültem, a mateklecke mellett, még olyan későn is derekasan küzdve, apám meg csak állt, állva pillantott a tévé képernyőjére, ahol az emberek virágokat vittek egy helyre, és néhány percre áhítatos csöndben megálltak, apám pedig azt mondta, amit évekkal azelőtt egyszer már hallottam tőle, hogy „ezek megőrültek, teljesen megőrültek”. És elképedve-szomorúan csóválta a fejét, amikor a bemondó a képsort úgy kommentálta, hogy „Kádár János halálának egy éves évfordulóján több ezren látogatták meg a volt vezető sírját”.

Én csak felemeltem a fejem, még egy pillantást vetettem a néniire, aki feltupírozott hajjal, kezében celofánba csomagolt szegfűkkel a sír mellett állt, megvontam a vállamat, és felismerve, mit is kell éreznem, kicsit felháborodtam, majd megjegyeztem magamban, hogy „Megőrültek. Persze, hogy megőrültek.” És már tudtam is az indokot, tudniillik hogy a világ jó irányba változott, demokratikus átalakulás meg minden... izé, pártok meg szavazás, és a buta emberek a rosszra vágnak vissza, hogy ezt nem tudják megérteni, hogy mennyi lehetőségük van ma, és mennyivel jobb nekik valójában, mint Kádár idején lehetett. Szabadság, nem értik? És Kádár rossz vezető volt meg rossz ember, nem értik? Hiába, megőrültek, teljesen megőrültek. Nem látják, hogy rendszert váltottunk...? Fáklyákkal vonultunk, énekelünk, megrendültünk meg meghatódtunk, szóval mindenfélét éreztünk meg ilyenek? Mi mindnyájan... de mondjuk főleg apám meg én...

PAPP JULIANNA

AKIKNEK A BALATON A RIVIÉRA

Utólag egy kicsit minden megszépül. Vagy nem. Amikor a nagyszüleimhez utaztunk haza, egy kicsit kevésbé volt zöld a fű, és kevésbé volt levágva az utcán, nagymamáék országában kicsit jobban hagyják ránőni mindenre. Kicsit több a kiabálás az utcán, meg több helyen van szemét, a németek már egy helyre igyekeznek gyűjteni, mamáék országában még dolgoznak ezen.

Aztán már kisiskolás voltam, mikor hazatértünk Németországból (az NSZK-részről), Apu ott végezte a phd-t, Anyu pedig otthon volt velem és az ott megszülető húgommal. Gyakran jöttünk ugyanakkor „haza”, ilyenkor felpakoltuk a kocsit, szüleim bevásárolták, amire az itthon ragadott rokonok és ismerősök kérték őket, nagy fegyvertény a márkás óra és a tusfürdő, ami nem Fa. Az utazás két napig tartott, mindig csárdában vacsoráztunk, én konzekvensen rántott sajtot ettem, mert ilyen Németországban nincs, illetve Anyu nem tud csinálni, mert neki valahogy mindig kifolyik a sajt a bundából. Szombathelyen szálltunk meg, majd végighurcoltak a rokonok között, illetve meg lettem mutatva rengeteg embernek, akiről nem tudtam, hogy kik. De mindig a „jaj, de megnőttél”, meg a „mekkora mán ez a gyerek” és a „nem eszel te eleget, olyan so-

vány vagy” felkiáltásokkal üdvözöltek. Állandóan mondanom kellett „valamit németül”. Németül mondogatva és énekelgetve teltek ezek a látogatások. Hazatérni „Németországba” nagyon megnyugtató volt.

Itt alig van tévé. Általában csak délutánra lesz, és akkor is mindenféle unalmas dolog van benne. Sok idegen néni és bácsi, miután összenyaldosott és agyonpuszilt, amit én nagy gesztusokkal és undortól eltorzult arccal Anyu szégyenkezése közepette letöröltem magamról, Tibi és Americana csokikkal ajándékoznak meg. Miért nem Milkát vesznek, amikor az a legfinomabb? Itt gumimacit sem esznek. Amikor „haza” utazunk, mindig tele van a kocsi mindenfélével, rendre több időre megyünk. Találkozni kell Katikával meg Petikével, akikkel semmit sem lehet játszani, mert unalmasak, meg Juditkával, akinek hímes tojásból van a lelke és mindig csak nyüszög. Ha nagy leszek, nekem biztosan nem lesznek ilyen szerencsétlen gyerekeim, mert olyanok lesznek, mint én, és én biztosan nem is fogom arra kényszeríteni őket, hogy ilyen kis unalmasokkal meg hisztisekkel kelljen időt tölteniük. A legokosabb, ha felnőttként nem barátkozom majd unalmas és nyámnyila emberekkel, nehogy vendégségbe kelljen menni hozzájuk, ahol majd unatkozhatnak az én okos és vagány gyerekeim. Amióta megszületett Zsuzsi, őt jobban tutujgatják az idegen rokonok, mert „Julcsika már nagy”. Nekem jó, csak a nyalogatás is elmaradhatna cserébe.

Aztán iskolás lettem. Németországban szokás, hogy ilyenkor egy nagy adag iskolai ajándékot kapnak a kicsik. Utólag persze látja az ember, hogy ez csak egy fogyasztási apropó, amolyan jóléti móka a gyerekek elkényeztetésére, de akkor ezt nagyon jó dolognak tartottam. Az ovi egy erdő közepén volt, Apu irodája nézett pont az udvarra, ő szúrta ki, hogy ez biztos jó lesz nekem. Sokat játszottunk, a hulladékot szelektíven gyűjtöttük, az udvar óriási volt, homokozóval, hintával, függőággal és mindenféle kőkemény fiúknak való izgalmas dologgal. Itt szocializálódtam szépen lassan, mígnem eljött az idő, hogy belépjek az oktatási rendszerbe: iskolába kerültem. Ez is szép helyen volt és alternatív, kicsit Waldorf-jellegű elképzelésekkel a gyerekekről, profi tanár nénivel. Állítólag akaratos gyerek voltam, de szerintem ez nem igaz.

Ma a botanikus kertbe megyünk dél-után. Délelőtt kicsit sokkot kaptam. Korábban a reggeli közben nagyon szerettem Florian mellé ülni, hol én, hol ő szervezte úgy, hogy egymás mellé kerüljön a székünk. Ő sokkal jobb fiú, mint Phillip, ő, bevallom, egy kicsit teszetosza volt nekem. Florian ráadásul a focicsapat kapusa, amikor barátságos meccs van, ő a bíró, szól, amikor valaki (például véletlenül én) kézzel nyúl a labdához, szóval szerintem ez nagyon felelősségteljes dolog. Mármint mindkettő. Zajlik ez a dolog közöttünk, már a múltkor majdnem beszélgettünk is, mire Frau Gauderer kitalálja, hogy túl nagy a nyüzsi a széktologatással, inkább maradjon mindenki a helyén. Őrület. Nem igazán tudom, most mi lesz. Megbeszélem majd Annával, ő szokta tudni, mi ilyenkor a teendő. Annáék lengyelek, ezt onnan tudni, hogy amikor a szüleivel tárgyalnak vagy veszekszenek, rendre átváltanak lengyelre, gondolom, úgy gyorsabban megy, megtalálom, hogy én ne halljam. Anna amúgy jó kislány, a szülei is nagyon kedvesek.

Aztán eljött a rendszerváltás és hazaköltöttünk. Anyuék nagyon megörültek a rendszerváltásnak, úgy gondolták, hogy lassan, de biztosan otthon is élhető lesz a tudományos élet, meg úgy egyáltalán. Nem tudom persze, pontosan milyen érvek voltak még a döntés mozgatói, de abban biztos vagyok, hogy nem ilyen lovat akartak. Nehéz évek jöttek közalkalmazottként és a tudományos pályán, nemigen tudok arra büszke lenni, hogy rajtunk kívül szinte senki nem adózott akkoriban idehaza.

Mostantól Magyarországon élünk, azt mondta Anyu. De szerintem nem eszik ezt olyan forrón. Biztos megyünk majd még haza Németországba. Zsuzsi újabban beszél. Illetve inkább beszél. Szerintem leginkább olyankor beszél, amikor nem kéne neki, de persze Anyuék büszkéek rá nagyon, és édesnek találják, amikor kidugja a nyelvét vagy a nyálával fröcsköl. Na, én ezt nem fogom megengedni a gyerekeimnek, nem fogom őket megdicsérni, amikor úgy tesznek, mintha hülyék lennének. Én átlátok ezen meg a hasonló kis stratégiáin, de persze a felnőttek nem értenek már a gyerekekhez. Egy olyan házba költözünk, ami közel van az iskolámhoz, ez nagyon jó, mert nem vagyok egy nagy időben elinduló. Egy nagyon hosszú ház-

ban lakunk, ami körbeér, és a közepében nagy játszótér épül. Amikor beköltöttünk, a darabokat még úgy rakosgatták össze darukkal, a játszótér helyén pedig csak egy nagy lyuk jelölte a szebb jövő ígését. Az én szobám ablakába, a két üveg közé beszorult egy katica. Eleinte csak mászkált szegény, próbáltam Aput rávenni, hogy szedjük vagy verjük szét, hogy ki tudjon mászni, de nem volt partner hozzám. Sajnos már túl nagy vagyok ahhoz, hogy a „csak alszik” és a „csak pihen” sztorikat bevegjem, így napról napra kellett végigkövetnem, ahogyan már nem mászkál annyira, majd felfordul, és kifakul a kis teste. Mire elköltöttünk, teljesen elporladt, a nyomát sem tudtam már felidézni. Ráadásul az új osztálytársaim is olyan kis hülyék. Senki nem képes arra, hogy megjegyezze a nevemet, csak úgy hívnak második hete, hogy „az új lány”. Nem gondolom, hogy olyan sokan lennének, vagy olyan nehéz volna megjegyezni a nevemet. Elvégre nem Izaurának vagy Dzsennifernek hívnak. Mert ilyen is van itt. Elég sok fura dolog van itt ezen kívül is. Például köpenyben kell lennünk, mint a takarító néniknek. Nem látom, ez miért jó, és ráadásul nagyon kell rá vigyázni, nehogy koszos legyen. Ha ez a kötény a világ közepe, nem tudom, miért nem vesszük le és tesszük inkább a szekrénybe? Ráadásul itt nem szabad órán beszélgetni. Még a mellettem ülővel sem. Ez nagy kár, mert így elég unalmas az egész. A minap volt testnevelés óra is, ami azzal kezdődött, hogy gyorsan sorba kellett állni, engem bepakoltak előre, mert „olyan magas vagy”, és eléggé ledér és izzadás anyagból készült testhez álló bodyban kell lennünk. Mondjuk ki: kurvás. Nem tudom, Anyut mivel győzték meg arról, hogy ez kell, hogy állandóan félrecsússzon az a vacak és az idő fele azzal teljen el, hogy bedugdosom alá a macis bugyimat. Majd beszélek is Anyuval, hogy vegyünk kurvás bugyikat, mert ez így ciki. Németországban mindig csapatjátékokat vagy amolyan „mindenki szaladgáljon” játékokat játszottunk minden tornaórán, és az nagyon jó volt, itt meg hármas oszlopba fejlődünk némi kiabálás és „nem-igaz-hogy-erre-nem-tudok-odafigyelni” után vagy pókjárásban kell összekoszolnunk magunkat a földön, illetve függeszkedés címszó alatt értelmetlenül végig kell csimpaszkodnunk a bordás-

falón. Őszintén szólva eleinte azt hittem, hogy ez csak játék. Ez az egész együtt futkosás meg ugrabugrás csak egy szerepjáték, aminek vége lesz, és elkezdünk játszani. De nem. Zsuzsi a minap felajánlotta, hogy ha majd én is kicsi leszek, én is születhetek majd Németországban. Anyukék könnyekig meghatódtak ettől, de szerintem Zsuzsi nem komplett, ha azt hiszi, hogy egyre fiatalodunk, és nemsokára megszületek én mint a húga. Szerintem eléggé félrenevelik ezzel az üngyi-büngyi hozzáállással. Inkább a kanállal találna bele a szájába. Tévé alig van, eléggé kezdetleges. Ráadásul rendre kimaradok a beszélgetésekből, mert Anyu nem engedi a legtöbb filmet megnézni, mert az „csúnya”. A Walt Disney az egyetlen nézhető dolog a tévében. Erről viszont nem szabad lemaradni, különben hétfőn kiesik az ember a beszélgetésekből. Kicsit lenéznek a többiek, mert nem láttam azt a részt, amikor bementek, hogy elhunyt Antall József, de most már tudom, hogy ez fontos, így az új ismerősök előtt már én vetem fel a témát, és úgy teszek, mintha nagyon is láttam volna. Szóval épp néztem a Kacsamesét, amikor... Az iskola összességében gonosz és unalmas. Mindenre büntetés a válasz, mindenféle szabályokat kell betartani, kint sorakozni, mintha nem találnék be magamtól is a terembe. Kicsit olyan múlt századi az egész, legalábbis így képzelem a múlt századot vagy a középkort, ahol valaki megmondja, hogy mi legyen, a többiek pedig azt csinálják, különben jön a bünti. A minap hármast kaptam egy rajzomra, mert magunkat kellett lerajzolni, s miközben hosszú hajat rajzoltam magamnak meg cicás pulóvert, a tanító néni kijelentette, hogy nekem rövid hajam van, és nincs rajtam cicás pulcsi, továbbá szivárvány sincs a fejem fölött. Legutóbb pedig megkaptam, hogy a felhők nem szeplősek és nincs svájci sapkájuk, így a természetrajz kategóriában is kaptam egy hármast. Ha ezek megbuktatnak rajzból, megüt a guta. Ami a legjobban kiborít, hogy nincsenek értelmes csokik. A Szambárról Kapucínere váltottam, mert az előbbit már meguntam, de nem tudom, mi lesz velem, életem hátralevő remélhetőleg hatvan évében nem ehetem ezt az öt fajta csokit! Erre hogy nem figyel oda senki?! Illetve a másik, hogy itt van mindenféle játék, ami kell, hogy legyen, különben ciki vagy. Otthon

Németországban nem volt ilyen. Itt nemrég az a feltekert drót volt a menő, ami úgy lelépked a lépcsőn, előtte az övtáska meg a tetrisz, most pedig a takonylabda. Ezt már mondani sem merem Anyunak, ilyenem nekem úgysem lehet, mert „csúnya”. Csak nehéz ilyenkor mit mondani az iskolában, hogy miért nincs takonylabdám. Hiányzik Anna.

Aztán felnőttem. Maradtak egyes hendi kepek a mai napig. Persze nagy részük vicces, vagy akként is felfogható. Van ugye ez a megszakított Walt Disney és Antall József halála, a mai napig konzekvensen kamuzok, ha szóba kerül. Na, nem olyan gyakran, de a legmeglepőbb helyzetekben. Például, amikor a barátnőm szólt, hogy van egy kötet ezzel a címmel, egyből erről kezdtünk beszélni. Másfelől van bennem egy adag amolyan nyugati elkényeztetettség. Egyfelől praktikus dolgokban: a mai napig nem tudok egyenesen kenyeret szelni, mert amióta az eszemet tudom, van kenyérszeletelőnk. Másfelől a legváratlanabb helyzetekben derül ki, hogy nincsenek nosztalgikus emlékeim erről az időszakról. Például nem tudom, mi az az Ápisz, a Szokol rádió vagy a bambi. Jóllehet nemcsak tudásról és nem-tudásról van szó, hanem az érzés és nem-ézés kérdéséről is. Fura dolog nem érteni, miért oly jó dolog a Bambi a kiegészített nylonterítőkkal és a morcos pincézőkkel, amikor mindenki állítja, hogy ez a tuti hely a Dunától nyugatra. Vagy hogy itt miért mindenkinek a Balaton a riviéra.

Maradnak mások gondolatai, mások érzései és a kései nosztalgia egy olyan országban, amelyik nem tud nosztalgia nélkül élni. Bár gyermekként talán a nemzedékem itthon maradtott tagjai sincsenek jobban képben a rendszerváltást illetően. Emlékszem, amikor Hajnika azt mondta az iskolában, hogy az anyukája szerint a választáson a kommunisták fognak nyerni, és akkor megint köpenyben kell iskolába járnunk. Szerencsére Anyu megnyugtató, hogy ilyen nem lesz. Talán a kortársaim számára is csak aha-élmény volt a rendszerváltás, és felnőttként, innen-onnan összeszedett benyomásokból rakja össze mindneki a maga narratíváját. Talán másoknak is csak mások emlékei maradtak, és azok között kell nekünk guberálnunk.

Aztán tegnap meghalt Cseh Tamás.

MIT HOZOTT AZ ŐSZ?

„Ezt hozta az ősz.”

Kosztolányi

Nekem a rendszerváltás napjaiból semmi nem rémlik. Utólagosan sem vonják kétségbe a nyitómondat állítását például olyan kijelentések, hogy „amikor három éves voltál, kivittelek a Hősök terére, és beleemeltek a Himnusz közepébe”, nem, ehhez és hozzá hasonló dolgok egyáltalán nem történtek. Családi legendák nem vetettek árnyékot a rendszerváltás napjaira.

Nálunk otthon nem sok minden, sőt szinte semmi nem változott. A nagymamám se a rendszerváltás előtt, se pedig azután nem tanult meg írni-olvasni. A népköztársaságban és a harmadik köztársaságban sem csinált többet, mint virágot árult az Uránia mozival szemben, meg a Bosnyák téri piac egy számára kijelölt faasztalán. Neki mindegy volt ez az egész; hatvan éven keresztül *mindhalálig* dolgozott. Azt nem tudom, pontosan melyik napon, milyen széljárásban mutattak be neki, annyi biztos, hogy a hozzá kötődő legkorábbi emlékeim nagy valószínűséggel a rendszerváltás idejére tehetőek.

A helyszínek, az érzelmi és ízhatások egész intenzíven élnek bennem. Az első Sport szelet meg a kék csomagolású kókuszszelet, az Amerikai útnál megálló villamos, a Hungária körút sarkán a kocsmá, ahol akkoriban fagyit is lehetett kapni a sör mellé, ezek mind az én kis rendszerváltásom hangulatát idézik.

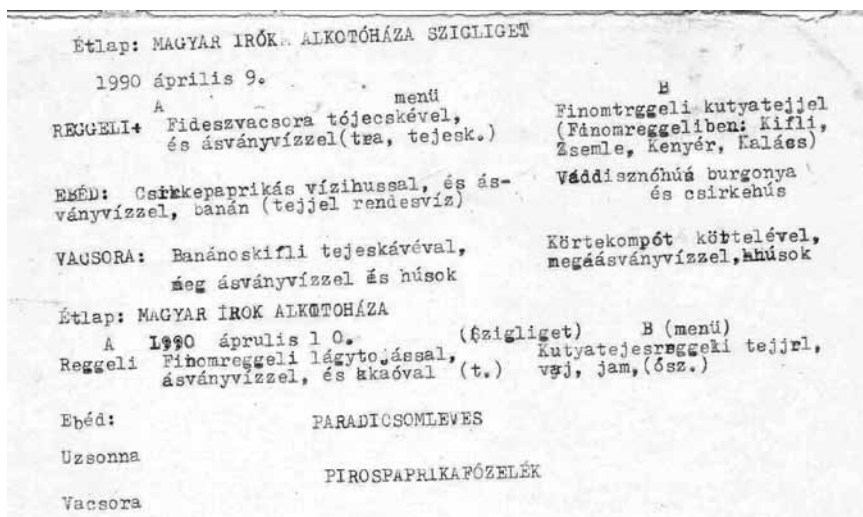
Tévének már volt a kilencvenes évek elején – a kivonuló katonák itt hagyták mementóként –, szép és nagy darab és szovjet gyártmányú, ami több évvel élte túl a rendszerváltást és a demokrácia illemtanát tanuló Magyarország történelmi súlyú pillanatait, Antall halálát, a szimfonikusokat, a Magnumot, a Kojaket és a Dallast is ezen néztük. És a Walt Disneyt, minden vasárnap délután négytől. Soha nem hittük volna, hogy kapunk egy kis kóstolót a „művelt és szabad nyugatból”, azt pedig végképp nem, hogy a fél nyugati „civilizáció” a lakásunkba költözik. Mesék vonzalmában éltünk, felnőtt fejjel szemlélve meg talán párhuzam vonható köztünk és az akkori felnőttek között: mindannyiunkat egy Nagy Mese malmában őröltek.

Intermezzóként jegyzem meg: 1986. február 23-án születtem, rá pár hónappal halt meg Andrej Tarkovszkij, és rá három évvel Weöres Sándor. Az én nemzedékem még elmondhatja, hogy magyar meséken nevelkedett: a Vi-

zipók csodapók, a Frakk, a Krisztofóró, a Mesék Mátyás királyról volt szá-
munkra a közös ihlet.

Találkozásom a női mellet a kilencvenes évek elejére tehető, hatéves lehettem, amikor egy kórházi fürdőszobában megláttam az ápolónő melleit a blúza mögött, zavaromat pedig csak fokozta, hogy mindvégig odanéztem. Ezekben a rendszerváltó időkben kóstoltam bele a véletlenül az asztalon felejtett üveges sörbe – tulajdonképp éltem az „igazi férfiak” mindennapjait.

A rendszerváltás utáni Budapestről a benyomásaim meglehetősen homályba ütköznek, az biztos, sokáig meggyőzően állítottam, a Ferenciek tere a Jégbüfével együtt – a kettő aligha választható külön – a határa a világ végének, azon túl csak az ijesztő semmi következik. A későbbiekben leomlott a feltételezésem: a Ferenciek sajnos nem az, aminek elképzeltem – hiába hogy manapság Magyarországon érezhetően világvége hangulat van.

P. S. M.: A szigligeti alkotóház étlapjai I. (1990)

Mit hozott még számomra a rendszerváltás? Asztnát, meg azt, hogy apám örökre visszament Törökországba. *Apaúrt*, nehéz lélegzetvételeket. Anyám arcát, aki még élt akkor, és Weöres *Rongyszőnyegét*, József Attila *Matmáját*, *Altatóját* olvasta fel elalvás előtt. Rengeteg fényképet rólam, amiken még anyám is, apám is jelen van; utcatábla vagy bármi olyasmi nem látható egyikén sem, ami segítené az eligazodást a változásokban. Mondjuk, egyes fényképeken ott a könyvespolc, közelebről megnézve a könyvek nagy része kicserélődött, ami megmaradt, azokból mind a mai napig kerülnek elő papírfecnik anyám kézírásával. *Túlvilági üzenetek*.

Mára meg odáig jutottunk, hogy politológusok és szociológiában jártas emberek próbálják a történetek ellenkezőjét állítani, miszerint semmiféle rendszerváltás nem volt, ha mégis, az mégsem az igazi. Magyar sajátosság ez: az örök elégedetlenség évszázadok alatt a jellemünkbe épült. Én ebben a kérdésben hozzáértés híján nem kívánom felkutatni vagy kikezdeni a gyenge pontokat, mindenesetre üdvözítő fordulat az ország történelmében, hogy éjszakánként nem kell fekete autóktól rettegni, attól félni, kinek mit mondunk, ezek remélhetőleg végleg a múlt részévé váltak. Meg aztán van itt egy kis féktelen testi szerelem és rock and roll, aminek szabad gyakorlása a rendszerváltás által valósult meg, mondom én, a fiatalkor idétlenségével, cenzúrázatlanul.

BEFEJEZETLEN TÖRTÉNET

Antall József halála és a Walt Disney megszakítása

„Roppant dühös voltam, hogy megszakították a Kacsameséket, és helyette egy hóbagoly kinézetű fickó mesélt tovább...” – írja egy fórumhozzászóló az egyik weboldalon, a több száz közül. Merthogy több száz weboldalon, fórumon, internetes klubban foglalkozik egy egész nemzedék a tizenhat évvel ezelőtti történet eseménnyel.

1993. december 12-én a Magyar Televízió egyes csatornáján a *Kacsamesék* közben elsötétült a képernyő, s hosszas adásszünet után bejelentették Antall József miniszterelnök halálát. Az akkori öt-tizenöt évesek, azaz a mai húsz-harminc évesek nagy része emlékszik erre az eseményre. Sokan generációs traumaként jellemzik az esetet. Joggal vetődik fel sokunkban a kérdés, hogy miért ragadt meg ez az esemény a gyermekekben? Valóban nemzedéki traumaként, „meghatározó generációs eseményként” értelmezhető-e a *Walt Disney bemutatja* című műsor és a *Kacsamesék* megszakítása, mint ahogyan azt a fórumozó gyerekek többsége írja?

Nagyon sok gyermeknek ez volt az első találkozása a halállal, és egyúttal a politikával is. Ahhoz, hogy reális képet kapjunk a „miért”-ről, kérdőíves kutatást készítettem. Mindemellett érdemes azt is figyelembe venni, hogyan változott

meg a halállal és mesével kapcsolatos viszonyrendszer a huszadik században.

A rendszerváltás után szinte rohamtempóban alakult át hazánk televíziós piaca: új csatornák tűntek fel, színesedett a kínálat, Lolka és Bolka után megjelentek a nyugati mesék is. Új sorozatként indult 1991-ben a *Walt Disney bemutatja* címet viselő, vasárnap délutánonként futó meseösszeállítás. A mesedélután nagyon gyorsan a legnépszerűbb műsorok közé került, tetszésindexe elérte a 92%-ot, a statisztikák szerint két és fél millióan nézték. Tehát olyan adásról volt szó, amely kiemelkedett a többi televíziós műsor közül, és igen fontos napirend-kijelölő funkciót töltött be a gyermekek életében. Anekdóták sokasága szól az elhagyatott vidéki játszóterekről, hiszen mindenki a mesedélutánát nézte.

1993. december 12. is szokványos vasárnapnak indult, ám a mesedélutánát váratlanul megszakították, a gyerekek sokáig csak a fekete képernyőt bámulhatták, gyászzené szólt, majd megjelent Antall József miniszterelnök fényképe, végül pedig közölték a halálhírért. E mozzanatok rengeteg gyermekben magragadtak, s a mai napig foglalkoztatja őket a téma.

A szakirodalomban elmélyedve kerestem az okokat, hogy miért emlékeznek erre az eseményre olyan élesen a gyermekek. Több tényezőt kell megvizsgálni, hogy pontosan a végére járjunk a kérdésnek. Kérdőívek segítségével megvizsgáltam, hogy mire emlékeznek a gyermekek az Antall József halálát megelőző, illetve követő évekből. Nagyon sokan (több mint négyötödük) semmi konkrétumra nem emlékszik, holott igen jelentős események történtek a kilencvenes évek elején, elég a taxisblokádra gondolni. Akik emlékeznek valamire, azok is csak általános dolgokat írtak le (két deci kóla a büfében 20 forint; vagy új házba költöztek). Ennek ismeretében újult erővel vetül föl a kérdés, hogy akkor mégis miért ragadt meg a gyerekek sokaságában ez az eset. A mesének és a halálnak nagy szerepet tulajdonítok a válaszban.

A mesenézéskor a gyermek várja a szokatlant, a nem hétköznapi, a csodát, teljesen beleéli magát a mesébe, a gyermek abszolút rítusnak tekint minden mesenézést. Így volt ez a *Kacsamesékkel* is. Sok fórumhozzászóló sérelmezi, hogy megszakították a mesét, és fel-

teszik a kérdést, hogy miért nem tudtak várni a halálhír bejelentésével, amíg a mese végét ér. Ha szociálpszichológiailag járunk utána a témának, Percy H. Tannenbaum válaszolhatna arra a kérdésre, hogy miért dühösek még ma is az akkori gyerekek az adásmegszakítás miatt: Tannenbaum azt írja *A televíziózás szociálpszichológiája* című könyvében, hogy „a televíziós szórakozásnak sok időt szentelő egyén fő motivációja nagyrészt az lehet, hogy az egyén érzelmileg felfokozott állapotba kerül...”,¹ és ezért áldozatot is hajlandó hozni. A gyerekek veszteségélményként élték meg a bejelentést – elvették tőlük a mesét, amelyért áldozatot hoztak (például nem mentek le a játszótérre, mert a műsort várták). A fórumokban rengeteg agresszív, káromkodó hozzászólás is található.

Az agresszió drive-, azaz ösztön-elmélete szerint az agresszív viselkedésre való belső késztetés frusztráció – kellemetlenség, sérelem, akadály együttes – hatására keletkezik,² az agresszivitás pedig e késztetés lereagálása. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy „a mesevilágban minden lehetséges, de ami egy olvasott, elképzelt történetben feldolgozható a gyermeki képzelet számára, az a vizualitás világában másként hat.”³ A fórumokban rengeteg verbális lenyomata van az agresszióból fakadó érzelmeknek, íme egy példa: „Amire emlékszem, hogy ment a mese, talán a Kacsamesék, és hirtelen bebasztak egy fekete képernyőt. És elindult a halottas zene baszdmeg... Ez kellett a gyerekeknek baszdmeg. Valóban. Gyászindulós kurva anyjukat!” Az agresszív verbális lenyomatokra magyarázat lehet, hogy a gyerekek veszteségélményként élték meg a bejelentést, emiatt frusztráltak lettek, és ezért írnak sokan még ma is haraggal az adás megszakításáról. Elvették tőlük a mesét, s a nézők nagy része természetesen nem amiatt volt mérges, hogy meghalt a miniszterelnök, hiszen a halálról nagyon sokuknak még csak fogalma sem volt.

1. In.: *Vicarious Experience in Monkeys and Mand. Offentliche Meinung und Sozialer Wandel, Festschrift for Elisabeth Noelle-Neumann.* (Szerk.: H. Baier, H. M. Kepplinger, K. Reumann. Westdeutscher Verlag, Köln, 1981, 179-193. o. Fordította: Komlósi Piroska. In: Percy H. Tannenbaum: *A televíziózás szociálpszichológiája*, 47. o.

2. Vö.: Kósa-Vajda, 63. o.

3. In: Zana Ágnes: *Halál és haldoklás a vizuális médiában...*, In: Kharón Thanatológiai Szemle, 2007/3-4. szám, 65. o.

4. Vö.: Polcz Alaine: *Meghalok én is?* 37. o., Pont Kiadó, Bp, 2000.

5. Uo. 39. o.

Ahhoz, hogy megvizsgáljam a gyermekek halálképének alakulását, főként Nagy Mária Ilona kutatásaira támaszkodtam. Nagy megállapította, hogy a reális halálkép – tehát amikor a gyermek tudja, hogy a halál a testi processzió megszűnése – körülbelül kilenc éves kortól kezd kialakulni. Azok a mesenéző gyerekek, akik kilenc évnél fiatalabbak, abszolút nem értették, hogy miről van szó, mi történt itt. A hozzászólásokból tisztán kitűnik az egyes gyerekek halálhoz való viszonyulása: „...én is emlékszem, a nagymamámnál voltam és nagyon méltatlannak éreztem, hogy holmi haláleset miatt megszakítják óvodáskorom legszentebb televízióműsorát.” Ebből a hozzászólásból az derül ki, hogy óvodás volt a gyermek, amikor az adásmegszakítás történt, illetve láthatjuk az óvodásnak a halálhoz fűződő viszonyát: „holmi haláleset”, jelezvén az olvasók számára, hogy nem igazán kezelte komolyan a halálhírt, mivel nem tudta, hogy az milyen jelentőséggel bír. Fontos leszögezni, hogy napjainkra gyökeresen megváltozott a halálkép: az emberek általában nem otthon, hanem kórházban halnak meg. A gyerekek így direkt módon nem szembesülnek vele mint folyamattal, a hozzátartozók pedig igyekeznek kiiktatni a halálélményt.⁴

Amikor a gyerekek a televízió kerestül szembesültek Antall József halálával, sokan ezért ülhetek értetlenül: nem az történt, hogy látták, ahogyan meghal az akciófilmben a hős ellenfele, hanem szembesültek a ténnyel, hogy valaki, aki valóságos volt, elment. Hosszas várakozás után bementék, hogy elhunyt a miniszterelnök; vagyis egy olyan világban, ahol a gyerekek már elidegenedtek a haláltól, előfordulhatott az, hogy először velük közölték a hírt a miniszterelnök haláláról. A beérkezett kérdőívekben sokan leírták, hogy nem tudtak mit kezdeni a bejelentéssel, mert nem voltak tisztában a halál fogalmával. Az ezzel foglalkozó szakirodalom szerint a haláltudat kialakulása folyamatos: „A három-öt éves gyermek olyan változásnak éli meg a halált, ami nem állandó és törvényszerű.... Öt-kilenc évesek elképzelik a halált, de nem tartják reménytelennek, véglegesnek. Nyolc-kilenc éves kortól képzelik csak el, mint kikerülhetetlen, törvényszerű biológiai folyamatot.”⁵ Ebből a tényből arra következtethetünk, hogy a ki-

Somorjai Márton: Magyarország köztársasági ország? (1995) – A rendszerváltás utókérdése gyerekszemmel

lenc év alatti gyerekek nem tudták mire vélni az adásmegszakítást, ezért kizárólag veszteségélményként élték meg a mese félbevágását. Elég, ha rátekintünk a kérdőívek korösszetételére: a válaszadók többsége a harminc év alatti korosztályból kerül ki, vagyis a tizenöt évvel ezelőtti bejelentéskor a legidősebbek is csak tizenöt évesek lehettek. A huszonöt év alatti válaszolók pedig legfeljebb tíz évesek, akik még nem feltétlenül kezelik realitásként a halált, hiszen ez a hozzáállás csak kilenc éves kor körül kezd kialakulni.

A fórumozók

A fórumhozzászólásokból világosan kitűnik, hogy a gyermekeknek a vasárnapi mese fontos napirendalakító tényező volt: e nemzedék számára a vasárnap egyet jelentett a mesével. Természetesen minden este vetítettek esti mesét a képernyőn, ám az igazi élményt a vasárnap jelentette.

A hozzászólásokban továbbá az is megmutatkozik, hogy az egész generációnak kialakult egy egységes képe a bejelentésről: mindenki negatív konnotációt társít hozzá, nagyon kevesen említik, hogy részvétet éreztek volna a miniszterelnök halála iránt. Sokan említik, hogy várták a mese folytatását, és csalódtak, mikor ez nem történt meg. Sokan leírták, hogy a sötét képernyőt nézték hosszú ideig, és adáshibára gondoltak. Nyilvánvaló, hogy a gyermekek nem tudták, mi történt, hisz semmifajta verbális, illetve non-verbális jel nem utalt arra, hogy bejelentés készül – persze csak pár percig. Éppen ezért kitartóan ültek tovább a képernyő előtt, hátha folytatják a műsort. Folytatás helyett azonban gyászzene szólt, de még mindig sötét volt a képernyő. Ezt is sokan sérelmezik a fórumokban.

Érdekes, hogy azok, akik emlékeznek a bejelentésre, úgy érzik, hogy az egész korosztályukat érinti a téma és erre mindenki emlékszik; sőt fel vannak háborodva, ha valaki nem emlékszik az esetre.

Hihetetlen részletességgel emlékezik egy-két hozzászóló: van, aki arra is emlékszik, hogy melyik momentumnál sötétült el a képernyő, illetve melyik gyászzené ment.

A „ves” nevű kommentelő írta le:

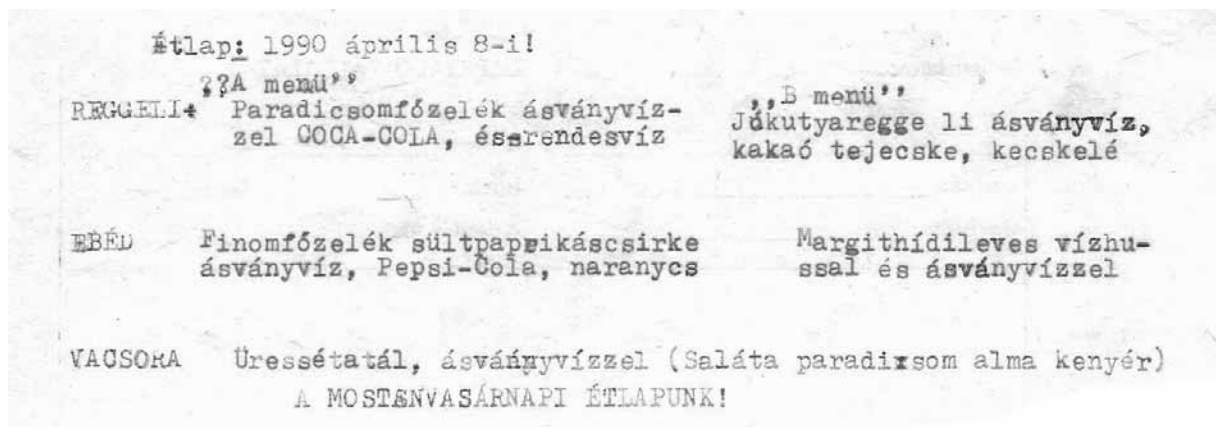
„Szintén Kacsamesék. Unokatesómmal néztük, arra emlékszem, hogy Dagobert unokái (a nevükre már nem emlékszem) épp ugráltak egy nagy kerek asztalon, aztán a kép elsötétül. Nagyon szomorú voltam, hogy vége lett a mesének

beszakították.”

A bizakodó:

„Kacsamesék, egyértelmű. Törökülésben, félméterre a tévétől vártam, hogy a bácsi abba hagyja a mondókáját és menjen tovább a rajzfilm.”

Az idézett hozzászólások csupán a torta kicsiny szeletét jelentik – az interneten tán több ezerre is rúg az ezzel kapcsolatos hozzászólások száma. Az idézett kommentekkel mindössz-

P. S. M.: A szigligeti alkotóház étlapjai II. (1990)

(asszem, gyerekkori lelki töréseim egyike volt ☺). Fura, hogy más Kacsamesék-részekre egyáltalán nem emlékszek. ☺”

A fórumozókat hozzászólásaik tartalma szerint kategóriákra lehet osztani:

A tényszerű:

„Természetesen a Kacsameséket néztük az öcsémmel, mikor is addig példátlan módon megszakították. És persze nem fejezték be.”

A csalódott:

„...én is emlékszem, a nagymamámnál voltam és nagyon méltatlannak éreztem, hogy holmi haláleset miatt megszakítják óvodáskorom legszentebb televízióműsorát.”

A részvételet nyilvánító:

„...én egész tisztán emlékszem arra, h egyszer megszakították a műsort ☹ Isten nyugosztalja Antall Józsefet (erre az eseményre az akkori gyerekek 90%-a szerintem emlékszik).”

A flegma:

„Szerintem Dagobert ugrált. Én azt hittem, hogy kitört az atomháború.”

A kártérítést igénylő:

„Megnyomorították az életem, mert fél-

szre érzékeltetni szándékoztam, hogy a téma milyen nagy érdeklődést vált ki a nemzedékben, s hogy egyes momentumok az adásmegszakítással kapcsolatban milyen élesen megragadtak egyesekben.

Arra a kérdésre, hogy miért nem várták meg a mese végét az adásmegszakítással, egy lehetséges válasz kínálkozik Marinovich Endre 1315 nap – Antall József naplója című könyvében. Marinovich leírása szerint Boross Péter 1993. december 10-én, amikor már sejteni lehetett, hogy a miniszterelnök halála hamarosan bekövetkezhet, kijelentette: „Egyet tudok, gyerekek. Ha megtörténik, berohanok a televízióba és bejelentem a hírt.” Ebből megtudhatjuk, hogy az adásmegszakítás előre elhatározott politikai döntés volt, s pusztán a véletlen műve, hogy épp akkor jelentették be, amikor a tévéképernyők előtt főként az öt-tizenöt éves korosztály ült. Mindenesetre tény, hogy az adásmegszakítás volt az említett generáció egyik legkorábbi emléke a politikával kapcsolatban, és a rendszerváltást gyermekként átélők egyik legjellegzetesebb nemzedéki élménye.

KÉPEK A KOLLEKTÍV TUDATBÓL

Gyerekkori estimese-élmények '89 környékéről

Rendszerváltás kori rajzfilmekről

1989-ben négy éves voltam (októbertől öt). Semmi emlékem nincs, amit a rendszerváltáshoz mint eseménysorozathoz tudnék kapcsolni. Talán azért is, mert közvetlenül és azonnal az égvilágon semmit sem változtatott azon, hogy hol laktunk, mit ettünk, vagy mi történt az óvodában.

Gyakorlatilag minden, ami a nagyvilágban történt az életem első tíz évében, nagyjából a szilveszteri kabarék meg az Uborka korai évadjainak szűrőjén keresztül érkezett a fejembe.¹ Később bántam is, hogy az általános iskolai és a gimnáziumi nekifutáskor sem sikerült 1956-nál tovább jutni a történelemanyagban, mivel ebből az időszakból csak szöveg-, hang- és hangulatfoszlányok maradtak meg, és csak sok évvel később sikerült gyakran egymásnak ellentmondó apró részletekből nagyjából összeollóztatni, hogy mi történ(het)ett itt a nyolcvanas évek végén. De félredobva a fontoskodó bölcsészdumát, most őszintén, mindennek akkor volt bármi súlya? Érdekeltek minket öt-hatévesen a gazdasági,

politikai és társadalmi történések? Fenéket. Öt-hatévesen a világ jelentős hányada az esti mese körül forog.

Azok a pszichedelikus nyolcvanas évek

Apukám annak idején hiába próbálta felkelteni az érdeklődésemet az ő gyerekkora egzotikus alapműfájának számító indiános regényekkel: mi már a sci-fi korszak gyermekei voltunk. A korszakhoz tartozott a hihetetlen mennyiségben beáramló sci-fi, és kisebb, de nem elhanyagolható mértékben a fantasy. A sci-fi- és fantasykeverékek is ebben a korszakban kezdtek megjelenni egyébként (egy későbbi jó példa a lengyel–ausztrál koprodukcióban készülő *Mágusok*), de általánosságban is sok fantasztikus gyereksoorozat került az MTV műsorára Angliából, Új-Zélandról, Ausztráliából. Ezek legtöbbször foszlányként él csak a fejemben, egy-egy emlékezetes jelenettel (például az a holland kisfilmsorozat, amiben ódon házak alatti járatokat találtak a gyerekek, vagy egy másik, brit sorozat, aminek az utolsó részében egy park gyepje fölött háton levitált egy fiú, párhuzamosan vágva a hozzá beszélő számítógép zöld képernyőjével – na, ha ezeket valaki fölismeri, dobjon egy e-mailt), mások egész erősen megmaradtak, mint a bájos brit *Szupernagy*-sorozat, vagy az ausztrál *Jövőből jött lány*.

Talán az egyik legkorábbi volt e sorozatok közül *A hegy gyomrában*, aminek a kulcsszavai a telepatikus ikrek, a világító piros és kék kövek, illetve a Wilberforce család (akikről elég hamar kiderült, hogy valójában zöld, nyálkás borkor-ürlények). Rendkívül rémisztő sorozatról volt szó, rengeteg sötétséggel, vészjósló zenével, a horrorműfaj jellegzetes elemeivel. Megint csak csálnak az emlékek, igazából nagyon kevés történt a sorozat mindössze nyolc részében, az atmoszféra viszont egyszerűen nagyon kemény volt. Féltünk is rendesen, persze nem annyira, mint a *Twin Peakstől*, amit a szüleink néztek, de az ajtórésen át akár csak egy-egy jelenetet meglát-

1. Az első konkrét emlékem bármilyen nagyobb társadalmi eseményről a taxisblokádtól volt, mondjuk az is csak annak kapcsán, hogy aznap nem tudtak elvinni Békásmegyert a zongoratanárnőhöz, és ezt valahogyan el kellett nekem magyaráznom – a magyarázatra persze szintén nem emlékszem, csak arra, hogy a híradóban egy jó nagy svenkkel mutatják a sok sárga autót, meg hogy egy szakállas ember lóg ki egy ablakon és kiabál.

va is garantált volt az álmatlan éjszaka.²

Manapság a hatalmas rajzfilmfelhozatalba néha-néha belepillantva rájövök, mekkora szerencsénk volt a nyolcvanas évek végén, amikor rengeteg, bizonyos szempontból nagyon jó minőségű meseanyaggal volt dolgunk. Ezek azok a pozitív példák, amiknek egy vagy több emlékezetes jelenete, párbeszéde, képe, hangja vagy zenéje évtizedek után is azonnal visszajön. Ugyanúgy, ahogy a feleségemmel nagyjából kilencvennyolc százalékos pontossággal bármikor fölmondjuk az elejétől a végéig a Rapülők mindkét albumának teljes szövegét, ugyanúgy bármikor eldúdolom, mondjuk, *A kockásfülű nyúl* vagy a *Frakk* zenei témáit; és szép számmal voltak olyan alkotások is, amelyek egyszerre több fronton hatottak, csak ezúttal nem káros vagy erőltetett üzenetet hordoztak.

A kortársaim körében talán nem ismeretlen az a nem elhanyagolható százaléka a társadalomnak, akik *A Mézga család* idején szoktak rá a nagy méretű spirálok rajzolására (papírra ceruzával, festékkel, betonra krétával stb.). Nem tudom, az alkotók közül kinek jutott eszébe a számos archaikus kultúrában központi misztikus szimbólumként használt spirál beemelése, sőt dinamikus meganimálása, mi több, tudatmódosító frekvenciájú zúgással való kiegészítése, de nagyon beletrafált.³ *A Mézga Aladár kalandjai* című sorozat hasonlóan ütött, bámulatos volt a szerencsére minden rész elején szereplő intró, ahogy Aladár fölmászik a tetőre, és egy banális képsor során előveszi a hegedűtokot, abból talán a szódás szifont, ami felfújja a mélymagenta színű, Gulliverkli névvel ellátott ötös úrhajót, amibe a kutyával bemászva aztán a vonósokkal kiegészített korai szintetizátoros műszerhangokkal indulnak útnak. A sztorik utalásai, bonyolultsága gyakran már nem

2. Egy említést megérdemel a korszak két, ismerősi körben legrépszerűbb alkotása, nevezetesen két B-film: az *Ahová lépek, szörny terem*, ami után napokig féltem lelépni a padlóra az ágyamról, illetve a *Szörnyeteg a mostohám* (nem összekeverendő a *Marslakó a mostohámmal*, bár az sem volt semmi), ami abszolút takaró alatt rettegős álmatlanságbajnok volt nálam és annál az általános iskolai évfolyamtárs lány nál is, aki ajánlotta nekem a filmet.
3. Épp e cikk írásának idején találkoztam egy ismerősömmel, akinek a pólóján egy színvagság-tesztekhez használt színes pöttyökkel teli ábra volt látható. Rejtélyes a hasonlóság azok között a pöttyök és a Mézga-spirál pöttyei között. Vajon ez lehetett a grafikai alap?

volt követhető annyi évesen, de a kezdő képsor abszolút top tízes.

Kevésbé erős, mégis maradandó benyomást hagyott a *Jamie és a csodalámpa* című brit sorozat, igaz, ma újranézve már inkább az „ezek mit szívtak?” kérdés merül fel bennem. Pár évesen valahogy nem tűnt fel, hogy az öt perces epizódokban (egy perc eleje – főcím, egy perc vége – főcím!) fél részek tudnak eltelni azzal, hogy Jamie és a nagy, lógó nyelvű bobtail kutya ismétlődő háttér előtt jobbról balra megy, és semmi egyéb nem történik. A történetek hasonlóan banálisak voltak, elmentek a tengerpartra, megnéztek valamit, aztán vissza, esetleg föltűnt egykét, a háttérhez hasonlóan pszichedelikus külsejű szereplő. De a zene és a színek kavalkádja, illetve a mágikus alapséma valahogy lebilincselő bájat volt képes kölcsönözni ennek az egyszerű mesefilmnek. Nem tudom, hogyan, de teremtetett egy hangulatot, ami húsz év után is bármikor kapásból fölidéződik bennem. Látás, hallás, szuggesszív állapot – ez is mind hipnózis, viszont olyan, ami jó érzéseket hoz vissza, s talán valamit abból az energiából, amit kizárólag a kisgyerekkori nyitottság és figyelem tud létrehozni.

Volt, nem is olyan rég, egy szép világ

A jövő kulturális antropológusai talán a nemzedékem törésvonalait tudják majdán fölvezetni az alapján, ki melyik mesétől volt elbűvölve, melyikkel szemben viseltetett semleges, és melyik taszította. Mi a feleségemmel például egyetértünk abban, hogy a *Varjúdombi meséknél* egyszerűen el kellett kapcsolni, valamiért nem bírtuk. Más a *Kukori és Kotkodától* mászott falra (nekem az a semleges kategória). De van egy másik törésvonal, ez pedig a kor. Bámulatos, hogy ha két ember akár csak pár hónapos eltéréssel született, már teljesen más a meseállománya. A '84-esek egyik fele például azonnal ugrik az Arkana, Spartacus, Shag-Shag hívószavakra (vagy ha ezekre nem is, a Popócióra biztosan), a másik fele viszont szétárja a karját és rázza a fejét. Pedig a francia *Az elsüllyedt világok* volt talán a nyolcvanas évek végének egyik legmeghatározóbb rajzfilmsorozata.

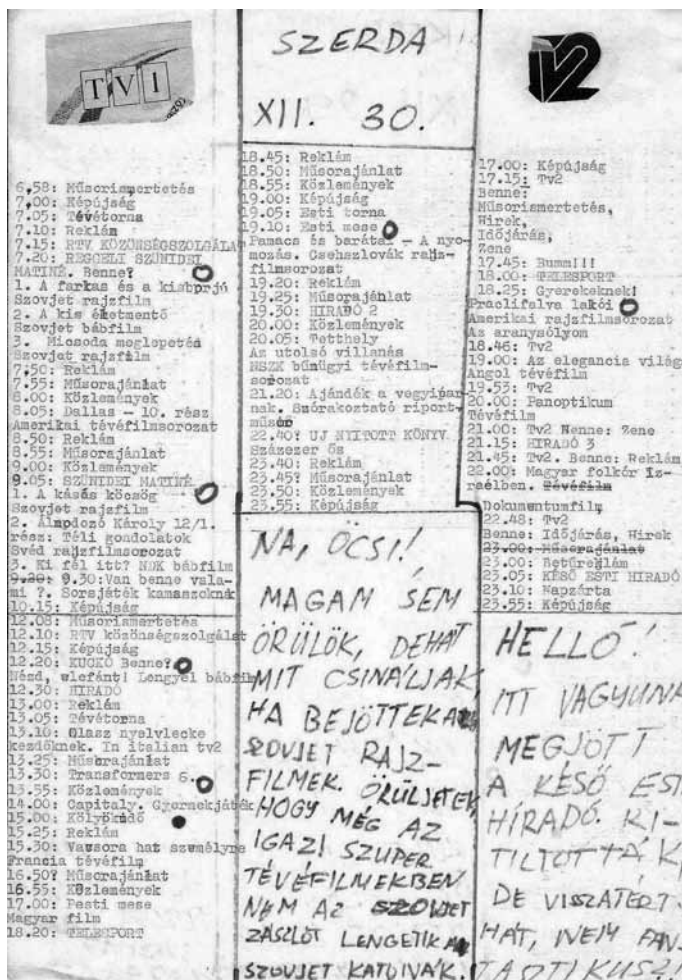
Az eredeti francia címén *Les Mondes Engloutis* korai sci-fi/fantasy hibrid, ami a történelemből, az irodalomból merített. Széles műfaji

skálákon mozgott, és mélységesen kidolgozott saját mitológiával operált, amit létező mitológiákból pakolt össze, ügyesen belemarkolva néhány egyetemes kulturális motívumba. Különösen szimpatikus volt továbbá az a vonulat, ami például az amerikai rajzfilmekről élesen elválasztotta: ugyanis nem az ellentétes erők küzdelme, valamint az egyikük győzelme volt az alapja – sőt talán soha egy sorozatban sem volt annyi cselekményszál, ami az ellenségeskedések elszenvedőit és áldozatait bemutatva ennyire szilárdan vállalt volna föl háborúellenes üzenetet.

Ugyanakkor a sorozat új – vagy inkább még régebbi – értékrendet is javasolt ennek a helyére, méghozzá az egyik főszereplő, Arkana személyében. A föld gyomrából a felszínre küldött hírvivő-sámánról az évszázadokon át elfeledett-elynyomott, archaikus női értékeket hangsúlyozza a segítő-gyógyító-megmentő mágia, a földkapcsolat, a figyelem, a gyűjtögetés elemeivel. De Spartacus sem szabványos férfinős volt, hanem – a Dragon Ball Songokujához hasonlóan – a figyelemre és a védekezésre alapozó harcos típusa, a keleti iskolák képviselője. Fegyverrel rendelkezik ugyan: a karjára nyílpuska van szerelve – ám ezt legtöbbször kreatív eszközként használja, például magas helyekre való feljutásra, továbbá ha valakinek például kötélpálya kell. A történet végére összeemelegedő Arkana és Spartacus pozitív archaikus anyas és apaképei mellé a megfelelő perspektíva érdekében ott voltak a gyerekszereplők, Bob és Rebeka, illetve a komoly, mély történeteket oldó *comic relief*ként a szinte minden részben feltűnő (és felsülő) kalózos dallal, ami szigorúan véve az egész sorozatból kilóg, de közben meg mekkora sláger. Ugyanakkor furcsa vonzerőt adott a sorozatnak a komoly és komolytalan, a szakrális és a szatirikus közötti billegés.

A magyarban rossz sorrendben vetítették a részeket (még a magyar DVD-kiadás is így jelent meg), ráadásul a teljes történet sosem áll rendelkezésünkre. Így igazán a mai

napig nem állt össze az arkádiai örökösök és az elveszett neolitikus kőtömbök egyre szövevényesebb története. Egy azonban egyértelműen megmaradt, mégpedig hogy a megoldás nem az, hogy az egyik ellentét kioltja a másikat, hanem annak a fölismerése, hogy az ellentétek bennünk vannak, és ezek elfogadása, saját magunkban való integrálása szünteti meg őket. Ahogy járja a föld alatti világokat, Spartacus a mitológiai hős évezredes útjának állomásait bejárva próbákon esik át, sámán viszi misztikus transzutatásra, találkozik a családtagjaival, őseivel és a saját jövőbeni leszármazottaival is, a végső megoldáshoz pedig a múlt és a jelen, a jó és a rossz (azaz inkább a vélt jó és a vélt rossz) egy helyre terelésével és az ezáltal bekövetkező föloldásával jut el. Gyanús, hogy a rég leltűnt korokon, világszférákon, mítoszokból, fikcióból és történelemből ismert történetekből kinőtt mikrouniverzumokon átutazó csapat valójában a Jung által felvázolt kollektív tudattalan-

P. S. M.: Tévéműsor (1991)

ban utazik, ahol gyanúsán hasonló módon módosodnak el a tér és az idő, a mítosz és a történelem, a mese és a valóság határai. Amiként Bob és Rebeka a néző gyerekeknek (és a felnőtt nézők gyerekrészének) kínál azonosulási lehetőséget, valamint ahogy Spartacus és Arkana archaikus férfi és női mitológiai sémákat elevenítenek fel, úgy az egész történet tekinthető saját tudatunk allegóriájának; ahogy egyszer valamikor, mint maga a sorozatbeli Árkadia, kiszakadtunk saját, valódi önmagunkból, és kizárólag a megannyi saját és kollektív belső világ és archetípus fölfedezésén túllépve, saját belső ellentéteinket egyesítve találhatunk vissza ahhoz a központi, belső naphoz, amiről már-már azt hittük, hogy elvesztettük.

Kicsit mintha az egész rendszerváltás kori gyerekfilm-kollektíva egy nagy merítés lett volna nekünk a kollektív tudattalanból. Alig pár év leforgása alatt, párhuzamosan és egyszerre szakadt ránk a világ negyvenes és nyolcvanas évek közötti rajz- és ifjúsági filmtermésének hol szándékosan, hol véletlenszerűen szerkesztett válogatása: a Tom és Jerry a negyvenes, ötvenes és hatvanas, a szocialista blokk oktató-nevelő vagy csak egyszerűen szórakoztató rajzfilmjei a hetvenes, és a kortárs új műfajok prominensei a nyolcvanas évekből. És mennyi minden mellett mentünk most el szó nélkül, *Macskafogó*, *Barbapapa*, *Múmin*, *Az elveszett aranyvárosok*, *Csipcsup csodák* (a.k.a. Kalán néni), *Pracifalva lakói*, *Denver, az utolsó dinoszaurusz*, *Rongybabák*, *Szíves bocsok*, *Mosómacik*, *Alfréd, a kacsa*, *Kisvakond*, *Pötty*, megannyi *Walt Disney bemutatja*, sőt a szerencsések által valahogy befogott Sky One-on és Super Channelen akkor futó sorozatok, hogy csak az *Inspector Gadgetet*, a *Diplodost* vagy a *Transformerst* említsem.

Az viszont, hogy hatalmas mennyiségű gyerek meghatározó közös élményei lehetnek ezek a műsorok, kizárólag annak volt köszönhető, hogy egyetlen csatornán, egyetlen műsor-sávban, a nap meghatározott szakában futott az esti mese (a Disney-mesedélután délutáni kezdési időpontját kivéve). Szűrve és koncentráltan

kaptunk tehát mesét, de még épp olyan dózisban, amibe nem örültünk bele. A különleges sorozatok mellett – mert tényleg volt számos olyan, ami még ma is bőven megállja a helyét – ezért is kitüntetett a mi generációnk helyzete a gyerekkori szórakoztatás területén. Az esti mese egyszerre százazrek élménye volt. Persze, az idők haladnak, és mindenki a saját gyerekkorára emlékezik nosztalgiával, de mégis, ma már nem ugyanaz a furcsa, átmeneti világ van, mint akkor. Ma már a kábelcsomagonként legalább öt mesecsatornával, napi huszonnégy órás műsorral teljesen mást jelent a gyerekek tévézése: egyéni, gyakran véletlenszerű élményt a korábbi koncentrált, közösségi esemény helyett, ráadásul eltűnt a meseblokk egészséges időtartamának a fogalma, a jól meghatározott kezdés és befejezés.⁴ Bár ma is születnek gyöngyszemek, szerencsére nem is olyan nagyon kevés, rengeteg a politikai korrektsége vagy egyszerűen a mélyebb tartalom hiánya miatt felszínes sorozat. Az átláthatatlan káoszban tán nem egyszerűen szubjektív vélemény a húsz évvel ezelőtti állapotokra való nosztalgikus visszaemlékezés, de hamarosan a mi nemzedékünk gyerekei lesznek annyi idősek, mint akkor mi, és biztos vagyok benne, hogy az én majdani utódaim számára felmutatandó mese-repertoárban szerepelniük kell azoknak is, amelyek akkoriban nekem nyújtottak egyéni és maradandó, jó élményeket.

Jó éjszakát, gyerekek!

Macska-dollár-macska, vesszőnyolc, vesszőegy

*Nyolcvanas-kilencvenes évekbeli számítógépekről
és játékokról*

1988-ban, négyéves koromban anyukám egy betegség miatt nem gépelhetett tovább a régi nagy írógépen. Közben egy ismerős, akinek apukám már korábban segített schillinget szerezni, Kanadába készült disszidálni, és a legtöbb dolgát igyekezett pénzzé tenni, így vált meg az alig használt Commodore 128-as számítógépétől, amit végül monitorral és mátrixnyomtatóval együtt adott el a szüleimnek harmincezer forintért. Ez egyáltalán nem volt olcsó, de úgy számoltak, hogy ha egy elektromos írógép tizen-

4. A Magyar Televízió mintha időnként rájönne erre és elkezdene felújítani az esti meseblokkok régi szokását. Nagy élmény volt például a közelmúltban újra Nils Holgerssont látni, utána a tévémaci levezető animációjával. Már csak a csiga-szignál hiányzott.

öt-húszezer, és újonnan harmincezer magában egy Commodore 64 alapgép, akkor megéri. Jó vétel volt, ugyanis volt valamilyen kapcsoló a 128-asunkon, amivel teljes értékű Commodore 64-ként indult el az operációs rendszer, és nagyjából a gép teljes élettartama (egy balul elsült billentyűzetszerelési kísérletig eltelt közel tizenhárom-tizennégy év) alatt ebben az üzemmódban használtuk a masinát.

Nem tudom, pontosan honnan és hogyan, de hamarosan elkezdtek érkezni azok az 5,25 hüvelykes floppylemezek, amikre különböző játékprogramok voltak összemásolva. Addigra már valahonnan szereztünk egy joystickot, anyukám meg megtanított az alapparancsokra. LOAD"\$",8,1 – magyarul *load, macska-dollár-macska* (mármint hogy macskaköröm) *vesszőnyolc vesszőegy*. Ezt beírva töltődött be az adott lemez tartalma, amit aztán lehetett listázni, majd futtatni a kiválasztott fájl. A *vesszőegy* valami extra dolog volt, valaki azt mondta, gyorsabb a töltés, ha ezt odairjuk a végére. Ugyanúgy töltött, mint ha csak a *vesszőnyolc* volt a végén, de biztos, ami biztos. Évekkel később már volt olyan fájl, amit *vesszőkettővel* a végén kellett betölteni. Nagy újítás volt.

Volt egy olyan különleges lemezünk, szám szerint a nyolcas, ami teljesen üres volt, és úgy is maradt, mivel évek teltek el, amíg beszereztük az első olyan programot (az izgalmas nevű *Mavericket*), ami körülményes, fél óráig tartó eljárással adott lemezeről egy másik, üres lemezre volt képes másolni a lemez teljes tartalmát. Ámultunk-bámultunk, hogy egy otthoni felhasználó is képes lehet ilyen trükkökre, hogy másolás. Tényleg más idők jártak akkor.

UNLIMITED LIVES: Y/N?

Végig a nyolcvanas években gyűltek, gyűltek és csereberélődtek a C64-lemezek közeli s távolabbi barátokkal, összesen talán vagy kétszáz játék ha összejött a kilencvenes évek közepére. A mai konzol- és PC-játékok helyzetével összehasonlítva a minőségárányok nagyjából megegyeztek: a játékok többsége legjobb esetben közepes, gyakran igen alacsony színvonalú volt. Sokuk azért, mert más gépekre írt játékok átíratái, vagy játéktermi játékok lebutított változatai voltak. Rosszabb át-

íratoknál simán előfordult, hogy egy adott részen nem lehetett túljutni: a *Rastan*ban a barbár hős rövid lábaival sehogy sem tudott átugrani az egyik szakadékon, a *Tower of Terror* legendás harcosa pedig ugrás közben folyton beverte a fejét egy véletlenül túl alacsonyra tett plafonba.

Más játékok végigjátszhatatlanul nehezek lettek. A játéktermi játékokat ugyanis akkoriban direkt nehézre tervezték, hogy a gyakori Game Over miatt az ember kénytelen legyen folyamatosan bedobálni az újabb húszforintosokat a gépbe a folytatáshoz – az átíráskor a pénzbedobással együtt a folytatás lehetősége is megszűnt, így maradt a három, öt, esetleg hét élet egy játékra, utána meg a végleges Game Over. Ez a nehézségi szint volt a standard, úgyhogy a nem-átírat játékok általában maguktól voltak bitang nehezek.

Ez rendkívül megnehezítette a végigjátszást a korszak egyik csúcsműfaját jelentő platformerek, illetve akkori elnevezéssel „ügyességi-mászkalós” játékok legtöbb képviselőjénél. A huszonnyolc pályás *Wonderboy* utolsó negyedében például nagyjából harmincötven próbálkozással lehetett túljutni egy-egy pályán. Az úgynevezett direkt-szívatós alfaj tipikus képviselőjének számító *Rick Dangerous* fő nehézségét a nagyjából véletlenszerűen elhelyezett, semmiből előkerülő csapdák és egyéb instant-halál tényezők adták, amit csak ezek pontos helyének kitapasztalásával és megjegyzésével lehetett túlélni.

Nem is csoda, hogy a legtöbb vásárolt játéknak egyenesen a programkódjába írtak bele örökélet-kapcsolókat a különböző crackercsapatok. Persze volt olyan is, hogy még ez sem segített. A szintén játéktermi *Ninja Spirit* átültetésénél az utolsó, filmbe illő pályaszakaszon hősünkkel vagy egy percen át kell lefelé zuhanni egy szakadék mélyére és jobbra-balra manőverezve elkerülni az alulról érkező ellen-nindzsák százait, akiknek – szokás szerint – egyetlen érintése is a biztos halált jelenti. Ha ez önmagában nem lenne elég, a zuhanás sebessége körülbelül duplája az eredeti változaténak, így vált az egyik legrosszabb gyerekkori, játékokhoz fűződő élményemmé, amikor vagy egy óra játékidő és vagy huszonöt perc próbálkozás után (menteni ugye ekkor még nem lehetett) stressztől ki-

Pályi Sándor Márk

1989. DECEMBER

Végül is nem vagyok rosszul
Csak a kijáratot nem találok
Ebben a baszott hotelben
ELTE-üdülő
Visegrádi ELTE-üdülő!
Zárt rendszer
Ne harmonikázz
Harmonikázik majd a rendszer
Szájharmonikázik hatévesen
De úgysem tud
Úgysem tud a végítéletig
Mert Ceaușescut főbelövik
És leköti az energiáit
És mindenki nézi a tévét
És videóról is nézik
De mi ez a zaj
Harmonikázik a seggem
Hatévesen
De ne harmonikázz
Vagy harmonikázzál csendben

merülten kellett kikapcsolnom a gépet. A nevéhez hű *Impossible Mission* első és második részét sok évi próbálkozással és összesített családi erővel sem sikerült soha befejezni, ezekben ugyanis olyan logikai feladványok megoldása szükségeltett a befejezés eléréséhez, amelyeknek még a működési elvét sem sikerült kitalálnunk, nem-hogy a nyitját.

Teljesen más műfajt jelentettek a *Lucas-film Games*, a későbbi *LucasArts* által jegyzett több lemezes (nagy szó volt!) kalandjátékok. Ezek korai darabjai, a *Maniac Mansion* vagy a *Zak McKracken and the Alien Mindbenders* az akciójátékok egy-két órás végigjátszási idejéhez képest több tucat órás elfoglaltságot jelentettek, szerencsére üres lemez birtokában ezeknél már ki is lehetett menteni a játék állását. Ez persze még nem garantálta a pozitív végkifejletet, a történetet ugyanis el lehetett rontani: fontos tárgyak semmisülhettek meg, sőt főszereplők halhattak meg. Nem lehetett visszalapozni sem, mint a *Kaland-Játék-Kockázat* könyvekben, előről kellett kezdeni a játékot. Tiszta szerencse, hogy ott voltak az *LSI Alkalmazástechnikai Tanácsadó Szolgálat* gondozásában megjelent színes borítós vas-tag *1001 végigjátszás-könyvek*, amik több tucat oldalas leírásokban pontról pontra végigvet-

ték a játék elkészülésének történetét (beleértve azt is, hogy hogyan jutott az országba, és melyik crackercsapat törte föl!), végigvezették a felhasználókat a teendőkön, sőt nagyjából nyersfordításban még a párbeszédet is közölték azok számára, akik nem beszéltek angolul – vagy németül, mert a *Maniac Mansion* például ilyen formában tudta beszerezni az egyik szomszédunk. Hasznos volt, német szókinccsem jó része (olyan mindennapi életben hasznos kifejezések, mint az *alter rostige schlüße*) innen származik. A legnehezebb ebből a játéktípusból talán mégis egy magyar játék volt, az *Időregész*, amiben végigjátszás híján alig pár dolgot tudtam elérni azelőtt, hogy beestem volna egy kútba, megevett volna valamilyen ordas fenevad vagy laposra nyomtak volna a hegyoldalról legördülő sziklák. Ráadásul ez még szöveges kalandjáték volt, vagyis nem kurzorral kellett vezérelni a szereplőket, hanem kitalálni, mit kell beírni ahhoz, hogy történjen valami. Nemrégiben sikerült megszereznem a játék egy másolatát Windows alól futtatható c64-emulátorra, de kalandom hamar véget ért, mert magyar billentyűzet-emuláció híján csak keletre és nyugatra tudtam haladni, az ékezet nélküli „szak” és „del” parancsokat már nem tudta értelmezni a program.

Nem csak játék és mese

Míg tőlünk nyugatabbra és keletebbre egyaránt helyet nyert a számítógépes játék mint a tömegkultúra szerves része, mint az irodalommal és a filmmel egyenértékű művészeti ág (és mivel ezekkel a játékokkal együtt nőttem fel, számomra is teljesen természetes a kortárs kultúrában jogosan elfoglalt helyük), itthon a mai napig inkább a negatív visszajelzésekről hallok csak, ahol a számítógépes játékokkal eltöltött napi fél-egy óra már veszélyesebbnek minősül, mint a magyarok által átlagosan a tévé előtt eltöltött napi kettő-négy. Bár tulajdonképpen minden kikapcsolódási forma átcsaphat függőségbe, mindig furcsálltam, hogy a letehetetlenül izgalmas könyvek esetén társadalmilag legitimált az egy ültő helyben történő végigolvasás, viszont a hasonlóan lebilincselő játékok esetében már minimum furcsának számít a bennük való elmerülés.

Egy biztos, azzal hiába érvelnek, hogy a számítógépes játékok más fontos játéktevékenységtől veszik el az időt a gyerek életében. Ez csak akkor igaz, ha a gyerek a játéknak ezt az egyetlen eszközét ismeri. Számomra a számítógépes játék a mese és a fizikai világban végzett játék között helyezkedett el, de egyikkel sem volt egyenértékű. Nem csökkent a szükségem arra, hogy egy más által mondott történet passzív hallgatója legyek, vagy hogy fizikai tevékenységet végezzek, szaladgáljak, táncoljak. Napi több órát voltam képes eltölteni a Lego-szereplőkből és helyszínekből kreált játék-tévéorozatom újabb és újabb sztorijainak eljátszásával. Imádtam és a mai napig imádom a társasjátékokat is. Ugyanakkor a számítógépes játékok a mai napig egyediek abban, hogy valamilyen történet is zajlik bennük, és annak egy részét én magam irányíthatom, sokkal több ponton a részévé válva a történetnek, mint bármely más médium esetében. Az olvasott és elképzelt (könyv), hallott és elképzelt (mese), olvasott és látott (képregény) vagy hallott és látott (film, rajzfilm) történetekkel szemben itt még egy rétegni azonosulási lehetőség van a szereplőkkel (mert hát nem csak látom meg hallom, még én is irányítom őket!). Van olyan pszichológiai iskola, amiben a jó játék egyedül az, amit a gyerek minimális külső meghatározással, a saját fantáziáját használva hoz létre, szerintem viszont a lényeg az egyensúlyon van: legyen meg a lehetőség a teljesen szabad játékra is, a részben kontrollált játékra is, valamint a passzivitásra is, ugyanis az igény mindháromra megvan.

Jogos nosztalgia

Számos pozitív hatást kötök a c64 mellett eltöltött órákhoz. Ott van például a finommechanikai mozgások és a szem-kéz-koordináció, a reflexek fejlődése. Ott vannak a közösségi élmények, ahogy a joystickot egymás kezébe adva próbáltunk átugrálni a *Giana Sisters* tizenhatos pályáján a kastélyban a folyó felett, amiből ritmikusan ugráltak ki a piranhák; ahogy apukámat kértem meg, hogy a *Wonderboy* hatos és hetes világában győzze le a tigris-, majd keselyűfejű, tűzgolyókat dobáló főellenséget; vagy ahogy egy – avagy több – nyaraláson az egész szigleti alkotóház összegyűlt a közkívánatra Com-

modore-ra kötött tévéhez és szurkolt anyukámnak, az egyetlen ismert személynek, aki legyőzte Samantha Fox fekete-fehér pixelhalmazát a róla elnevezett sztriptízpóker-játékban. *(Azért engem idegesített, hogy nem jön homokozni, hanem egész nap a gép előtt ül. Egyszer ki is rántottam a széket alóla, amiért az apja majdnem rám támadott. Nem is kerültem közelebbi viszonyba vele. Közel egy évtizeddel később, amikor segített vágni egy videót, döbbentem rá, hogy ő volt az. – A szerk.)* Ott voltak a nyári ábrándozások, ahogy a már újságban néhány részlettel beharangozott új játékokat képzeltek el, milyenek lehetnek majd, vagy a végigjátszásokat mint regényt olvasva képzeltek hozzájuk a (valóságosnál aztán sokkal színesebbnek bizonyuló) grafikai megjelenítést.

Ahogy fejlődött a technológia, fontos korszak ért véget a c64 és kortársai kifutásával. Egyre csak nőtt a különböző gépek kapacitása, és talán úgy lettek egyre lustábbak is a játékkészítők. Talán mert egyre kisebb volt a nyomás, hogy minél többet és jobbat minél kisebb helyre kell sűríteni. A kilencvenes évek közepén a 3D varázsa jó ideig kiszorította a 2D-t, a hagyományos műfajok felbomlottak, mára már szinte teljesen eltűntek a régi legendás platform- és kalandjátékok. Az elmúlt évek retrólázában hiába nőtt meg a nosztalgia a nyolcvanas évek végének, kilencvenes évek elejének játécai iránt, az elmúlt másfél évtized egyre realiztikusabb grafikaért, fizikai motorért ésatöbbiért folytatott harca máshová tolt a játékkészítés fókuszát, és a régiek mintájára készülő játékoknál kevés kivételtől eltekintve újra és újra bebizonyosodik, hogy elveszett a régi kor mestersége, ma már nem tudnak közelítőleg sem olyan játékokat csinálni, mint akkor. Rendre születnek még persze zseniális játékok, de a mi gyerekkorunk nagy játékműfajait, úgy tűnik, egyelőre nem sikerül újraéleszteni. Nem utolsósorban ez az, amit a '89 körüli játékok jelentettek: a számítógépes játékkészítés és a kétdimenziós műfajok aranykorát, és egy olyan mércét, amit azóta is csak ritkán sikerül elérni.

Helyszűke miatt az itt megjelent cikk az eredeti írás nagyjából fele. A szöveg teljes terjedelmében a szerző honlapján, a www.mitologia.hu oldalon olvasható.

KRUSOVSKY DÉNES

KÉPEK A '89-ES ALBUMBÓL

(Fagyipénz)

Járkállok fel-alá és a cipóm kopogását figyelem. Jól van, hangos, de még nem eléggé. A délutáni fényben szinte ragyog a pártház márvány lépcsősora. Igazából nem is lépcsősor, csak két lépcsőfok és egy nagyobb, lapos terület. Amolyan placc, a zászlórudak és a kétszárnyú, üvegezett bejárati ajtó között. Három rúd áll egymás mellett, de nincsen rajtuk zászló. Csak ha ünnepség van. Csapkodom a lábam a márványlapokhoz, menetelek, ahogy a katonák szoktak a tévében, vagy ahogy a munkásőrök, de ők most nincsenek itt. Hétvége van, ilyenkor nincs rájuk szükség. Örülök az új cipőmnek, de egyre fáradtabb vagyok. Kicsit szégyellem is magam, mert mégis, egy katona nem fáradhat el, és főleg nem unatkozhat menetelés közben. Aztán mégis abbahagyom. Egyet-kettőt koppantok még a sarkammal, elégedetten, majd elindulok a házunk felé. Itt lakunk közvetlenül a pártház mellett, felcsöngetek anyának és ő hamarosan megjelenik az erkélyen. Igen, sikerül, egyetlen ügyes mozdulattal elkapom a kétforintost, amit ledob. Fagyipénz. Átvághatnék a parkon, arra lenne a legrövidebb, de félek. Tényleg mindig ott van a nyakukba akasztva a gépfegyver. A bátyám azt mondta, hogy a pártház előtt tilos a fűre lépni, ha észreveszik a munkásőrök, lelőnek. Most tényleg nincsenek itt, de a biztonság kedvéért inkább kerülök egy kicsit.

(Selyemcukor)

Guggolok a kerítés mögött, várok. Mama azt mondta, hogy nemsoká ideér Feri bácsi. A lécek között figyelem az úttestet, hátha megjelenik a fehér kispolszki. A bátyám is odatelepszik mellém, ő is vár, mama meg csípőre tett kézzel nevet mögöttünk. Feri bácsi nagypapa testvére, szinte ugyanúgy néznek ki, csak ő magasabb. Mármint Feri bácsi. Vasárnaponként mindig beugrik egy kicsit beszélgetni, mielőtt hazamenne Nyíregyházára. Ott dolgozik a Tanácsházán. És soha nem jön üres kézzel. Már azt fontolgatom, hogy inkább mégis odabent várom meg, amikor a bátyám felpattan és a kiskapuhoz rohan. Tényleg, most fordul be a polszki, aztán nyekeregve megáll. Feri bácsi alig fér ki az ajtón, a jobb lábát szinte a nyakába kell vennie, hogy kikászálódjon, de közben a bal kezével már nyomja is a barackot a fejünkre. Nevetgélve ugrá-

lunk körülötte, hogy ne tudjon elkapni, de aztán mégis, hóna alá fog minket és megemel. Hú, de nehezek vagytok, mondja, de csak viccelődik. Miután elereszt, komoly arccal guggol mellénk. Jók voltatok, hadd halljam, kérdi. Mert ha igen, van valami nektek az autóban, de meg kell találnotok. Nem is válaszolunk, úgy ugrunk be a kocsiba. Mindent felforgatunk, mindenhová benézünk, de semmi. Pedig alaposak vagyunk, van már gyakorlatunk. Na jó, kezdjük újra. Megint semmi. Vagy mégis? A kesztyűtartóban hirtelen észreveszem, hogy a Záray–Vámosi kazetták mögé van eldugva. Egy bontatlan zacskó selyemcukor.

(Musztáng)

Apa szerint csak mutogatni akarja, én nem tudom, nekem mindenesetre tetszik. Vasárnap, ebéd előtt Hélinger, a volt rendőrparancsnok mindig megmossa a kocsiját. Alig jár vele, de minden vasárnap megmossa. A rádióban már a *Jó ebédhez szól a nóta* megy. Milyen idegesítő. Néha mondjuk a feleséget elviszi a rendelőbe, vagy nagy ritkán bemennek Debrecenbe ügyet intézni, de különben nem is használják. Pedig milyen szép, egy igazi Ford Musztáng. Azt persze senki nem tudja, hogy a Hélinger honnan szerezte, de látom, ahogy a többi erkélyen is állnak már és nézik.

(Pirosfehérzöld)

Mondom anyának este, hogy valamit elfelejtettem. Néz rám, azt hiszi, csak viccelek. De tényleg, Kati néni üzeni, hogy kellene egy ilyen nemzeti színű szalagot rávarrni a nyakkendőre. Mostantól ez lesz a hivatalos. Jókor szólsz, mondja anya, miközben feláll a fotelból. Megy körbe a lakásban és minden fiókot kihúzza, de sehol semmi. Minek tartanánk itthon ilyet, néz rám kérdően. De erre nem tudok válaszolni. Aztán hirtelen eszébe jut valami. Az úgynevezett lomosszekrényből kivesz egy kis kartondobozt, és elkezd benne turkálni. Megvan, kiált fel hirtelen és diadalmasan felemel egy kokárdát. Odaül a varróasztalhoz, én meg nézem, ahogy dolgozik. Először kiszedi belőle a biztostűt, aztán egy pucér zsilettpengével elkezd felvagdოსni a varrást rajta. Így, mutatja, mikor sikerül végre nagyjából kisimítania. Kezébe adom a nyakkendőt, ő meg becsúsztatja a varrógép alá, de úgy, hogy közben a szalagot is rászorítja. Amikor végzett, felemeli, a lámpa elé tartja, úgy nézi. Egész normális, nem, kérdi. Nézem én is, kék és pirosfehérzöld. Tényleg, mondom végül, egész normális. Ahhoz képest, teszi még hozzá, aztán bemelegyünk a nappaliba tévézni.

(Zoli)

Rettenetesen sajnálom azt a srácot. Azt hiszem, Zolinak hívják és az A osztályba jár. Ez az utolsó hét az avatás előtt. Kint gyakoroljuk a menetelést minden nap az iskolaudvaron. Kati néni vezényel, mi meg emeljük a lábunkat, fordulunk, igazodunk, mikor mit kell. Néha az igazgató is lejön, látom Kati nénin, hogy ilyenkor nagyon ideges, pedig már nem kezdő. Csak hát még mindig nem megy egyszerre. Én is, hiába próbálok tartani a lépést, Zoli eltereli a figyelmemet. Ott áll a focikapu mögött, két kézzel kapaszkodik a labda-

fogó rácsba és minket bámul. Nem tudom, mi lehetett a baj vele, talán a magaviselete, mert tényleg elég fegyelmezetlen, össze-vissza rohangál szünetben, meg verekedik is. Vagy csak túl sok fekete pontja volt, esetleg nem tanult meg olvasni rendesen. Tényleg nem tudom. De félévkor behívták a szüleit és megmondták nekik, hogy ebből a gyerekből idén már nem lesz kisdobos. Ráadásul ő az egyetlen, mekkora szégyen! Aztán újra Kati néni hangja, hogy hármass oszlopba igazodj! Ezt utálom a legjobban, tolongunk, röhögünk és csak nem akar sikerülni. Az igazgató velünk szemben már ingatja a fejét, Kati néni pofájáról meg lesül a bőr, látom, tiszta vörös. De Zoli nem mozdul, áll, kapaszkodik és nézi, ahogy bénázunk. Ezt csinálja minden nap. Kötelező neki bejönni az iskolába, de a gyakorlatozásban nem vehet részt. Kati néni hozzá se szól ilyenkor, és a többi tanár is csak úgy elsétál mellette, hagyják. Vajon ez is a büntetés része? És ha tudnák, amit apa, hogy jövőre itt már nem lesz avatás, megkegyelmeznének neki?

(Valami nyuszi)

Verseny van az udvaron, de a nagyobb fiúk nem engednek közel. Kornél a legidősebb, ő dirigál, ő mondja meg, hogy nézzen ki a pálya. Hörcsögfutás, ez a sportág neve. Ilyenkor a nagyok kiásnak egy pályát a homokozóban, olyan labirintusszerűt, jó mélyet, aztán mindenki lehozza a hörcsögét, és mehet a futam. Nekünk papagájunk van, azt nem szabad lehozni, de azért a bátyám ott áll a homokozó mellett és szurkol. Hangosan kiabál mindenki, aztán látom, hogy Sanyika megint elsírja magát. Mindig ezt csinálja, ha veszít, de hát az övé a leghülyébb hörcsög. Folyton megáll. Unatkozom, előveszem a nagyítót és elkezdem a hangyákat perzselni vele. Hatnál járok, amikor Sanyika leül mellém, szipog, a kezében, egy kartondobozba zárva ott az örök vesztés. Majd legközelebb, mondom, biztos beletanul. Ja, hüppög, kérsz? Mielőtt még válaszolnék, a kezembe nyom egy cukrot. Valami nyuszi van rajta meg cirill betűk. Bontanám is ki, de rám szól, hogy ezt a csomagolással együtt kell. Ez ilyen újfajta, mondja, az apukám hozta Szovjetunióból. Hát, jó, bekapom, de nagyon szar. Forгатom a számban, egyre rosszabb, olyan, mintha folyékony műanyag lenne, mondjuk az is, vagy a Sanyi értett félre valamit. Na mindegy. Kiköpöm a francba az egészet. Néz rám, meredten bámul, aztán megint elkezdi sírni.

(Harisnya)

Van a C osztályban egy cigány kislány, Edina, elég sok a baj vele. Most meg tényleg a legrosszabbkor, pár perc és kezdődik az avatás. Látom is a tanító néniket, ahogy idegesen szaladgálnak, valamit beszélnek a többi tanárral, aztán a szülőkhöz mennek oda, az igazgatót megint kihagyják persze. Mi lehet? Szegény Edina félreállítva sír, ráadásul ide még a szülők sem jöhetnek be. Aztán meghallom, ahogy Kati néni kiabál, tör át a sorok között Emese anyukájával és egy hófehér harisnyát lobogtat a kezében. „Edinát a szülei koszos harisnyában küldték el az avatásra, de Kati néni most szerzett neki egy tisztát.” Már viszik is hátra, a bokor mögé hárman. Átöltöztetik. Egy perc alatt elkészülnek, állhat mindenki vissza a sorba, Edina még mindig zokog, pedig időben elkészültek. Még nem indult el a Himnusz.

LENGYEL ZSOLT

YOUR LITTLE PIECE OF HEAVEN

A buszon nem működött megint a lámpa. Tétlenül ültem órákon át. Nyomogathattam hiába a gombot, a sofőr nem kapcsolta fel a világítást. Ezért gyűlöletes a tél: ha nem érek el egy korai buszt, tölthetek órákat a vaksötétben. Nehéz megérteni, miért nem lehet fölkapcsolnia. Eszébe se jut talán, az ő agyában utazás és olvasás között nincsen kapcsolat. Ő csak végzi a dolgát, tekergeti a kormányt, figyel, ahogyan fut a felezővonal, félnapokon át. Én meg hunyorgok a lapokra, míg a fejem meg nem fájdul, aztán végignézek az embereken, akik már összehajtogatták és elrakták a Blikkjüket, és most csak bóbiskolnak békésen vagy játszanak a telefonjukon. Csak három és fél órán át sikerül higgadtnak maradnom – nagy ez az ország mégis.

Három és fél órán át nem, de utána végül mégis azt kell gondoljam kényszerűen: nagy ez az ország mégis, nem könnyű higgadtnak maradni. Nem megy előre soha a fény miatt reklamálni senki. Azt sem lehet tudni persze, föl tudná-e a sofőr kapcsolni egyáltalán, néha látszik is, hogy a lámpában nincsen égő, vagy kilazulva lóg a foglalát, mert erre a járatra azokat a buszokat küldik, amikbe becsorog a víz, ha zuhog az

eső. Úgyhogy nem megyek előre én se sose. Ülök tétlenül a sötétben, gondolkodom. Nyomkodom a telefonomat.

Otthon kidobálok mindent a táskámból, egy halomba az asztal közepén. A rend, amit gondosan helyreállítanak minden alkalommal, miután elmentem otthonról, eltűnik egy perc alatt. Bedugom a számítógémem, elmegyek vécére, kávéfőzők magamnak. Hiányzol. Sírni lenne kedvem a kávétól, amit egyedül kell most meginnom. Az egész házban sötét van és csend, fél tizenegy, az ajtók becsukva, a szüleim már alszanak. Nem vagyok képes rávenni magam, hogy lefeküdjek, nyomja a szívem a csönd, a szokatlan, országnyi távolság tőled, mintha külön számítana minden kilométer. Ezen gondolkodtam a sötét utakon végigsuhanva is, próbálva találni valamit, ami csillapíthatná az egyre növekvő fájdalmat, vagy formát adhatna neki legalább. De maradt ez a rémítő üresség.

Tesztek-veszek csak, fölkapcsolom az összes villanyt a konyhától a szobáig, csörömpölök a mosatlannal, csak hogy valami zaj legyen. Az agyamban egy hang folyamatosan hozzád beszél, minden mondat elején a te nevedet mondja. A munkára nem vagyok képes rávenni magam, zenét akarnék hallgatni, de a lejátszóm lemerült. Az ebédlőben, a hifi mellett két oszlopban állnak a cédéék, alig emlékszem már rájuk, a szüleim zenéire, a háttérbe olvadtak, mint a gobelin a falon. Úgy nézem végig őket, mintha idegen házban próbálnék megtudni valamit az ott lakókról. De nem könnyű kihámozni belőlük valamiféle összefüggő ízlést, rengeteg válogatás másolt lemezeken, aztán Bad Boys Blue, Zorán, Napoleon Boulevard, Pink. Húzogatom az ujjamat az oldalukon. Egy Roxette-lemezt választok jobb híján, beteszem a hifibe, lehalkítom, úgy, hogy épp csak hallható, nehogy fölébresszem őket.

Kenyeret kenek magamnak, ülök az asztalnál, te most már valószínűleg táncolsz, én meg csak szelem a kolbászt, mert nincs itthon semmi más, és nézek ki az ablakon a kertre, háromnegyed tizenegy, időben lennék elindulni még, ha lenne hová. De távol mindentől, ami picit is érdekelne, csak a szúrásokban érkező aggodás szórakoztat el, hogy te gondolsz-e rám, hogy miközben megtörténnek veled a dolgok, meséli-e egy hang nekem a történetet odabenn. Megpróbállak magam elé kép-

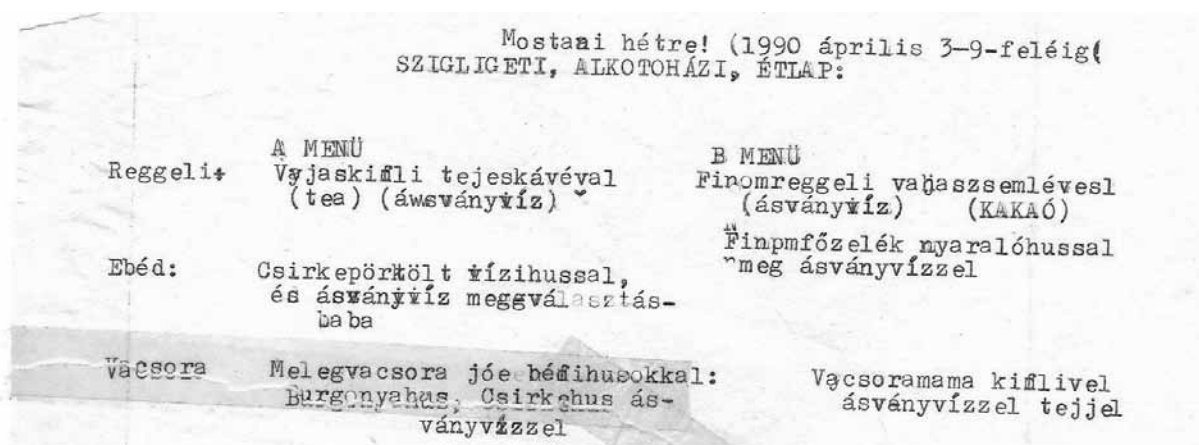
zeln, de csak egy fényképet vagyok képes felidézni. Halkan szól a zene, a lemez füzetkáját olvasom, rágok, és nem igazán történik semmi.

Minden dalhoz írtak néhány sornyi visszaemlékezést, PG és MF, kell valamit olvasni az evéshez, ha már a szemedbe nem nézhetek, a könyveim meg nincs erőm elővenni, ezek az aprócska, semmitmondó szövegek mostanra épp megteszik. Az ötödik számra kezdek csak figyelni, *Listen to your heart*. Végigolvasom a bekezdést róla, a stílusáról írnak, a sikereiről, a videóról. A saját emlékeim sehol nem találom.

Pedig úgy tűnt, a lehető legfontosabb dolgok kapcsolódnak ehhez a dalhoz. Elég fontosak ahhoz mindenesetre, hogy még most, ennyi év után is éles képek jöjjenek elő, hároméves

így talán sosem történt meg, és ez a dal szól meg a szlogen hozzá, és elér hozzánk valami, amiről én nem tudom, hogy micsoda. És erről ők, akik megírták ezt a dalt, nem tudnak semmit, nem fontos nekik, csak dicsérik a forgatási helyszínt, nincsen szó egyáltalán Magyarországról, de még Csehszlovákiáról sem, pedig mekkora csalódás volt évekkel később megtudni, még ha akkor már épp nem voltak is olyan egyértelműek a dolgok, hogy ugyanezt a dalt használták nyolcvankilencben Havelék is. Azt hittem volna, hogy büszkének lesznek rá.

Ismétlésre állítom a számot. Azt, hogy mit akart a Fidesz akkoriban, nem is tudom, de emlékszem a narancsra, a festékszóróval oda-fújt betűkre, a Viktor hadarására. Hosszan kel-

P. S. M.: A szigligeti alkotóház étlapjai III. (1990)

voltam pedig. Nem is maradt meg akkoriból ennél sokkal több. Lakitelek, a köztársaság kikiáltása, taxisblokád, ezek a dolgok mind nem jelentettek semmit, amíg az iskolában nem tanultam rólok, az izgalmak mintha nem terjedtek volna el idáig. Csak ez a zene meg a szlogen hozzá, hogy szavazzak a Fideszre, mintha ez szólt volna a rádióból egész gyerekkoromban. Pedig, gondolom, nem értettem. De aztán arcpirítóan hosszú ideig nem is gondolkodtam ezen, annyira egyértelmű volt, hogy szavazni a Fideszre kell, nem is politikának tűnt, sőt a politikáról fogalmam sem volt, egyszerűen szerettük őket, egyszerűen őket szerettük. És szólt ez a dal, hogy hallgassunk a szívünkre, az anyukámmal ülünk ketten a hátsó szobában, ami akkor még nem is szoba volt, csak lomtár, ez a kép maradt meg, pedig éppen

lene gondolkodnom azon is, hogy mondjak egy SZDSZ-est kilencvenből. Miért pont ők? A szüleim a válaszaikkal a csukott ajtók mögött alsznak. Leültek volna, és végiggondolták a programpontokat? Vagy csak „hallgattak a szívükre”?

A kép mindenesetre, ahogy az anyukámmal ülünk a szobában, nekem sok mindent megmagyaráz. A tévén meg a rádión keresztül lebegett be a házunkba ez a távoli ember, aki nem az újratemetés kiszámított tapsszünetű, bátor szónoka volt, hanem hadaró, borzas hajú, borostás fiú. Csak Viktor lett belőle nálunk is, és Viktort én hároméves korom óta ismerem. Csodáltam Viktort, mielőtt értettem volna, miért is, és ha megkérdezték, mi leszek, jogászt válaszoltam, mielőtt fogalmam lehetett volna róla, mi a különbség jobb- és baloldal között – a karomon kellett

megnézniem hozzá az anyajegyét. Ültünk, szólt a zene, és mi távolról csodáltuk.

Mert ahogyan a férfiak nem képesek megállni, hogy hátra ne forduljanak egy szép lány után, még ha a szerelmesük kezét fogják is, a nők még szex után is képesek elkezdni lelkesen mesélni arról, akiért éppen rajonganak. A nők rajongásvágya feltartóztathatatlan, és nem tudnám megmondani, elválasztja-e egyáltalán bármi a szerelemtől. Úgyhogy azt sem tudom, szerelmes volt-e az anyukám Viktorba. Viktor mindenesetre ott élt közöttünk, és az anyukám hangjába lelkesedés költözött, ahányszor órála volt szó. Nem hiszem, hogy érdekelte volna a politika. Hogy számot vetett volna a rendszerváltó pártokat megkülönböztető, talán nem is olyan

jelentős nüanszokkal. Csak ez a fess fiú volt, még teste sem volt neki, csak egymásban felbukó szavai, de érződött, hogy nagyon akar valamit, és az arcára nézve el lehetett hinni neki, hogy jó az, amit ő akar.

Úgy ülhetett itt az anyukám, mint én ülök most, nézett ki a kertre, csak épp az ő hétvégéjének nem volt vége sohasem, egy élete volt neki, és az itt az ország szélén, távol attól, ahol a dolgok történnek. Viktornak ő sosem jutott az eszébe. Gondolta-e vajon az anyukám, hogy lehet, hogy szerelmes? Ki volt-e plakátolva benne hatalmas betűkkel a Viktor? És féltékeny volt-e vajon az apukám?? Biztosan szerették egymást, de biztosan nem lehetett ellenállni annak a furcsa izgalomnak, amit az a céltudatosság, az a néhány,

Toroczky András

ESŐEMBER

1988, az utolsó mozielőadás,
amit láttál vagy ez volt,
vagy a magyarhertelendi csillagos ég
alatt a tábor udvarán
az Invázió a Marsról,
a nyolcvanas évekbeli remake.
Akárhogy is, a vándormozisok
előadása a kevésbé lényegtelen,
hogy féltünk a légifolyosó fényeitől,
hogy úrlények zombikká teszik a szüleinket,
tanárainkat és a többieket. Habár ki tudja.

Az utolsó randitok biztosan az Esőember volt.
Kedden vagy csütörtökön.
Ősz lehetett, mert esett, nagy ballon-
kabát volt anyán,
apán meg prém.
Az előszobában álltok
esernyővel a kézben. Emlékszem.
*Esni fog, Bandi, mondtad,
hozd az ernyőt –*
Igazgatjátok magatokon a ruhát.
A mozitól kétszáz méterre,
a Szabadság téri lakótelepen lakunk,
és ti készültök a nagy útra, a nagy eseményre.
Talán egymás ruháit is igazgatjátok,
vagy csak én szeretném most így,
nem tudom. Mint a mesében, újra
a folyosó végéről
nézünk titeket Balázssal
és Kovács mamáékkal,

áthívtátok vigyázni ránk őket,
mi nem értjük,
miért van erre szükség,
miért nem mehetünk mi is moziba.
Mosolyogtok ezen.
Mintha kicseréltek volna titeket...
Hiszen, anya, te nem is szereted a mozit –
gondoltam. Ma már szégyellem.

Lehet, csak nem volt rá időd sosem.
Régen biztosan szeretted, mesélted,
mikor a híradót a filmek előtt
néztétek négyesben
Anival és a fiatal Kovács mamáékkal.
Aztán bejött a tévé, onnantól már
másik fénykép,
például a fekete-fehér képernyő előtt
fekszel színesben,
mintha halott volnál, pedig csak álmodsz.

És habár a vicces részleteket
elmeséltétek nekünk, például a fogpiszkálót,
mi soha nem mentünk négyen moziba,
csak apával hárman, fiúk. Vele viszont sokszor.
Otthon vártál ránk, furcsálhattad, hogy
kicsit szabad vagy.
„Három perc múlva Perpatvar.” De akkor
sírtatok, boldogok és fiatalok voltatok,
láttam rajtatok. Miért
akkor és máskor miért nem?
Azóta mozi sincs már ott, csak a helye.
Sötét, néma vászon és üresen nyikorgó,
már sohasem jó székek.
Pedig mindig is féltél a repüléstől.
Mindig is féltél a repüléstől.

csak áttételesen neki szóló mondat okozott, ami egy egész országot akart megváltoztatni, egy egész nemzedéknek keresett igazságot. Viktor nagyjából egykorú volt az apukámmal, és még hasonlítottak is egymásra, csak hát benne megvolt az a plusz, őt nem kötötte semmi, és körülötte ott volt a varázslat, ami elkopik lassanként, hiába volt az apukám a legtökéletesebb férfi, az, akivel le szeretne volna élni az életét, akit a gyerekei apjaként akart, és akivel máig boldogok. Viktorral nem lehetett beszélgetni, és nem kellett vele minden este ugyanúgy vacsorázni, róla csak álmodozni lehetett.

És közben is szeretne az apukámat, ebben biztosnak lehet lenni. És szeretett engem, és szeretne a húgomat is, s így négyen már családdá váltunk végleg. Bármi volt is a lelkében, nem akarhatta ezt a békét, a dolgoknak ezt a jólműködőségét szétrombolni, és főleg nem egy szellemért, akiről alig tudott valamit, és aki róla nem tudott semmit sem. Pedig nem volt-e végsősoron gonoszság mindez az apukámmal szemben, nem kínoztá-e meg vele őt, ezt a kedves, jólelkű fiút, aki akkor volt, képes lehetett-e vajon esténként nem vinni magával ezt az árnyat, aki elég erős lehetett azért, ha ma is ő jut eszembe erről a visszhangzó zongoráról? Még ha lehetetlen volt is, hogy legyen közöttük bármi, nem döfött-e belé időnként a fájdalom, hogy a szerelme szemében ő valamiképpen második lehet csak e mögött a kócos, kusza beszédű fiú mögött? Vagy elvakította volna őt is a politika, mint embereket, és főleg férfiakat oly gyakran, és azt hitte, hogy pártokról van csak szó, hogy csak az *itt és mást* a lényeg?

Sokadszor ér körbe a dal, megettem már mindent. Nem lenne már más dolgom tényleg, mint lefeküdni. Olvasni nincs már ma erőm. Most te is csak egy fénykép vagy, akit a telefonon nézhetek. Ki mindenki van a fejedben tánc közben vajon? Csak én, vagy még sokan, távolabbról–messzebről, lenyűgöző emberek, akik valamivel mind jobbak nálam, vagy különlegesebbek legalább? Mert én már nem akarnék osztozni senkivel, de nem tehetek semmit, itt, tökéletesen tétlenül mintha még csak nem is léteznék, úgy érzem magam, és ha lenne még ott valaki, hagyd el inkább rögtön, azt akarnám. De hát azt éneklük közben, hogy mielőtt elköszönnél,

hallgass a szívedre inkább. Az érzés, hogy az álmaidhoz tartozol.

Mert az anyukám is szeretne az apukámat, és szeretett minket is, elfuthatott volna e hát csak úgy? Csak mert valami, ami hirtelen életnagyságúnál nagyobbak tűnt, megzavarta az agyát, és befészkelte magát a szívébe? Fel kellett volna adnia talán mindent, a valaha volt szépséget és a boldog jövőt, csak hogy ne legyen a mosolyában semmi, amitől gyanú támad abban, aki szereti őt. De nem tette, itt maradt. És közben múltak az évek, Viktor a logopédushoz járt, sűrűbben borotválkozott, és levágatta a haját, aztán ő lett a miniszterelnök, és a szüleim úgy gondolták, hogy ez így is van rendjén. Az anyukám csóválta a fejét a Kende könyvén, de végigolvasta nagyon gyorsan, aztán később megvette a Debreczeni-könyvet is, azokat a részeket mutogatta nekem, amik arról szóltak, milyen karriert lehet befutni első generációs értelmiségiként, végül a két könyv egymás mellé került a polcon. 2002-ben még elmentek az unokatestvérével Budapestre valamelyik „milliós” Fidesz-gyűlésre, nézték a hatalmas kivetítőkön a még mindig elérhetetlenül messze lévő, de most már ráadásul, ahogyan utána mesélte, elviselhetetlenül paposan beszélő Viktort. A legközelebből én láttam őt mégis. Amikor 2006-ban körbejárta az országot, és a főtéren arról beszélt két népdal-összeállítás között, hogy olyan politikára lenne szükség, amit a libák is érdekelnek, már csak én voltam ott, kíváncsiságból. Az anyukám otthon maradt inkább, hogy ebédet főzzön nekünk.

Elpakolom a tányérokat, rád gondolok, reménykedem, hogy szeretsz még mindig, ahogy délután mondtad, néhány óra telt csak el, és elbizonytalanodik mégis minden. Kikapcsolom a zenét, teleengedek vízzel egy poharat, fölteszem a polcomra, átveszem a pizsamám. A tükörbe nézek, nem tudok rájönni, hogy annak a fiúnak a képe látszik-e, akit te a legjobban szeretsz. Lekapcsolom a lámpákat, sötét lesz teljesen, nem látszik a lakásból semmi, az évek alatt kitaposott úton botorkálok el az ágyamig, amely mintha már az űrben lebegne. Egy fél óráig csak fekszem, és nézek magam elé a sötétben. Aztán csipog a telefonom, SMS-t kapok, azt írod benne, hogy szeretsz, és én elalszom, mielőtt még válaszolni tudhatnék.

GERŐCS PÉTER

ELGURULT A TÍZFORINTOS, 1993

Boldogan robogtunk kis piros 120-as Škodánkkal, elől apu a volánnál, mögötte a bátyám brumogott, játékkormányal a kezében, apu mellett anyu, hangosan horkolt, eltátott szájjal, kis bajuszpelyheinek csillogott az izzadtság (hát nem volt még légkondi!), mögötte meg én, begyömészölve a rántothúsos szendvicsek és újságok, sevenupos üvegek és mindenféle szükségtelen kacat közé.

Apu megböködte anyut.

– Te, Joli, készítsd elő az útleveleket.

– Miért, hol vagyunk?

– Tizenöt kilométer a határ. – Anyám riadtan kutakodni kezdett a táskájában, majd megkönnyebbült sóhajtással jelezte, hogy megvannak, s előhúzza a négy kicsi kék füzetet. Olyasmi volt, mint az ellenőrző füzetem, csak ebben nem voltak beírások.

– Még öt kilométer – mondta anyu, aki az előbbi ijedelemtől nagyon friss lett. Apu lassítani kezdett, és lehalkította a rádiót. Hátranézett, hogy be vagyunk-e csatolva, de ezzel a mozdu-

lattal kicsit félrehúzza a kormányt.

– Sanyi! Mit csinálsz! – kiáltott fel anyám.

Apu visszafordult, és egy hirtelen mozdulattal visszaigazította a kocsit az útra, pedig alig mentünk kilencvennel.

– A gyerekek be vannak kötve?

– Igen.

– Add ide az útleveleket. – Anyám odaadta. Nagyon lassan értünk a határhoz. Apám már egy kilométerrel előtte letekerte az ablakot, és elzárta a magnót, amiben épp az útra vett Hofi-kabaré forgott. Az utolsó poénok, amik az Amerikába kiköltözött magyarról szóltak, aki teljesen elfelejtett magyarul, már csak halk kopogásként hallatszódtak, idegesen, üresen. A határnál mi is fészkelődni kezdtünk a bátyámmal.

– Apa, miért...

– Most maradj csendbe, légy oly szíves.

– Csendbe maradtam.

Ahogy a kocsit nagyon lassan megállt, a letekert ablak helyén, apu oldalán, egy mellkastól derékig kivágott zöld uniformis jelent meg. Apu illedelmesen kinyújtotta az útleveleket, és ekkor síri csöndben várakozni kezdtünk. A bátyám bezzeg... rám nézett azzal a hülye grimaszoló fejével, amivel ilyenkor nevetetni szokott, én meg automatikusan, mintha csak gombot nyomtak volna meg, felnevettem. Hirtelen a szám elé tapasztottam mindkét tenyerem, és éreztem, hogy nagyon elpirulok. Nem mozdult senki. Sem apu, sem anyu nem nézett hátra, hogy leszidjon; mintha a biztonsági öv nem engedte volna. Nem mertem a bátyámra nézni.

A zöld uniformis lehajolt, és az ablakban megjelent egy csupasz, nagyon szögletes fej. Megnézte a bátyámat, aztán engem, néha belepillantva az útlevelekbe, hogy összehasonlítsa minket a fényképeinkkel. Én ezt nagyon utáltam. Úgy nézett, mint egy tárgyat, lehetőleg el is kerültem a tekintetét.

Miután tovább gurultunk, és az oszt rákok is átengedtek, apu lassan felgyorsult, és visszatekerte az ablakokat. Még egy percig nem szólt senki, azután apu nagyon haragosan azt mondta:

– Ilyet még egyszer ne merj csinálni! Hát mit képzelsz te, hol vagy!

Sírtam, és nagyon rosszul éreztem magam, de nem tudtam elmondani, hogy nem is én

Kele Fodor Ákos

RACSNI KONTRA KONTRA

Apával a tölgyesből vesszük
a darázsgubacsot. Átfúrjuk
a kék kendővel, amelyet
összefog a nyakamon. Apa cukkol,
azt mondja, olyan vagyok, mint a torta:
dobos. Egyszer elvisz minket
az óvodai énekmenet.

A Vöröshadsereg utcán lakunk, aztán
a Széchenyin, ugyanabban a házban.
Onnan már nem kell énekelni menni.
Az öregek vöröshadseregelnék, néha én is,
de engem kijávitának. Csak nekik szabad,
hogy a rossz jut eszükbe.

Nagyanyó elzavar a téeszbe a tejhordóval,
nézem, ahogy egyre több az udvaron a gép,
bejönnek a földről, és állnak.

Anya gyönyörű szavakat beszél: infláció
meg privatizáció. Építünk fürdőszobát,
de többször van hideg, kevés a tüzelőszén,
melegít a tévé, a színes, Németből.

Apa azt mondja, káemkából
munkanélküli lett, vigyorog hozzá.
Ő közlekedésgép-gyártó,
mutatja a papírt, erre azt mondják neki,
ilyen szakma nincs. Pedig Tu-2-est
is tud szerelni, meg Mi-8-ast,
de csak a lemezvágóhoz engedik oda,
meg a gázkazánházba.

Anyáék beszélnek, hogy szabadverseny,
mi is bringázunk, ki farol nagyobbat kontrával.
Egyikőnk 24 sebességes cangát kap, az racsnis,
le is esik a lánc. Mikor apa olajozza,
és mondja hozzá, megértjük,
hogy működik az agy-rendszer,
hogy a váltás.

voltam, hanem az Áron, hogy ő nevettek, és én
nem akartam nevetni, de amikor a békát utánoz-
za, akkor nem tudok nem nevetni. De csak még
hangosabban sírtam. Akkor anyu azt mondta,
hogy nyugodjak meg, nincs semmi baj, és hogy
megvigasztaljon, kitalált egy játékot. Azt mon-
ta, hogy ha látunk egy keleti autót, akkor fizet
nekünk tíz forintot. Egy keleti autó, tíz forint.
Keleti autónak számított a Lada, meg a Škoda,
amilyen nekünk is volt, meg a Wartburg, meg

a kis Polski, a Trabant, a Zaporozsec, a Dacia,
ezek. Ja, meg a Volga.

Bátyám is meg én is az ablaknak tapad-
tunk, és versenyezve lestük az elsuhanó autókat.
Persze neki előnye volt, mert jobb oldalon nem
voltak autók, és ha valaki látott egy keleti autót,
akkor azt a másik is látta, és akkor mindketten
megkaptuk a tíz forintot, de mi mégis versenyez-
tünk, ki lát előbb elguruló tíz forintot.

Nagyon hosszan lekötött minket ez a
játék, majdnem egészen Baselig, ahová mentünk.
Ha nagy ritkán elment mellettünk egy Lada,
vagy egy Škoda, mert ilyenek még Bécs környé-
kén is akadtak, akkor felkiáltottunk, és gyózköd-
tük anyuékat, hogy melyikünk látta meg előbb.
Anyu nem szólt semmit, ez a negyedóránkénti
röpke sivalkodás megtért a tizenöt perces nyu-
galommal.

- Nem vagy éhes, Sanyi?
- Egy kicsit. Bécs után megállunk.
- Gyerekek, ti hogy bírjátok?
- Nekem pisilni kell.
- Nekem is.
- Most már bírjátok ki, nemsokára meg-
állunk.

Nemsokára tényleg megálltunk. Apu el-
ment tankolni egy nagy benzinkútban, ahol volt
mindenféle játék, meg üdítő, meg plüssállat,
meg sok Mercedes és Volvo, mi meg addig lete-
lepedtünk egy padon a parkolóban, az erdő mel-
lett, és elkezdtük enni a rántothúsos zsömlé-
ket, amikhez anyu paprikát is vágott. Teli szájjal
csámcsogtunk, és ilyenkor még a paprikát is jó
ízzel megettük. Egyik oldalon hatalmas fenyves,
kerítéssel elválasztva, a másik oldalon meg örül-
ten száguldó autók. Itt nem zakatolt az aszfalt.

Emlékszem, hogy kint, Baselban a nagy-
néném azzal lepette meg minket, hogy kivitte a
papát is meg a mamát is, apu szüleit, akik már
vártak minket. A piros kis 120-as Skodát tőlük
vettük. Ők azóta meghaltak. A Skodát még na-
gyon régen ellopták, az autópálya pedig már
nálunk sem zakatol. Elmúlt. Lassan 2010, és ha
apuék is meghalnak, és nekem gyerekeim lesz-
nek, ez már semmit sem fog jelenteni. Egy olyan
ujjlenyomat, ami végleg lekopott, amikor apu
megengedte a benzinkútban, hogy lemossam a
szélvédőt.

AZ UTOLSÓ CENTRUMOS SZATYOR

„Ekkor Árkádia gyermekei bemerészkedtek a múzeumba, ahová addig tilos volt belépniük.”

(Az elsüllyedt világok
– francia rajzfilmsorozat)

Gangos házban bulit tartanak. Sok szoba, a szülők egyelőre raktárnak használják a lakást, mindenhol dobozok, hatalmas nyolondarabok, beledől egy részeg és a tengerről kiabál.

A lambéria lóg a falról. A polcon plüssállatok és Fabuland lakói, törött végtagokkal.

Egy centrumos szatyorban 1988-as tévéújságok.

Huzat járja át a lakást, kabátban mászkálnak fel-alá a tizenévesek, az egyik szekrényt függöny takarja, nyögések hallatszanak a bútorból.

A konyhában néhányan régi neszkávét találnak, a gyártási év 1987, megfőzik.

A tárgyak elbűvölik a buli résztvevőit, az egyikük előveszi a notebookját, lelopja a szomszédtól a wifit. Régi rajzfilmek főcímeit nézik a YouTube-on. *A nagy ho-ho-ho-horgászt, Frakkot, Pumuklit és Az elsüllyedt világok* című francia rajz-

filmsorozatot. Les Mondes Engloutis.

Egyre többen gyűlnek a konyhába. A híradó régi intróját nézik, majd reklámokat.

HP-251 típusú szünetmentes tápegység, amely áramkimaradás esetén is biztosítja a számítógép üzemszerű működését – forgalmazza a MIGÉRT, gyártja a NOVIKI.

TRANSZPORTBETON A KÉV-METRÓ
Betonszolg telepén.

Útba esik jövet-menet a TAKARÉKSZÖVET-KEZET.

Én vasúton utazom – KOMFORT a vonaton.

Nagyteljesítményű, mozgékony, sokcélú, megbízható: KAPOSGÉP.

ENERGIATANÁCS.

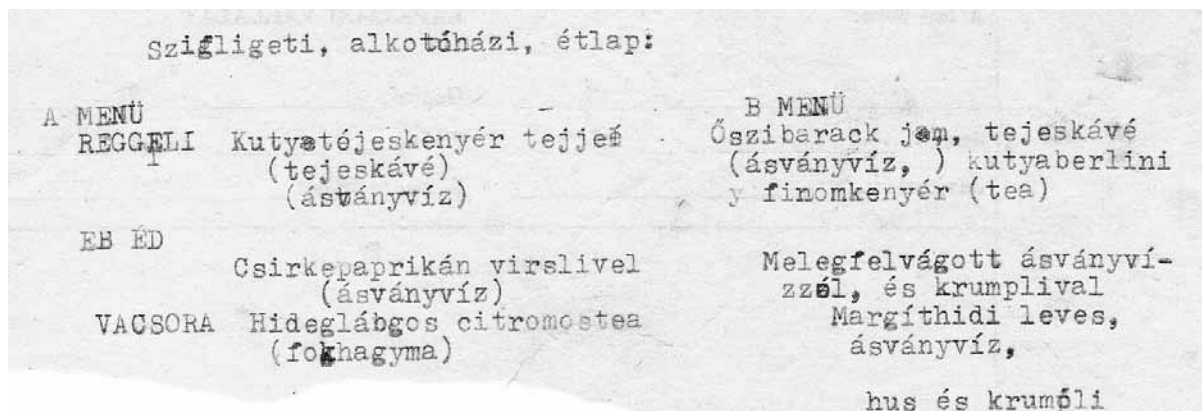
Egyéniség, Stílus – Ez a STUDIFORM! – Látszatra egyforma, de számtalan apró stílusjegyen különbözik – A blúz lehet sima, hímzett, többféle gallérral – Célszerűség, Báj – STUDIFORM, a legszebb évek öltözete!

A kéthetenként megjelenő DELTA IMPULZUS idej első száma beavatja olvasóit a Távol-Kelet számunkra talán legérdekesebb titkába: hogyan sikerült parányi, elmaradott országoknak néhány év alatt elektronikai nagyhatalommá válniuk? DELTA IMPULZUS – Egy lappal közelebb a holnaphoz.

Lemennek borért, ugrálnak a nylonrengetegbe. Néhányan a konyhában dumálnak. Az ágyakon, kanapékon kabáttal takarózva alszanak. Hajnalodik.

Valaki kiteszi a tévéújságokat a padlóra és a zsebébe gyűri a centrumos szatyrot.

A következő években a szatyor mindenféle összehordott kacatok, ereklék között hever egy másik lakásban. Néha, amikor huzat járja át a lakást, felemelkedik a polc fokáról, surrog a levegőben, visszaereszkedik: műanyag szellem.

P. S. M.: A szigligeti alkotóház étlapjai IV. (1990)